

alom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet t

IRODALMI, MŰVÉSZETI,
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

XXI. ÉVF. 9 SZÁM 1957, SZEPT.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ÁCS KÁROLY / FEHÉR FERENC /
MAJOR NÁNDOR / SAFFER PÁL /
VÉBEL LAJOS / YUKOVICS GÉZA /

FELELŐS SZERKESZTŐ
MAJOR N Á N D O R

E SZÁMUNK JELENTŐS RÉ-
SZE VÁLOGATÁS A ZENTAI
MŰÉSZTELEPEN KÉSZÜLT AL-
KOTÁSOKBÓL.

TALÁLKOZÁS A RÉGI VÁROSSAL

Nem tudom, ki hogy van vele, de én akkora emléktársollyal érkeztem Zentára, hogy alig győztem kipakolni. Csak úgy adagokban szedegettem elő emlékeimet, amelyek tartalma könyveimben, írásaimban úgyszólván kisorsogott már jórészt. S annak a kisdíáknak közvetlen kérdésére, hogy járt-e Zentán a Bige Jóska, azt kellett mondanom: bizony járt fiam, sőt talán itt kelt szárnyra végérvényesen!

Azóta harminc esztendő telt el és az már maga is tiszteletreméltó teljesítmény, hogy az ember harminc év múlva még mindig életben van. Benne van a haladó orvostudomány szüntelen dicsérete is. Harminc év olyan nagy idő, hogy annyi sok év alatt a villám is becsaphat az emberbe.

Elevenen visszatérve a kedves tiszaparti városkába, úgynevezett emléksétákat rendeztem előbb. Megbámultam egy-egy házat, egy régi-régi fát, döfködtem az aszfaltot, régi kocsmák mellett húztam el... ahogy az ember keres valamit, de már maga sem tudja pontosan, hogy mit, — önmagát nyilván, harminc év előtti énjét. Szép lányok szemében az anyjuk mosolyát kerestem, és olyan szépen tudnak fájni azok a régi dolgok.

Valaki itt az írotáborban Edgar Allan Poe Hollóját idézte, azzal a felejthetetlen „Soha már”-ral, azzal az életmérleggel, amelyet mindenki felállíthat a költő nyomán. A kopogócsőrű hírnök szinte zsákból önti az immár elérhetetlent, akárhogy felesel a poéta önmagával, a vakvégzet hollója annál gúnyosabb hogy: Soha már!

Nagyon régi dolgokra emlékszem én itt — hajaj emberek! Igaz, az öreg Stevan Sremacna nem emlékszem, az mégis korábban volt, (a zentai csatára sem, az még korábban volt), de már a megboldogult Novoszel Andorra, arra emlékszem — íróember volt, állítsunk neki kegyelettel emléket, a most itt táborozó írónemzedék; író volt és haladó ember, nagyon tehetséges, az úgynevezett „tárcanovellában” erőset adott. Persze, az emlékezés ködfátylán keresztül ma már megengedhetjük vele kapcsolatban a mosolyt

is. Hisz annyi józú írást adott és annyiszor megnevettetett bennünket, kortársait. Volt egy rövid novellája „Péterke gatyát kap” ... ragyogó kis írás volt, mégis elhalaszták előle a pályadíjat, mármint Novoszel elől, aki pedig éppen ezzel az írással vett részt a pályázaton. És akkor született meg a szellemes mondás, hogy „Péterke gatyát kap... de pályadíjat nem!”

Aztán Csányi Endrere ki emlékszik? Neki is állítsunk emléket, furcsa vadzseni volt, ugyanakkor tudós tanár ember... a kettőnek valami furcsa keveréke. S nem fért sehogy abba a kispolgári világba... Baudelaire-t álmódott itt, Baudelaire-ről írt könyvet, s a kötet még ma is becsületére válik irodalmunknak.

Thurzó Lajos is zentai volt — jól tudjuk — az ő helyét már kimértük irodalmunkban; most hogy itt táborozunk szülővárosában, mint hajdani társunkról és barátunkról emlékezzünk meg róla, akit korán ragadtott el a halál.

A bánat persze ne legyen úrrá soha az emberen: Szurkál, nem mondom, de úgy vagyunk faragva, hogy a könnyeset és bánatosat könnyen magunk mögött hagyjuk. S ez így is van rendjén!

Markolva a régi emlékek között, játszadozva velük, mint a gyerek a homokszemekkel, hadd mondjam el ezt is: a dolgok úgy vannak, hogy egymást szorítgatják ki. Itt van nevezetesen a régi Vass-vendéglő, a Petkov vendéglő... mind a kettő ülésterem, ifjúsági otthon — örömmel üdvözlöm őket új változatukban! Am azért a vendéglőipar sem maradt adós a maga kis tördöféseivel. Például a hajdani Únió-nyomda — ott a posta mellett — olyan formás kis halcsárdává izmosodott, hogy öröm! Pedig hátsó termeiben — ott a hajdani szedőszobán túl — volt az én hajdani szerkesztőségem, a Zentai Friss Újságé, amelynek hasábjain annyi vezércikket és... hirdetést fogalmaztam meg. Vezércikket a tisztai ármentesítés legújabb problémáiról és hirdetést arról, hogy Köhlöck János háza és két kapa szőlője a Mákosban szabadkézből eladó. Szóval velem pont a fordítottja történt meg annak, ami Arany Jánossal, ő így énekelt:

*Ez a szoba, hol én most
Tillárom haj!
Pusztítom a papirost
Tillárom haj!
Se nem csapszék, se nem bolt,
Csizmadia műhely volt
Tillárom haj!*

Nálam meg halcsárda lett a hely, ahol a papirost pusztítottam. Nálam a csapos énekli hogy „ez a szoba, ahol, most, zavargatják a csapot, se nem csapszék se nem bolt... szerkesztési szoba volt. (Kívánom neki. —

vagyis a csaposnak — hogy az új törvény alaposan üstökön ragadja, főleg az a passzus, amelyik előírja, hogy a bort elsősorban és kizárólag szőlőből kell készíteni!

Ó régi emlékek! Amikor még az Andruskó gyerek — most már főművezető, sőt direktor talán — alacsony termete miatt kövel célzotta Árpád-utcai lakásom ablakát, hogy adjam már ki (hajnali öt órakor) az aznapi szám kéziratait... a kézirat pedig nem volt meg, hajaj! Mondom, nincs különbség az ember tarsolyában a szomorúság meg az öröm és vídamság között, együtt gyömöszölték be őket az évek — s három évtized alatt annyi sok minden került bele. Az utcasarkon mintha most is megállítana Boschán doktor, maga is irodalmár és felemelt újjal faggatna további terveimről! Vagy: engedjék meg, hogy rövid emléket állítsak Víg Lajosnak, a tanárnak és újságírónak. Tolforgató volt, annak szüntelen hirdetője, hogy „Dehogy halt meg Petőfi a segesvári csatában!”, S hadd mondjam el azt a nevezetes csókai kirándulást — akkor még megvolt a Tisza-híd (úgy hallom rövidesen újból felépítik) — szóval betértünk ott Csókán egy vendéglőbe és egy Mahomet nagy ember fogadott bennünket nagy szeretettel. A kocsmáros. Mondja aztán Lajos: te jól megnézd magadnak ezt az embert, nevezetes ember ő, egyike azon keveseknek, akít én sokévi tanári pályámon elbuktattam!

Még gondoltam, talán haragszik rá, a tanárra, mert elbuktatta. Pedig dehogy haragudott! Ölegette Víg Lajost és mondogatta, inkább hálás neki. Mert lám itt háza van, kis szőlője, jólmenő vendéglője meg felesége... de ki tudja mi lett volna belőle, ha ottmarad a városban?

Megkérdeztem: aztán miért buktattad meg?

— Mert két „kával” írta a király szót! De azt is úgy, hogy az első kisbetű volt, a második pedig nagy! Meglátta az igazgató a dolgot — s kész volt, el kellett buktatnom!

Igen, vele történt meg az alábbi dolog is. Víg Lajossal.

Gondoljanak el egy fagyos, téli éjszakát. Akkoriban még gyorsvonat is járt erre, a Szimplon. A hídon át jött a gyors, Románia felől és egy csomó ember gubbasztott a Royálban, várták van-e hír a vonatról. Mert hófúvás volt és erősen késett. Negyven perc, hatvan perc... ilyen hírek jártak és kétséges volt, érdemes-e egyáltalában kimenni ma éjszaka az állomásra.

Telefonon ostromoltuk a vasútállomást, s a vasutas egyre idegesebben válaszolt a kérdésekre. Végül is azt mondta: hagyjuk őt békében, aki kíváncsi a vonatra, jöjjön ki az állomásra.

És akkor lépett be a kávéházba Víg Lajos.

— Na mi az, gyerekek?

Megmondtuk neki, nem merünk telefonálni. Mert goromba a vasutas. Micsoda? — Majd ő elintézi!

Odament a készülékhez és halljuk:

— Halló, itt a polgármester beszél. Mennyit késik a Szimplon?

— Százhusz percet — mondta tisztelettel a vasutas.

Ezzel vége is lenne a történetnek, ugye? Csak az a baj, hogy valamivel éjjél után megszólalt a polgármester lakásán a telefon és a vasutas tisztelettel jelentette, hogy husz perc mulva itt a Szimplon. A polgármester pedig sokáig törte a fejét, miért jelentette neki a forgalmista éjnek idején, hogy bár késik a gyors, husz perc mulva mégis itt lesz... amikor neki eszeágában sem volt utazni!

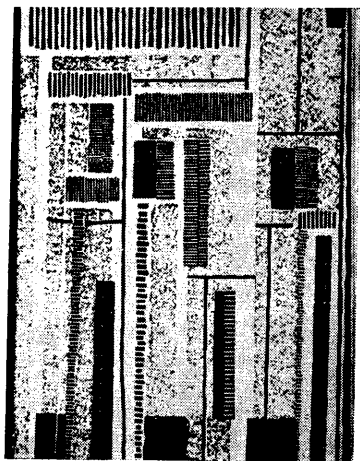
*

A tegnapról beszéltem ugye, a régi városról... önök meg a mára kíváncsiak, a szépülő erősödő Zentára. Hát majd elmondják a fiatalabbak! Én csak annyit, hogy innen a táborból rövid „szabadságon” jártam otthon. Egy régi vasutasismerősöm mondta aztán az állomáson:

— Irják meg azt az áramszünetet, hogy legyen vége egyszer! Hisz olyan bűdös a ruhám a petróleumtól, hogy nem merek már az asszony mellé bújni!

Hát én megírtam. Hogy illetékes helyen-e, nem tudom.

Zenta, 1957. augusztusában.

SPACAL Lojze (Olaszország):
Régi házak (fametszet)

JANIKA MOSOLYOG

Janika szeretett nevetni. Mindig nevetett Janika, akkor is, ha bántotta valaki, és akkor is, ha mások sírtak. Sohasem tudta megérteni, hogy néha miért mogorvák és miért szomorúak az emberek. Mindig csak nevetett, mintha körülötte minden csupa tréfa volna.

Ott állt a kazán mellett Janika, csajkával a kezében, és nevetett. Nevette, hogy milyen illatosan gőzölög a bableves. Éhes volt Janika, azért nevetett.

A szakács idegesen ránézett, mert látta, hogy Janika ügyetlenül tartja a csajkát.

— Gyere közelebb — mondta.

— Éhes vagyok — mondta Janika.

Közelebb lépett a kazánhoz és nevetett. A szakács továbbra is dohogott, miközben megmerítette a kanalat. Janika nem értette, hogy a szakács mit beszél és azért nevetett. Különbön is örült annak, hogy beszélnek hozzá. Tetszett neki, hogy olyan nyelven beszélnek hozzá, amiből ő nem ért egy szót sem.

A szakács megtöltötte a csajkát és Janika egy fa tövében vacsorázni kezdett.

Közben teljesen besötétedett és köröskörül megnyúltak a hegyek. Lámpát senki se gyújtott és Janika nem értette: miért kell sötétben vacsorázni.

— Sándor, miért nem gyújtanak lámpát? — kérdezte.

— Egyél — mondta Sándor.

— Nem látok — mondta Janika. — Miért kell sötétben vacsorázni?

— Hallgass — mondta Sándor.

Janika továbbra is mosolygott. Nézte, hogy milyen magasak a hegyek és milyen feketék. Délelőtt még úgy látta messziről, hogy a hegyek nem feketék, hanem kékszínűek és nem is olyan magasak, mint most. Mintha megnőttek volna. Egészen az égig érnek.

Körülbötte csend volt, mindenki vacsorázott. Csak a kanalak és a csajkák kalimpálását lehetett hallani. Janika egy ideig figyelte, hogy mire hasonlít ez a zörej és rájött, hogy olyan, mint a kolompszó. Érdekesnek találta, hogy vacsora közben senki se beszél és ezért a csajkák zöreje olyan, mint a kolompszó. Csak azt nem értette, hogy miért kell evés közben is fegyvert viselni és miért nem gyűjtanak lámpát.

Últ Janika a fa tövében és hallgatott. Várta, hogy valaki rázendít egy nótára, mint máskor, menetelés közben vagy lefekvés előtt, de ezen az estén mindenki komor volt.

— Ma este senki se dalol? — kérdezte. — Miért nem dalolnak?

— Hallgass — mondta idegesen Sándor és elindult az iskola felé.

Egy ideig még azon tűnődött Janika, hogy miért hallgatnak úgy az emberek. De ekkor eszébe jutott, hogy iskolában fog aludni és újra mosolyogni kezdett. Janika tudta, hogy iskolában nem szoktak aludni, és azért nevetett.

Most már feljött a hold és fénye átszűrődött a lombokon. Janika felállt és kereste a holdkaréjt, de nem látta sehol, csak fénysugarakat látott, mint otthon, vasárnap délután, amikor az ablakon át besüt a nap. Állt Janika szemben a fénysugárral és arra gondolt, hogy jó lenne ott-hon lenni. Elindult, hogy megmondja: haza akar menni.

Az iskola előtti térségen találkozott a kürtössel.

— Haza akarok menni — mondta Janika.

— Menj aludni, Janika — mondta a kürtös.

Látta, hogy a kürtös mosolyog és újra mondani akarta: szeretne hazamenni. De megpillantotta a holdfényben ragyogó kürtöt és nevetni kezdett. Eszébe jutott, hogy a kürtös mindig olyan szépen fújja a takarodót S olyankor mindig csillog a szeme. Azt nevette Janika, hogy a kürtösnek mindig könnyes a szeme, amikor a takarodót fújja.

— Menj aludni, Janika. Késő van — mondta a kürtös és eltűnt a fák között.

Janika nézett utána és arra gondolt, szól neki: fújja meg a kürtöt. Ekkor, valahol messziről, mély dörrenés hallatszott. Janika érezte, hogy reszket alatta a föld.

Az első gránát a kazán közelében robbant.

— Haza akarok menni — nyöszörgötte Janika.

A szakaszvezető rohant el mellette.

— Utánam, Janika! — mondta és eltűnt az erdőben.

Az ágyúzás egyre erősödött. Janika görcsösen átölelt egy fát és nyöszörgött. Minden robbanásnál nevetett. Félt Janika, azért nevetett. Úgy nyöszörgött, mint egy kismacska.

Mikor látta, hogy egyedül marad, futni kezdett az iskola felé, de a következő pillanatban elterült a földön.

ennyit. És a többieknek is megvan az idejük. Az iskola által megszabott idő kétségtelenül túl késő. Akkor már — ha lehetünk — mélyen benne vagyunk a művészetben.

És akkor semmi sem segít.

Vagy pedig, ha nem jutottunk el a művészethez és nem jutunk el hozzá, akkor a szórakozás számára is elvesztünk.

Zenta, 1957. augusztusában.

LÉGER Fernand (Párizsi Iskola):

Virágcsokor (színes litográfia)

Percek alatt összesereglett az egész század. Mindenki nevetett. Janika nem értette, hogy miért nevetnek a többiek, csak állt csodálkozva a katoná mögött, aki még mindig felemelve tartotta a kezét.

— Janika, megsebesültél? — kérdezte Sándor.

— Sándor, te itt vagy? — mondta Janika és mosolyogni kezdett.

A szakaszvezető megbízta Sándort, hogy az ellenséges tisztet kísérje le a völgybe, a brigádparancsnokságra.

Elindultak hárman a völgy felé. Elöl a fogoly, mögötte Sándor és Janika. A többiek még mindig derültek, messziről idehallatszott a nevetés. Janika nem értette, hogy mi történt és gondolta, megkérdezi Sándort, hogy miért nevetnek az emberek. De ekkor eszébe jutott, hogy a kürtös mindig olyan szépen fújja a takarodót. És most már mosolygott ő is. Újra nevetett, mintha körülötte minden csupa tréfa volna.

Zenta, 1957. augusztus 25.

HISZPANSZKA-Neumann Maria
(Lengyelország):
Madártemetés (fametszet)

TISZAPARTI VALLOMÁSOK

1.

Már napok óta csak elkíváncsoztam innen,
vén platánfák hosszúárnyékú unalmából;
már napok óta csak csatangoltam, —
kocsmák előtt búsuló lovak,
megfáradott kompok, ladikok,
szagos dinnyerakások,
várakozó tanyai betegek,
délutáni sétájuk közben tűnődőn
megtorpanó nyugdíjas bácsikák
néma tanúja lettem,
s kivettem magam annak
hogy roskadásig szarvált szalmahordó kocsikról
végigcsördít rajtam
a józanul beosztott életűek
csípős ostora
és dohos műhelyecskék
élére állított koporsójából
elémtoptan a berámázott okleveletem
követelő mester,
a Halál.

Már napok óta, alkonyattájt,
meg-megálltam a sarki trafikusbódé előtt
és a valaha melegmosolyú trafikosnő
álmos ujjakkal élem rakta
rég eladatlan képeslapjait,
melyekre aztán fuldokló üzeneteim írtam
a sarki lámpafénynél;

már napok óta rosszalólag néztek
imbolygó alakom után
az est hályogán át a fák
és valamit összesúgtak mögöttem

a kufár széllel, —
 valamit, ami már az ittmarasztaló,
 sárga szeptemberre emlékeztetett ...

Már napok óta azon kaptam magam nem egyszer,
 hogy hosszan eltűnődöm én is egy-egy arcon,
 valakin, aki már nem is tart számon,
 s riadtan menekültem vissza
 ismert ismerőseimhez:

Erzsihez, akinek az arca ezen a kerti nyáréjszakán
 még régi táncok pajkosságával sugárzott;
 visszamenekültem hozzá s Bélához,
 de lassan átnyúltak asztalunkon
 s lefogták okos kis kezét
 haldokló vén parasztok a gödrök felől,
 és kockás párnákról ragályos paraszt-kacsók;

visszamenekültem Pistához,
 akit itt látnak majd megint
 az esőkopogásos novemberi utcák,
 míg hasztalan vitáit folytatja önmagával
 egy soha ki nem állított útlevélről
 és a birsalmás szagú vidéki szobák
 pároló magányáról;

riadtan menekültem ehhez a folyóhoz,
 de elúszni vitte kedve;
 futottam a komphoz,
 de ráült ittmaradt bénák ezre;
 nyerítő fájdalommal fogadtak
 vasárnaphajnali csárdák;
 rothadt dinnyerakások
 dögletes szaga járt át;
 kénesöt szórtak hajamba
 hivalgó neonfények, —
 górcsövükben sötét utcák
 vak dühe égett ...

Igy talált rám a platánfák
 hosszúárnyékú, hajnali csendje.
 Kis bolyhokban szállt fel az élet
 egy bímor felhőperemre.

Már napok óta elkívánkozom innen.

2.

Most elkezdhetem a vallomásom arról,
 hogy itt születtem a Tiszától kőhajításnyira,
 de húszéves koromig nem néztem vízébe
 s a nyolcadikban, akácvirágzás idején,
 bezúgtam a tiszai hajózásból,
 mert a Petőfi-versek szilaj Tiszája
 az én képzeletemben hatalmas
 gályákat hordott a hátán...

A szokásos arányú, Kogutowitz-féle
 iskolai térképen egy-két parasztujnyi
 távolság választja el a Tiszát
 attól a helytől, hol világrajöttem,
 mégis előbb magoltatták be velem tanárain
 Széchenyi folyamszabályozási tervét,
 semmint a Tiszát megmutatták volna;
 előbb láttam a Dunát Esztergomnál és Budapestnél,
 a Szávát Bródmál és Zemunnál,
 a tengert Rijékánál és Dubrovniknál,
 semmint ezt a sirvavigadó nóták
 és revíziós tankönyvek
 maszlagába csomagolt álom-Tiszát
 levetkőztethette volna pillantásom
 a megismerés meztelenségére.

Énelőlem húsz hosszú esztendeig
 rejtegették ezt a hamupipőke folyót.

3.

Főlkutathattam volna százszor,
 de hisz a mi meséinket nem kanyarogja be
 a szókének becézett Tisza;
 a mi meséinkben az óperenciás tengerig meg sem áll,
 ha egyszer elindult, a mesebeli hős;
 az idegen folyóneveket rosszul kiejtő nagydiák
 és pattanásos arcú suszterlegény
 csak a messzi Amazonászról és a Kongóról álmodik;
 a költői nagyság titkát Párizs megszaglásában
 megsejtő és rendszerint ifjúnak és tehetségesnek
 csúfolt poéta a Szajna-partnál nem adja alább,
 s ha sonkával és feleségének tett hűségesküvel
 mégis kijut, keltezéses aláírással rotyyant hamar
 egy sajnápartii ciklust, Ady- vagy Illyés-modorban
 s jegyzékéről pontosan ellenőrzi,
 melyik rokonnak és főnöknek kell küldenie
 képeslapot a Notre Dame-mal...

A mi meséinket ezért nem vándorolja már be
 a hamupipőke Tisza.

4.

Úgy találtam rá paradicsombefőzés idején,
 amikor a Royal kevésbé hangzatos tisztaságú
 asztalabroszáit már sárgahajú szelek lebbentgetik;
 akkor találtam rá, amikor huszonkilenc éves voltam
 és már régóta elszomorodó egy-egy fölfedezésen;
 akkor találtam rá, amikor a lepadt vizű folyókról
 csak a halászok és a napi vízállásjelentések beszélnek;
 amikor az esti partszegélyen
 bérnáló ruhájukban várják szeretőjüket
 a már régóta nem hamupipőke lányok.

Úgy találtam rá az én sokáig rejtegetett folyómra,
 paradicsombefőzés idején, amikor kölcsönként üstökben
 már rotyog a jóféle szilvalekvár,
 s táskás kis mezítlábosaimat szárnyrakapja a megfakult idő;
 amikor átszellemült, ünneplős arccal
 furcsa gyászdalokat fújnak vén rezések
 a sétány halkrezenésű lombjai alatt...

Akkor találtam rá, amikor a folyók már régóta
 nem néztek vissza rám...

6.

Fújták, fújták a göthös, vén rezések,
 s szemével valaki engem keresett...

Nézték őket dинnyeszagú kisfiúk és lányok,
 nézték őket félrehajtott fejjel.
 A folyón csónak-koporsók ringtak
 hét halott-nap-tetemmel...
 Hallgatták az eladatlan lányok,
 s gondolatban lakodalmuk ülték.
 mint aki most gyászkoocsival ballag —
 halkak voltak, sápadtak és szürkék...

7.

Az élet szomorú játék,
 házak tövében elkúszó árnyék;
 keresztelő, majális, búcsú és vásár —
 valakit mindig csak vártál, vártál...
 Tavaszi vasárnap, orgonaillat,
 valakit mindig csak elhagy, itthagyt...
 Sárguló fényképek, délután csöndje —
 ó, hogyha valaki neked is köszönne!...

Szólt a térzene.
 A lányok, a halkak,
 lecsukott pillákkal szemembe haltak...

8.

És nézték őket kémények és felhők,
nézték őket halott nyugalommal;
kis Icák és Vicák találkára mentek,
pörkölt hajukban Eau de cologne-nyal...
Elcsípték egy-egy vén szivar dumáját
s gondolatban fürgén kizsebelték...
Mint ahogy a mozivásznon látták —
meggyaszájukon ujjnyin vöröslött a festék.

9.

Az élet csak könnyű kis játék,
harisnya, csemege, mozi, ajándék;
lompos asszonyok közt hamupipőke
örökké vágjuk az ezüstcipőre...
Szólt a térzene,
s a lányok, a frissek,
meztelen karjukon a Tiszára vittek.

10.

Hogyha a tiszai ladikoknak is volna osztálygöggjük,
mint ahogy van a gazdáiknak,
most nyikorogva összekoccannának,
amiért a reggel, az anarchista révész
egyetlen nyájba terelte őket —
a városi hivatalnokok,
ujdonsült orvosok,
kereskedők,
iparosok,
nyugdíjasok,
maximumosok,
pálinkafőzők
és egyéb kasztbeliek csónakjait;

hogyha a tiszai ladikoknak is volna osztálygöggjük,
most vízbefordítanának bennünket,
vidéki literátorokat.
amiért nem vagyunk kasztbeliek semmi egyébben,
csak kisebbségi érzésünkben,
panaszkodásainkban
és a megtalált folyó könnyes szeretetében...

11.

Maestro, jó komám,
utolsó zömök bölénye a roppant ifjúságnak!
Mivégre kellett hát a nagyszerű harc?
A párizsi utcákon, végig a rajongott,
gyűlölt és eleve megsíratott Szajna-parton

elhagyott vörös szakálladról
 mesélnek a kiskocsmák lámpalángjai
 és az elfutó szelek;
 oda küldtem a verses szép üzenetet,
 s lásd, mégis itt találkozunk,
 helyetted gombolyítom, vén kalóz,
 Évi fonalát, hogy apró vogul szemekkel
 gyerekesen elmélázhass
 tiszai varsák ős kopjafáin,
 te, aki visszajöttél, a ludaspusztai
 kórók és bógáncsok kicsúfolt szerelmesének,
 s holnap már varsás kopjafáid rajzát
 meszelik át mindenszenteki pingáló asszonyok...

Nézd, fölhúzott lábbal tűnődik a tollfehér
 bánat a bánáti parton;
 egy okos szürkegém tocsog a tenger iszapban,
 röppenne, de nem tudja merre tartson;
 tünt deszka-gálya evez felénk iszonyatos némán,
 s nincs rá szó, hogy bütykös füzek közt
 a dózsa-fájás kürtjele elriánjon;
 talicskás kubikosok csontvázai csörögnek,
 imbolyognak a lenyúzott marton;
 egy pléhkrisztus alól négy gyerekével
 néz utánunk, majd jelenésként ellebeg egy
 fekete asszony...

Tartom, csak tartom a fúrge gombolyagot,
 hogy hússzín fonalatok
 Évi tűjén
 mind leszaladjon...

12.

Úszik, már reggel óta úszik —
 a két part, vagy a két ladik?
 Hallgatásunkat az viszi,
 az a látatlan harmadik...

13.

Virág miért lettél?
 Világ, mivé tettél?
 Mit érhetsz magad?

Tested vájt fűzfateknő,
 sorsod magábarejtő...
 Terülj hát hanyatt!

Volt egy nagy tartozásod:
 a mindenhez-tartozásod;
 még sincsen hazád...

*Innen már ki nem marnak,
itt már rothadni hagynak;
ez végleges hazád...*

14.

*Oriás tányérrózsa az arcom,
sárból felhőkig szökött...
Fateknőben ringok így, fejetlen,
két megtalált part között.*

Zenta, 1957 augusztusában.

AMEN Irving (USA):
Eva (fametszet)

AZ ALMAFA

A nagy, testes asszony szótlanul, kimérten és vészesen közeledett feléje, ő pedig hátrált, egyre hátrált (ilyennek még sosem látta az asszonyt), már a szemetesládához ért és kétségbeesett, hogy tovább nem hátrálhat, „hagyj békében, Róza! Róza” ismételte, ám az asszony most se szólt egy kukkot se, csak kimérten közeledett, akkor ő szorongatottan nyögött egyet, s mivel az asszony továbbra is közeledett, felmászott a ládára és belepotytyant a dinnyehéjak, csontok, pörnye és más hulladék közé s a lakmározó patkányok megsemmi ijedtek, ellepték, kaparták, rágták, ő pedig síkítva csapkodott.

— Hahahaha! Oda kerültél, ahol már régóta a helyed! — dörögte a testes asszony, megállt az almafa alatt, egy kecses szökkenéssel a fa tetejére ült és várta, hogy a szikár, magas és ősz férfi, akinek csak pipaszár lábai kapálóztak a szemetesládából a ragyogó holdfényben, előkecmeregjen.

— Szánalmas fickó vagy, Jakab! — dörögte az asszony cédán szétvetve lábait és lóbálva a fa tetejéről.

— Ne bántás, Róza, hagyj békén! — könyörgött térdigérő ingben vacogva (bár hőség volt), a szemetesládán állva, s a falhoz lapulva a férfi.

— Nem én vagyok az oka, Róza!

— De te vagy, — sziszegte az asszony s két piros almát leszakítva az ágról játszadozott vele.

— Minek az oka, Róza, minek? — szepegte, s még mindig csodálkozott, mennyire megváltozott ez az asszony, aki huszonöt éven át úgy rettegett tőle, mint a bárány a farkastól, s a huszonöt év alatt oly nehézkes volt, hogy ha fellökted, úgy maradt, s oly dühítően málé, hogy soha panaszt nem ejtett.

— Minek az oka, Róza, minek? — kérdezte s gondolatok cikáztak át az agyán, kis, pápaszemes ember jelent meg előtte, tehetetlen és sírós mosolyú, a nyakárkötél nyoma, HÍRLAP, HÍRLAP! Veck Lajos öngyilkosságot követett el, a híres szalón, a VECK és tsa csödbejutott! Ő volt a társa s

a kis emberke a koporsóban is olyan sírósan mosolygott, — bolond vagy, Lajos, bolond vagy, ezt mégse kellett volna...

— Én nem tudtam, Róza, hogy a Lajos olyan bolond! Más is elkövette azt, amit én...

De az asszony, mintha mitsem hallott volna, csak tovább játszott az almákkal s ő a temetőből egy nagy, világos házba került, tíz varrógép mögött tíz lány szorgoskodott, tíz lány s ő csak sétált le-fel a szalonban, a fekete kiugrott az ablakon, a kórházban megmentették, holt gyermeket szült, csókolom kezét, asszonyom, tessék a próbaszobába, mi?, ne izléstelenkedj, Róza öltözz fel, mi?, hogy minek a próbaszobában a díván, kuss, te pacal, a csődörnek se kellenél (ütés, zuhanás, padlón zokogás), ez kell neked, rád se tudok nézni, engem hagyj nyugton (csak néha gondoldj rám, Jakab!) te gusztustalan ringyó (sose, Jakab! ne verj mindig, Jakab, néha én is...); suhogó selyemkelmék hegyével száguld az autó, nyílik a kastély ajtaja, szolgálk cipelik a hatalmas kofferokat, gyönyörű kelmék, kegyelmes asszonyom, gyönyörű ruhákat kreálunk farsangra, János, vezesse el a szobájába az urat, a gróf úr ma sem érkezett meg, ő, kegyelmes asszonyom! karnevál, bankett, lóverseny, Jakab úr, a klub megszorult egy kicsit, tízezer, fiúk, tízezer elég? Róza a kutya istenedet, hol az a sok pénz, elherdálnád a Nemzeti Bankot is, a múlt hónapban is két ruhát varrtak a lányok, minek az neked, úgymint úgy áll rajtad, mint tehénen a gatya, hol a pénz?! (Ne bánts, Jakab, ne bánts!)

— Ne bánts, Róza, én már rég megbocsátottam neked, most már te is, Róza...

— Hahahaha, te megbocsátóttal?! Ó! — nevetett sipitón, majd váratlanul elhallgatott, a fáról a földre pattant, szeme szikrát szórt, kettőt lépett a férfi elé, kezében az almák szempillantás alatt elrothadtak s a férfi felé vágta, a füle mellett zúgtak el s szétmállottak a falon.

— Róza! — nyögött a férfi s elképedve látta, hogy az asszony szemlátomást fogy és fiatalodik s már azzá a karcsú, de faros-csecses lánnyá lett, aki valamikor volt, akit ő a külvárosi ringlispílnél ismert meg vasárnap délután, s aki házasságuk második esztendejében, egyetlen családjuk, Luci megszületése után úgy eltertyedt. Csodálattal nézett az asszonyra, de elriadt, mert a jobbkezén most korbáccsá változott a lilium, a balban pedig bombává az alma.

— Ismered ezt? — kérdezte gúnyosan vigyorogva s a bomba hatalmasá nőtt a kezében. — Időzített. Ismered ezt?

...százezer repülőgép zúgott az éjszakában, szirénák süvítettek s bombák robbantak s leszakadt ég és plafon s utána romok éktelenkedtek az egész környéken, — emberek, nem látták a feleséget, eltűnt a feleséget, — de hiszen együtt voltak — igen, de eltűnt — és a lánya — ő nincs idehaza — nem láttuk a feleségét.

Nem láttuk a feleségét!

— Nem igaz, Róza, nem igaz, nem igaz, én nem hallottam, hogy te jajgatsz, nem hallottam, nem hallottam, zokogva álltunk a lányoddal a romok felett, másnap, amikor rádakadtak és kiástak, én nem hallottam, nem hallottam, hogy jajgatsz valahol!

A bomba az asszony kezében rothadt almává vált s az asszony úgy állt, mint egy szobor, szobor volt minden vonása, az alma süvített feléje, egyenesen a szeme közé s ő is érezte, hogy szoborrá mered s nem bírja elrántani a fejét, puff, homlokán szétfröccsen az alma.

— Elég volt már, apa, ne ordíts! — kiabál a lánya kombinéban állva a szobaajtóban s ő felül a diványon, izzadtan, remegve s szomjasan. — Elég volt már, unalmas vagy ezzel az ordibálással! Dobj vissza a kispárnát!

S ekkor ő szótlanul megkeresi a kispárnát, lányához viszi. Visszaül a diványra s nézi a konyha repedezett tégláit. Nagyon szomjas, most fel kellene kelni, poharat keresni és kannát. De a kanna sehol. És olyan kevés itt a levegő, ebben a konyhának, szobának s varrodának használt lyukban, hogy meg lehet fulladni. Az udvar felé botorkál Jakab s a szobaajtóra tett rongyos függönyön át benéz a szobába. Ott, a vetett ágylőti kisasztalnál a lánya és egy férfi. Az asztalon pálinka, s kártyáznak. Reggel majd ismét úgy, mint tegnap, tegnapelőtt és a múlt héten: — Apa, hozzál valamit enni. — S ő viszi. A lány felül az ágyban. — Luci, ki volt ez a férfi tegnap? — Apa, nagyon unalmas vagy, légy szíves, törődj a magad dolgával. — Meglátta a kannát a szobában és határtalan szomjúságot érzett. De a kanna a szobában volt. — Ha fiam lenne! Károlytól már rég átvette a fia az üzletet. — Apa, már megint nincs pénzed! — Apa, már az a kis szőke lány is elmaradt tőled, nem veled varratta a ruhát, amit rajta láttam. Tehetetlen vén totyagos vagy már, apa! — Micsoda, hogy másnak szabta ki azt a drága kelmét, s tízezer fizettél? Kérlek, ne nyafogj mindig és ne untass! — Hogy harmincöt éves vagyok? Semmi közöd hozzá s különben is, kérlek ne zavarj. — A küszöbre ült, friss szellő lengett s nézte az udvar árnyait. Az udvar mélyén virít az almafa. A szemben lévő lakásban óra cseng, majd kigyúl a villany. Három óra. Az ablakon a munkára készülő vasutas árnyéka. Az almafa hegyére ült a hold. Valaki kint felejtette a ruhaszárító kötelet. A kapu alatt valaki szagatottan sóhajtozott. Macska futott végig a háztetőn. Két pohár összekoccant. Jakab az almafa alatt állt, ruhaszárító kötéllal a kezében.

Zenta, 1957. augusztusában.

EMLÉK

II

O az oka, hogy ezt a kis mesét mesélem, a szeszélyes, szárazarcú néha meleg, néha fagyos, simogató és korbácsoló tiszamenti szél, mert a minap is, hogy a folyó fölé szürke ködrongyokból esőt szitáló őszi köszöntött, feiémhozott egy elfelejtettnek hitt kedves dallamot.

Ismerjük egymást. Minden ősszel itt járok a parton, fázósan, begombolt felöltőben és emlékeket kergetek. Ilyenkor dühödten nekem ront, mert feltételezi, hogy képes lennék visszavenni tőle mindazt, amit az idők folyamán ellopott tőlem és biztos helyre örökre elrakott.

El is kísér, valahányszor öregebben, görnyedtebben és tehetetlenebbül elmegyek. Búcsúzóú gúnyosan utánam veti a régi dal foszlányait, mintha rongyok lennének, amelyeket a távolba bukó ősök végtelen szitáló esője szétmosott.

Szét akarom köztetek osztani ezeket az esőmosta foszlányokat. Törött álmokra vígaszfoltnak használhatók. Így talán majd engem is nyugodni hagynak.

Ezért úgy mondom el ezt a kis mesét, mintha temetnék. Megkísérlem, bár tudom, hogy eltemetni csak embert lehet. Emléket nem, az mindig visszatér.

Sok éve már...

Nyugalmának utolsó, bágyadt napjait élte akkor egy szenvedésre ítélt nemzedék, és akinek joga van bűnöket bocsátani, az bocsássa meg, hogy a tikkasztó, viharelőtti csendben mi nem az ég alján felvillanó félelmetes fényeket néztük, hanem egymást, és hogy a már csillagtalanná vált estéken könnyebben hatolt fülünkbe a halk baráti szó, amely szeretetről és embersegről mesélt, mint a messzeségből morajló dörrenés.

Élni akartunk, a fojtogató viharelőtti döbbenetben is. Egymás szemébe kívántunk nézni, mert akkor is voltak életre csodálkozó nagy barna szemek. Diákok voltunk, olyanok mint a többi nagydiák, és álmunk, vágyunk minden idők ifjúj álmától alig különbözött.

Talán megbocsátja, akinek joga van megbocsátani főbenjáró bűnöm, de amikor eljött az a lány és elsétált a nagy sárga gimnázium előtt, elődei hosszú sorának példáját követve, bizony óra közben kiugrottam a tiszteletben megkorhadt ablakon, rútúl otthagya tanáromat, aki a tábla felé fordulva, a maga módján, fizika tételek között fenkolt világról álmodott, és nem tudta, hogy a közelgő moraj közelgő halált jelent.

Bevallom, én sem tudtam. Esténként itt a folyóparton halk zongoraszó szűrődött ki egy lefüggönyözött sötét ablakon, és a dallamot ezerszer ismételték némán is daloló, egymásba néző gyerekszemek.

*

Azután a messzi villanások egészen közel jöttek és vészes csattogásuk közben ha kiáltottál is, akinek kiáltottál, nem értette szavad.

Négy esztendő kimaradt az életünkből. Kimaradt? Dehogy maradt. Inkább úgy múlt el, mintha tízszer annyi lett volna és mire újból kiderült az ég, rájöttek, hogy már túl józanok vagyunk és az életre csodálkozó nagy barna szemekben árnyékot hagyott a kín.

Egy csendes, lefüggönyözött szobában, aranyszín őszi délutánokon, a zongora billentyűin még néha, bágyadtan felcsedült egy dal, de el is vezett a semmibe. Kintről harsogva hívott egy kemény, fiatal élet és adakozó kezével bőségesen kínál új álmokat az elhervadt régiek helyébe.

— Ne menj — mondták nagy, barna, kerekrenyílt szemek. — Számodra mindig lesz halk bánatos dal a zongorában. Itt szép csend van a nagy függönyök mögött, s a holtakat naponta együtt eltemetjük, ahogy csak kedves halottat lehet.

*

Elmentem. Ölelő erős karjával felkapott az élet és harsogó rohanásától sokáig nem hallottam a dalt, amely mindig visszatért, ha őszi szélben künn jártam a parton.

Ő is elment.

Messze ment. Minél messzebb innen, mert nem lehet örökké magányban éveket temetni, és az ember néha elhiszi, hogy vannak a világon helyek, ahol nem járnak kísértetek.

A messzeségből sokáig jöttek szelíd, lágyhangú sorokkal telt hosszúkás levelek, amelyek írójukról valamit mintha nem mondtak volna el.

És bennem ért, egyre ért, hallgatásuk ellen a kegyetlen lázadás.

Egy alkonyatkor, a folyó felett már jegesen fútt a szél, megírtam, hogy minden ősszel a partat járom, hogy halottj sárgák már a gesztenyék, de

esténként mégis szerelmesekkel vannak tele a padok és hogy én még most is, minden ősszel, mindent újra álmodok.

Nem kaptam választ. A messzeségből azóta nem jött szelídhangú, hosszúsútság levél.

*

Ő volt az oka, a néha lány néha fagyosajkú tiszai szé, hogy ezt a kis mesét mesélem, mert felém hozta azt a dallamot, amelyet a minap az őszi parton egy fiúnak — ismeretlen ifjú lány dúdolt.

Ő volt az oka, a vérlázító szél, hogy levél ment innen, amelyre választ kapok, s hogy megtudtam: valakj ott a messzeségben még most is halkán, önmagában, tiszaparti álmokat temet. Azt is megtudtam, hogy minden ősszel, ha eljövök a partra, még szomorúbb, alázatosabb és koldusabb leszek. Mert eltemetni csak embert lehet. Emléket nem. Az mindig visszatér.

Zenta, 1957. augusztusában.

DIX Ottó (Nyugat-Németország):
Kislány macskával (színes litográfia)

ZENTAI PASZTELLEK

1. A RÉVNÉL

Zörgős kocsik gyülekeztek
Álmos emberekkel,
Kerékpárt vezettek asszonyok.
Még csak pislogott a reggel,
A víz vörösbarna iszapot sodort.
Megcsördültek az öreg láncok,
Tengelyre feszült a vaskötél.
Az örvény fölött egy kövér
Hal vetett bukfencet.
Borzongás nyújtotta a percet,
Mert csapdosott a reggeli szél.
Békésen világosodtak
A túlparti faszorok,
A napsugár a lágy zöld
Füzek közé osont,
A víz tükre megtört,
Nehézkesen megmozdult a komp.

3. A FESTŐ ÉS A GYEREKEK

A festő barna kabátján
Kék festékfolt,
Mint a derült ég
Boldog könnycseppje.
Munkába hajol elmerülten.
Előtte vaskos vonalakban
Lezonitlapra gyülekezik

A keskeny régi utcácskának
Néhány suta háza
És ősze rozsdásodó fája.

Az állvány körül
Merengő arcú gyerekek,
Akkik értve nézik
A súlyos színekből
Kimarkolt Szépséget.
Egy lépés a Tisza fővénye,
De a gyerekek itt ülnek,
Állnak és guggolnak,
Vagy a sövény pázsiton hevernek.
Kerekarcú kislánykák
És nyurgavállú nagyobb fiúk
Bársonyosan lágy szeme
Követi kíváncsi-szomjasan
A Mester kezének minden
Alakító mozdulatát.

A nap sárgára aszalja
Alattuk a letaposott füvet.
A kis házakból
A készülő ebédek
Erős szaga szálldos.
De most nem fontos az étvágy,
Nem fontos a játék,
Mert az öreg kisutcában
A Holnapba költözik
Egy darab veszendő,
Mai élet,
Hiszen újjáteremtődik
A képen sugárzó
Gazdag színekben.

Zenta, 1957. augusztus.

ÉJJEL A TISZÁN

Ejjel a Tiszán... Elöttem a vonatobárka motorja dohogott, egyenletesen, hogy már nem is hallottam; úszó koporsó és ha néha nagyot roppant, olyan volt, mintha a benne lévő halottak feszegetnék. Mögöttem, a másik csónakban, elcsendesedett az élet, bundákba burkolt, pálinkától felmelegedett alvók vesztek bele a világtalan világba. Lent a víz alig fénylett, csak néhol tükrözte az augusztusi éj kikandikáló csillagait. A gyülekező felhők szuroktömegéből, még nagyon messziről, de már szikrák pattantak ki és felémhunyorogtak. Valahol, bizonytalan távolban a part vonult el mellettünk, de az erdők egyenletes vonala, közben egy-egy külön, egymagában magasba törő fával, csak alig rajzolódott ki az ég sötétjéből.

Ejjel a Tiszán... Egyre fülembé zengett a szavak zenéje. Fölvillant előttem ezernyi kép, kezdve a vigyázatlan anyától, akinek a leánya éjjel a Tiszán, ringó csónakján, barna szeretőjét várja, végig a hallott történeteken, amelyek az egykori betyárvilágnak emlékeztében megnőtt rémeiről, révészek és csempészek háborúiról, menekülők viaskodásairól, hajósok, halászsok viharral, veszedelmes nagy hallal, leselkedő örvénnyel, halált szövő vízi csodákkal vívott csatáiról szóltak, egészen a mélybe csaló sellőkig, a csapdába hívogató erdei tündérekig. Minden, felrémelett előttem, amit mesebe, versbe, dalba szőtt az ősi félelem a vizek mélyétől.

Egyedül voltam, dideregtem az éjszaka árnyaitól és hidegétől, fáradtan elfészkelődtem a csónak végében és csak a pálinkásüveget szorongattam kezemben egyetlen védőpajzsként a hűvös tiszai szél és a félelem ellen. De minél inkább védekeztem, annál vadabban törték elő az ijesztő emlékek. Olykor már fennhangon vitatkoztam és viaskodtam magammal, mert láttam, hogy jön az éj, a szél, a Tisza haragja és odaveszék, bele az ismeretlen vízbe.

Tudtam, hogy bizonytalan a sorsunk. Vidám kirándulásnak szántuk, mikor reggel nekivágtunk a fényzónnek, amely égről és vízről áradt felénk. Nem telik bele három óra és odaérünk a szomszédba, ott várnak ránk és elbolondozunk, azután visszafelé, víziránt még gyorsabban megteszük az utat. Csak mikor már elindult a vonatobárka és mögötte hosszú

köteleken a két csónak, akkor eszméltünk rá, hogy mennyi veszedelem leselkedik reánk. A bárka kivénhedt, fekete koporsó volt, talán még abból az időből, amikor lovak húzták fent a partokon és a bárkán csak a hajós állt hosszú rúdjával, a kormányos nagy lapátjával, hogy igazgassa a járatot és elkerüljön zátonyt, örvényt, csalogató mélységeket. A motor is kikopott, kiöregedett, keheesen köhécselő vontatószerszám volt, lapátja tempósan forgott, nem kavarta fel nagyon a vizet, de nem is sietett. Gépezőnk pedig, aki a motort kezelte, cséplőgépmester volt, csak már betakarította az ideit és erre az egy napra elszegődött a bárkára, a motor mellé, amellyel lassan, lassan ismerkedett, néha annyira szétszedte, hogy elakadtunk, azután újra összerakta. Közvetlenül a cél előtt a Tisza is ellenünk esküdött; ahol mélynek mutatta magát, homokheggyel leselkedett ránk és háromszor is zátonyra futottunk, mire partra vergődtünk.

Nyolc órába telt a három órás út, az étel elpangott, a várakozók szertefutottak, hogy rájuk sem lertünk, kedvetlenül, borgőzősen, fáradtan cammogtunk vissza a bárkához, sötét este lett, mire elhelyezkedtünk. Cséplőgéplakatosunk közben meglegelte a visszaútra szánt teli üvegeket. Úgy járt a bárkán, mint a tengerészek, furcsán imbolygó léptekkel, nem lehetett többé rábízni a kormánykereket. Egyikünk hát odaállt a kormány mellé, s őrizte a gépezéstől. Aki csak odafért, hátramenekült a második csónakba, hogy ha baj lesz, mélybe ne rántsa a bárka. Magamra maradtam a középső csónakban, vékony nyári ruhában, ahogy könnyelműen hittem a Tisza reggeli fényáradatának. Csak a pálinkásüveg bízott meleggel, amelyet elhoztam a bárkáról, hogy a gépész hozzá ne férjen. És így, koromsötétben, a mélység veszedelmeit nem ismerő kormányossal, hasznavehetetlen gépéssel, az ég alján már fel-fel villanó viharral, gyülekező felhők alatt indultunk vissza a kedves, csendes, vidéki kis városba, amelyben egy időre letanyáztunk.

Mire a révházat, a sötétséget ringató kompot elhagytuk és didergőn elnyúltam a csónak végében, rám ült a végtelen csend, nekem rontott a fekete éjszaka. Álmos, fáradt voltam, roppant, kábult az egésznapis szokatlan sok napfénytől, levegőtől, tájtól, zöldtől, égbéktől, megilletődött az éjszakától. Nehéz fejem tenyerembe hajtottam, az álom minduntalan hatámba akart keríteni. szemhéjam bírokra kelt az agyamban táncoló lázas rémképekkel, tudat és álom határán imbolyogtam.

Akkor hirtelen éreztem, hogy csónakom nagyot lódul és erősen táncol; a víz hangosan csobogott körülöttem. Felnéztem és a csónakban ott ült előttem, szemben velem, furcsa vonalú öltözékben, fején furcsa sisakkal, hegyes szétálló bajusszal, kevély, kúsza szakállal, kihúzott derékkal: egy idegen. Idegen? Ismerős volt, sokszor láttam és sohasem láttam, színpadon és filmen is állt már előttem. És tegnap is találkoztam vele, akkor kis szobor volt. sokszor éreztem már magam mögött is, mellettem is... de nem tudtam, hogyan került ide, szél hozta-e, ég küldte-e, vagy a víz mé-

jon róla, véleményem szerint elég hatásos érv. Művészetet nem lehet tanítani. A művészethez csak eljutni lehet, azt hiszem, mindenekelőtt szenvedéssel.

HANEM

Mindenfélét tanítanak, ami az irodalmat köríti. Írók nevét és korát, a társadalmi helyzetet, háborúkat és más érdekes eseményeket.

Ezt azonban tudni kell és eszerint kell okosan megszervezni a munkát.

ÉS MÉGIS

Am valahol felhangzik majd egy hang. Senki sem tudja, hogy hol. Valahol az első vagy az utolsó padban. A gyakorlati és pragmatikus munkával elfoglalt katedra bizonyára nem veszi észre, semmiképpen sem veszi észre. Egészen bizonyos, hogy tehetetlen lesz.

Akad valaki, aki a „Háború és béke” olvasása közben nemcsak a hercegek, a bálak és a hadjáratok festői látványosságából fog élni az „Odisea” olvasása közben (vajon egyáltalán olvassa-e valaki?) nem azon fog örvendezni, hogy izzó doronggal kitolták Polyphemos szemét. Talán semmit sem tud majd a rabszolgaság megszüntetése előtti Oroszországról, az achájokról, mégis sokkal többet tud majd, sokkal jobban tud majd, mint előtte bárki. Végzetszerűen.

Ez elkerülhetetlen.

KÉRDJÜK HÁT

Mit tegyünk hát? Mi a fontos számunkra? Az irodalom, mint művészet? Te jószágos isten! Am anélkül, jobb abbahagyni az egészet.

ÉS MÉGIS EGY TANÁCS

Engedjük meg az isten szerelmére, hogy azok, akiket bevezetünk az irodalomba, olvassanak el mindent a maga idejében. Senoáról a felsőbb osztályokban tanulnak, pedig már tízenkét esztendősen korban olvassák. Mint Andersent, mint Winetout, Tom Sawyert. És Janko Veszelinovicot. Csak

malommal. Tudod, — tette hozzá csendesebben —, mostanában ott ülök délelőttönként a kisváros egyetlen kávéházában, ebben az autóbuszok várótermévé züllesztett teremben, szemben a rövid fás úttal, amelyen túl az iskola nagykapuja látszik. Megint kinyílt a kapu, megint eltelt egy esztendő, az örökkévalóság egy hiábajött esztendeje. Nézem a kapu körül dongó ifjúságot. Milyen szép és milyen üres, hogy kong, mint a falak odabent.

— Ne ócsárolj a fiataljainkat.

— Nem őket szidom, benneteket, mert nem tudjátok megtalálni a közös nyelvet, hogy megértsenek benneteket. Rajtam nevettek évszázadok óta, azt mondjátok örült és álmodozó voltam. Igaz, engem nem zavart, hogy Dulcinea valójában lompos, loncsos, idomtalan asszonyság volt, hogy lovam nem arab paripa, csak öreg gebe, s harcom csak céltalan, ostoba álomhősködés. Mindegy volt, mert hinni tudtam, amit hittem és a hazug tudat is tartalommal töltötte meg az életem. Mindig voltak álmodozók és mindig lesznek.

— Mi is hiszünk, — vágtam oda.

— Az anyag hitét hiszitek az ösfélelmek helyett, de nem tudjátok megfékezni a félelmeket. Fellengősek vagytok, nem akarjátok észrevenni, hogy pajzsotok sokszor csak ütött-kopott, átluggatott ócska bádóg, szívetekben apró, gyáva félelmek laknak, gúnyátok nem véd sem hidegtől, sem széltől, paripátok, pöfög, döcög, de ha száguld is, csak növel! a távolságokat és nem visz közelebb semmihez. Tudjátok pedig, hogy milyen merész álmodtok, tudjátok, hogy milyen veszedelmesek a lelkek legyőzhetetlenül motolláló karjai, mégis kopjatörésre mentek ezzel a szélmalommal, ahelyett hogy óvatosan, türelmesen, szívetekből és véretekéből, idegeitekből és hústecskéből új, szebb, hasznosabb malmokat építenétek.

— Most még csak az hiányzik, hogy a bosszút emlegesd: isten malmaj lassan öröinek — csaptam át én is a gúnyba.

— Ne ficánkolj, ne hencegj. Jól tudod, hogy nem a bosszú, az örök büntetés, hanem az értelem malmáról beszélek. Nagy a hangod, mint amikor hősködve odavágjátok, hogy harcoltok az utolsó csepp véretekig, s elfelejtitek, hogy mire az utolsó cseppre sor kerülne, már régen halottak vagytok. Nagyképűsködtek, tollkopjátokat tehetetlenül szegezitek egymásnak, ócsároljátok egymást, ahelyett, hogy minden erőötöket a tudatlanság és közöny szélmalom-vitorláinak szegeznétek.

— Milyen bölcs lettél öregségedre — próbáltam csúfolódní vele, de még görcsösebben kapaszkodtam a csónak peremébe, nehogy orvul kilökhessen — Elfelejtetd a múltat, hogy kiálltal a gyengék és védtelenek védelmére, pedig magad is ostoba és örült voltál, hadseregnek nézted a szélmalmot és hiábavaló harcra indultál...

— Éppen mint ti. Ti sem akarjátok meglátni a szélmalom roppant vitorláit. Ahhoz, hogy győzhessetek, ismerni kellene benneteket, s ahhoz,

DUBROVNIKI UTÓHANGOK

Augusztus 31-én véget értek a dubrovnikai Nyári Játékok. A lovrjenáci és nevelini bástyákon kihúnytak a reflektorfények és az évszázados városfalakról bevonták a fesztivál zászlait. És Dubrovnik, a múzeum-város és mondén világfürdő e furcsa keveréke, visszasüllyedt mindennapi életmódjába, szegényebb lett néhány forrólégkörű színházi és hangversenyesttel, elköltöztek belőle a művészet vándormadarai és ottmaradtak a Baedekkert és fényképezőgépeket szorongató, képeslapokat írogató prózai turisták temérdek málháikkal és pénzüikkel. Dubrovnik újra azzá lett ami: egy letűnt nagy kultúra temetőjévé, amelyben a zajos idegenek épp úgy szentségtörői a múltat konzerváló csendnek, mint minden más temetőben...

Útunk Bojan Stupicával a Városi Kávéház belső teraszán és figyeltük ezt a takarodást, néztük, hogyan hervad le a propaganda-mosoly e klaszszikus szépségű város arcáról, mint költözik be észrevétlen-didergőn a hallgatag ősz ez ősi falak közé. És arról beszélgettünk, vajon csakugyan Dubrovnik-e a legideálisabb hely az ilyen rendezmények számára, amilyenek a Nyári játékok is voltak... Fesztivált, ünnepi játékokat csak ott lehet rendezni, — mondta ki fennhangon Stupica —, ahova az emberek nem szórakozni és tivornyázni járnak, hanem ahova úgy járnak, mint a művészet felszentelt templomába. — Eltolta maga elől a feketekávé csészét, rövid, ideges mozdulattal végigsímitott őszbezsavarodott szakállú borostás állán, aztán továbbfűzte gondolatát: — „Látja ott azt a pirosposzsgás nyárs-polgár-házaspárt? Mit tudnak ők a művészetről? Eljöttek rákvörösre sülni, mert odafenn a Baltikon nincs ilyen nap, majonézos rákot zabálnak és prosekot vedelnek, aztán este — mert úgy illik — beülnek Hamletet nézni... Miattuk?! Nem, nem barátom... — én évek óta foglalkozom azzal a tervvel, hogy a nevelini bástyán megrendezem Shaw Szent Johannáját, s hiszem is, hogy az előadásnak európai nívója lenne... de amikor meglátom ezeket a sáskákat, akik csak azért jönnek ide, hogy magukkal vigyenek valami népies műtyűrt és hogy otthon egy korsó sör mellett beszélhessék, hogy „und dann, mein Lieber...” anélkül, hogy akár csak meg-

hogy szárnyra kapjon a képzeletük. Hogy akarsz hozzájuk, lelkiükbe férközni, ha nem értenek? Nem értik a szavad.

— Hát színes szalagokkal cifrázzuk, tarkán csomagoljuk a szavainkat?

— Keressétek meg a nyelvet, amelyet megértetek.

— Folytassunk béketárgyalásokat a szélmalommal — csúfolódtam.

— Bizony az kellene, ha szóbaállna veletek. Mit ad nekik az élet? Néhány disznótort, kocsmai mámort, lakodalmat, gyászt, ami mindegy nekik. Néha mozit, cirkuszt, ez a legtöbb. Meg ezt a ti szinkópát bömbölő rádiótokat.

— Azzal mi bajod? Legalább egy hang, amely elhatol minden fiatalhoz és egy nyelv, a zenenyelv, amelyet a világ minden fiatalja megért, felfog, dúdol, s akkor mindegy, hogy csattantó hottentotta, vagy csicsergő kínai nyelven mondják-e a szövegét. És a motorok, a gépek. Azok nyelvét is mind megérti.

— Hiába karasz letorkolni — mozdult fenyegetően. Szemében az örülség fénye villant, az égi szikrák furcsán tükröződtek vissza íriszén, mintha láng villanna ki sisakja alól, amint most már dühödten folytatta: — Hiába kiabálsz, hiába csúfolódsz. Hiába csúfolódtok évszázadok óta velem, ti új donkijotek, akik el akarjátok venni a kenyerelem. Nem érzitek, milyen erővel csapkodnak a szélmalom vitorlái? Hogyan roppantak össze, darabolnak szét karjai? Elpusztultok ezzel a tudatlansággal, közönnyel szemben.

— Majd helyünkre áll más.

— Ne vitézkedj. Neked sem, egyikőtöknek sem mindegy, hogy áttörök-e a szélmalomk arcvonalán. De nem meritek bevallani, mert nem tudtok emberebb emberek lenni.

— Elég volt, tűnj el! Vagy a kakasszót várod, kopott kísértet?

Legénykedtem, de vacogott a fogam, mert szemében egyre vadabbul villant a láng, kopjájával motollált, mozdulatából láttam, hogy támadni készül.

— Szeretnél már szabadulni tőlem, — sziszegte —, de nem megyek, míg el nem pusztítottalak.

Csörömpölt a bádogvért, a bádogsisak, a kopja, imbolygott, nagyokat lödült a csónak.

— Ne bomolj — kiáltottam volna, de elcsuklott a hangom a félelemtől, amint örült kacajjal süvöltötte felém:

— Csak voltam Don Quijote, már nem vagyok, most ti vagytok a Don Quijotek és én, ma éjjel, életemben először, nem a szélmalommal, hanem a szélmalomk nevében szállok harcba. És életemben először győzni fogok.

Felémdőfött, de elkaptam a kopját. Éreztem, hogy minden erejével nekem feszíti. Hajladoztunk és dulakodtunk, néhányszor már egészen közel hajolt hozzám a szurokfolyó bárkától felbodrozott, meggyúrt tükre, s reám lehelt hűvösen. Félre akartam lökni a kopját, de csak döfködött felém. Még

jon róla, véleményem szerint elég hatásos érv. Művészetet nem lehet tanítani. A művészethez csak eljutni lehet, azt hiszem, mindenekelőtt szenvedéssel.

HANEM

Mindenfélét tanítanak, ami az irodalmat köríti. Írók nevét és korát, a társadalmi helyzetet, háborúkat és más érdekes eseményeket.

Ezt azonban tudni kell és eszerint kell okosan megszervezni a munkát.

ÉS MÉGIS

Am valahol felhangzik majd egy hang. Senki sem tudja, hogy hol. Valahol az első vagy az utolsó padban. A gyakorlati és pragmatikus munkával elfoglalt katedra bizonyára nem veszi észre, semmiképpen sem veszi észre. Egészen bizonyos, hogy tehetetlen lesz.

Akad valaki, aki a „Háború és béke” olvasása közben nemcsak a hercegek, a bálak és a hadjáratok festői látványosságából fog élni az „Odisea” olvasása közben (vajon egyáltalán olvassa-e valaki?) nem azon fog örvendezni, hogy izzó doronggal kitolták Polyphemos szemét. Talán semmit sem tud majd a rabszolgaság megszüntetése előtti Oroszországról, az achájokról, mégis sokkal többet tud majd, sokkal jobban tud majd, mint előtte bárki. Végzetszerűen.

Ez elkerülhetetlen.

KÉRDJÜK HÁT

Mit tegyünk hát? Mi a fontos számunkra? Az irodalom, mint művészet? Te jószágos isten! Am anélkül, jobb abbahagyni az egészet.

ÉS MÉGIS EGY TANÁCS

Engedjük meg az isten szerelmére, hogy azok, akiket bevezetünk az irodalomba, olvassanak el mindent a maga idejében. Senoáról a felsőbb osztályokban tanulnak, pedig már tizenkét esztendősen olvassák. Mint Andersent, mint Winetout, Tom Sawyert. És Janko Veszelinovicot. Csak

KÉT FOLYÓ

Zentára indultam, tizennyolc év után először. Félig lehúnyt szemeim előtt két dolog kavargott, s színes, élesen kirajzolódó képeikkel elfődték e város régáhitott és gondosan emlékezetembe vésett látképét. — e városét, amely tudatomban, idővel, gyermekkorom igazi, mozdulatlan várává változott. Nem nyomoztam a dolgok gyökerei és az okok után, nem kérdeztem, mért épp ezek, — e két dolog a következő volt: egy ember és egy folyó.

Most, amikor láttam őket, lassan mindez elcsendesedik bennem, egyik a másikával egybemosódik, a két dolog egy és ugyanazzá válik: emberés-folyó.

Először a folyót pillantottam meg. Zavaros volt, akárcsak akkor, — csendes és lassú a nehézen gördülő hullámemeletével. Az augusztus délutáni Tisza körülfont vonaglón, mintha körülöttem folyt volna, testemből és életemből fokozatosan építgetvén a maga szigetét, amely épp hogy csak hervadozni kezdett a koraósz szelídködű leheletétől érintve. Ebben a vízben lebegett először a testem (elmondtam már egyszer: „mint a csönd szálfája”), először ennek zavaros, titokzatos és puha mélyéből húztam ki halat, pikelyes halat, napfényben csillogót; egy márciusi, hűvös reggelen ott fülcelkoltam a bánáti oldalon, s először éreztem meg, hogy életünkre makacsul leselkedik egy árnyék, — megtudtam, hogy az életnek van egy másik, halálos arca is...

Órákig álltam a Tiszaparton, egész sötétedésig. Többé nem láttam a Tiszát, csak hallottam: suttogott, forgatta lassú, iszapos kerekét, arra, az én soha nem érintett titkom, az Eugén-sziget felé.

Másnap elindultam, hogy megkeressem az embert. Tudtam, hogy még éi és hogy pontosan 95 éves. Bekopogtam a kissé megroggyant ház üvegajtáján, amelyben valaha én is éltem, felejthetetlen unokáival cimborálván. Az üveglap mögött senki sem szólalt. Kinyitottam az ajtót és beléptem az előszobába. Kopogtam a szoba ajtaján. Senki sem válaszolt. Bementem. A sarokban ágy volt, kissé összegyűrt párnazsákkal. Föléhajoltam: Lukács-apó meredt rám csontosan, szikkadtan, fehérülő hajával és keskeny bajúszával.

Mellkasa alig emelkedett a lassú, öreges lélegzéstől. Aludt. Egyedül, a nyitvahagyott házban. És siketen. Óreg volt, mint minden ebben a házban. percekig álltam fölötte. Nem költöttem fel. Csak emlékeztem. Hogy mire? Ó, az hosszú történet, de egyszer majd elmesélem...

Aztán lassan távoztam. Mintha egy másik folyót, s nem embert látogatam volna meg.

Zenta, 1957 szeptember 2-án.

Ford. F. F.

STUDER Hans (Svájc):
Sírály (színes fametszet)

AZ ÍRÓT LELŐTTÉK

Tegnap temettük Töhötömöt, az író, a nemesveretű cizellált stílus mestert, az óvatosan válogatott, ápolt és gondozott szavak kincstárnokát, az aprólékosan kidolgozott, eleven képek művészi ábrázolóját, az emberi lélek legrejtettebb rúgóinak nagyszerű ismerőjét és elemzőjét, a hajszálfinomán megrajzolt részletek nagy művészt.

Írás közben oltotta ki életét a gyilkos golyó.

Éppen egy részlet aprólékos, tüzetes és főleg részletes leírásával bibe-lődött, szavakat méricskél, jelzőket kalapált, alanyok és állítmányok helyét keresgélte, helyzeteket boncolgatott, amikor eldőrdült a fegyver és megtörtént a szörnyű tragédia.

Írókat szép számban öltek meg a történelem folyamán. Nyelvüket vág-ták ki pletykázásért, karóba húzták vagy kerékbe törték őket fecsegésért, máglyára vetették okoskodásért, halálra botozták lázításért, lefejezték a hatalmasok ócsárlásáért, akasztották, agyonlőtték vagy villamosszékre ültették a világ felforgatásáért.

Töhötöm volt az első és tudomásom szerint az egyetlen író, akit mesterségbeli tudása miatt lőtték le.

Három nappal ezelőtt, hétfőn éjszaka, az íróasztalánál ült még és gondolkodott.

Miről írjon?

A könnyed témákat, az időszerű, hétköznapi eseményeket, az úgynevezett éretlen anyagot nem kedvelte. Okos, figyelő szemével tisztán látta ugyan az élet bonyolult szövevényeit, a kártékony előítéleteket és babonákat, valamint a hasznos, felemelő eszméket, látta a törtetőket, a hitvány akarnokokat, a pénzéhes üzereket, a ravasz sikkasztókat, a nagyhangú kontárokat és a többi söpredéket, s az éleslátás választóvizében biztosan megkülönböztette tőlük a szorgalmas, áldozatkész, puritán lelkeket, akik a világ megszépítéséért lángoltak, — de nem akart írni róluk, mert nem akart bántani senkit és nem akart dicsérni senkit.

Már éjfél után járt az idő, amikor elhatározta, hogy az öregedő férfi és a fiatal lány szerelmét dolgozza fel. Régi téma, ezerszer megírták, de ő mesteri kézzel nyúl hozzá és minőségben toronymagasan felülmúlja kortársait és elődeit egyaránt.

Írni kezdett:

„Korán reggel találkoztam a lánnyal a kapualjban, amely a ház kezdete és vége, mert mindennek van kezdete és vége, a háznak is, tudom, s a házakban emberek laknak, férfiak, nők, gyermekek, s nekik is van kezdetük és végük azt is tudom, és ki is mondom most nyíltan és bátran, miközben a lányt nézem korán reggel a kapualjban, s érzem, hogy bennem esteledik már, igen, minden napnak van reggele és van estéje évmilliók óta, érdekes.

Megfogtam a lány meztelen karját a könyökénél és éreztem, hogy valamit fogok és az a valami pontosan a könyöke, amelynek vezetékén át megéreztem a csuklóit, a térdeit, a vállait, a kebleit és a szemöldökeit, amelyek a szemei fölött ívelnek, az orr és a halánték között, úgy sejtem.

— Téged kereslek, kívánlak huszonöt éve és hat hónapja — sóhajtottam a lánynak, miközben az udvarra tekintettem, ahol a sánta házmester lakik és huszonöt éve csoszog a mosókonyha és a személtáda között a hiányos téglakövezeten, amely olyan mint a vénasszony foghíjas szája, látom. Huszonöt éve házmester, ő s huszonöt éve lakó vagyok én, gondoltam fájdalmasan, öregedő szívvel, bágyadt fénnel a szememben s éreztem, hogy most csakugyan őszintén és igazat érzek. Igen, a házmester huszonöt éve este tizkor zárja a kaput, egyszerű, ősi eszközökkel, úgy, hogy kulcsot tesz a kulcslyukba, aztán kétszer megsavarja és kész. Lám, ez a zár, milyen csodálatos jelensége az emberi leleményességnek, a technika és a haladás diadalmas előretörésének, a kor és a tér, a táj és a földrajzi adottságok nagy, emberi színjátékának, hiszem és vallom ezt.

— Téged várlak huszonöt éve és hat hónapja — ismételtem a lánynak a kapualjban, mire ő szájoncsókol.

— Este hatkor jöjjön fel hozzám, maga kis buta — mondta a lány nevetve és egy kulcsot nyomott a kezembe. miközben én arra gondoltam, hogy íme a kulcs.

A kulcs, amely nyit. Megnyitja a határt.

Mert mi a határ? A határ csak fizikai síkon olyan éles, ahol csinálmány. Szerelmi síkon, ahol nem csinálmány, a határ egészen más: itt érintkezést jelent, ott szélváltást; itt lényegébe az, ahol hasonló a hasonlóval találkozik, keresi, áthatja, szereti egymást; az anyag sötétjében viszont a határ az a hely, amely a mást a mástól elválasztja s ezek taszítják egymást, elfordulnak egymástól, gyűlölik egymást és önmagukba fordulnak. Amaz a határ meleg, emez hideg, s most a meleg határról elmélkedem, a határról,

melynél tárt karokkal állok, közeledni akarva, megfiatalodva, szájoncsókolva...

Este hatkor, amikor a kis mutató a hatoson, a nagymutató pedig a tizenkettesen volt, átléptem a határt és beléptem a lány szobájába.

A lány felemelkedett a heverőről, puhán, melegen, lábait papucsba bujtatta, előbb a jobblábát, aztán a ballábát, szép, pici papucsba, amelyet pici piros bojtok díszítettek, különben egészen szabályos papucs volt: felsőrészből, talpból és alacsony sarokból készült.

A lány felemelkedett a heverőről és elindult felém.

A heverő megőrizte testének formáit szépen sorjában: felsőtest, alsótest, középső test... És ugyanaz a test itt állt előttem is, szókén, csillogó szemekkel, nedvespiros szájjal, s én tudtam, hogy ez a száj most mondani akar valamit. Valamit, ami sorsdöntő és megmásíthatatlan, egycsapásra megváltoztatja az életemet, kisiklat a megszokottság szürke sínpárjából és örökre egymáshoz köt kettőnket.

A száj csakugyan megszólalt. Ezt mondta:

— Szerbusz, pofikám... ”

*

Itt félbeszakította az írást Töhötöm, mert nyílt az ajtó és megjelent Anna, a felesége, hálóingben, borzas hajjal, hunyorgó szemekkel.

— Janika felébresztett. Hascsikarása van a gyerekeknek — mondta Anna és nagyot ásítva megkérdezte: — Mit írsz?

— Novellát.

Töhötöm háta mögé bújva az írásba pillantott és arca már az első sorok elolvasása után szoborra merevedett. Felkapta a kéziratot, egyszuszra elolvasta és felsikoltott:

— Megcsaltál, te utolsó!

Az író elképedve hallgatta a sértő vádat.

— De fiacskám — dadogta — hiszen ez nem történt meg! Ez csak irodalom. Kitalált mese...

— Ne hazudj! — csattant fel az asszony. — Ilyen részletesen, ilyen hitelen csakis igaz élményt írhattál meg! Engem nem csapsz be!

— Esküszöm neked...

— Ne esküdj hamisan! Betelt a pohár, bűnhődnöd kell! — rikoltotta hisztérikusan.

Aztán revolvert rántott és lelőtte az író.

*

Tegnap temették Töhötömöt, az író, a nemesveretű, cizellált stílus mesterét, az óvatosan válogatott, ápolt és gondozott szavak kincstárnokát, az aprólékosan kidolgozott, eleven képek művészi ábrázolóját, az emberi

lélek legrejtettebb rúgóinak nagyszerű ismerőjét és elemzőjét, a hajszál-
finoman megrajzolt részletek nagy mívesét, — s bennem azóta is motosz-
kál a gondolat, hogy elrettentő példaként megírom Töhötöm tragédiáját.

Megírom.

Egy részletet kell még csak tisztáznom: honnan vette elő a revolvert
Anna, aki egy szál hálóingben volt?

Honnan?

Részlet ez, de fontos részlet, s én bevallom, suta vagyok és nincs tü-
relmem a részletek leírásához, de mégis kínoz a gondolat: hátha nem is
Anna, hanem egyik olvasója lötte le az író?

Zenta, 1957 augusztus.

ZIELER Mogens (Dánia):

Legelőn (linoleummetszet)

NYÁRI DALFOSZLÁNYOK

De hisz voltak ott becsületes, normális, hétköznapi emberek is! Csak persze nem hordanak táblát a nyakukon, becsületes, félbecsületes, lojális, leleményes, éppen csak hogy törvénytisztelő, vagy egészen közveszélyes felirattal, és nyár van különben is és nyaralás, távol az ismerős környezettől, főnököktől, alantasoktól és miegymástól.

Az Angol nő például: koromfekete haj, valószínűtlenül tejfehér arcszín, szeme a szokottnál erősebben festve. Újféle tánclepések, de mérsékelt temperamentummal. Mosolytalan, blazírt tekintet. Tífusz frizura. És ami fő: túsorkú cipő, amit a hazaiak közül csak a zágrebi nőknek sikerült eddig meghonosítaniok. Nyilván nem hivatalnoknő. Ruházata európai, francia beütés és olasz is. Gyáros csemete talán. Partnere negyvenen felül, kopaszodó, talán német. Az autóját még nem láttuk. Senki sem látta. Nem is láthatta. Bár szakértő honfitársamnak — aki a feleség nélküli nyaralók nem kis táborába tartozik — bizalmas értesülése: a szóbanforgó nő rijekai prostituált. Bejáró fajta, naponta utazik Abbáziába autóbuszson. Bentlakásra nincs elegendő tőkéje. Jóllehet magasan szakképzett, közepesen beszél angolul. Azonkívül reklámfíúja is van. Az a kopasz. A taksza minimum 2—3.000 dinár. Az angolok amerikainak vélték. Mi angolnak. Mások másnak. Kétmillió dinárt váltanak be a külföldiek naponta ezen a legnagyobb forgalmú, mondhatni, nemzetközi fürdőhelyen. Ez kétmillió devizadinár. Csak ezen a teraszon 250.000 dinár esténként a konzumáció. Az idegenforgalom iparág. Vannak országok, melyeknek ez a Bórjuk, Majdanpekjük, Zenicájuk és Vajdaságuk. Az ipar pedig ipar, minden velejáróval. Ez már nem a bárszakértő véleménye. Ő másként eszmetársít az angol nőről. Dicsekedve: brittül vásárol élelmet az üzletekben! De nekem mindjárt gyanús volt...

Arivederci Roma — bújja a zenekar, heten 5.000 dinárért fejenként és esténként, ezenkívül lakás és ellátás e legdrágább tánchely szállodájában, továbbá két többnyelvű énekes, mert sokféle külföldi jön, közöttük olaszok is, holott nekik is van Rivierájuk. Főleg sajtáságosan fekete, villogszemű férfiak. Amott lejt az egyik, szinte mozdulatlanul. Valósággal rá-

jon róla, véleményem szerint elég hatásos érv. Művészetet nem lehet tanítani. A művészethez csak eljutni lehet, azt hiszem, mindenekelőtt szenvedéssel.

HANEM

Mindenfélét tanítanak, ami az irodalmat köríti. Írók nevét és korát, a társadalmi helyzetet, háborúkat és más érdekes eseményeket.

Ezt azonban tudni kell és eszerint kell okosan megszervezni a munkát.

ÉS MÉGIS

Am valahol felhangzik majd egy hang. Senki sem tudja, hogy hol. Valahol az első vagy az utolsó padban. A gyakorlati és pragmatikus munkával elfoglalt katedra bizonyára nem veszi észre, semmiképpen sem veszi észre. Egészen bizonyos, hogy tehetetlen lesz.

Akad valaki, aki a „Háború és béke” olvasása közben nemcsak a hercegek, a bálak és a hadjáratok festői látványosságából fog élni az „Odisea” olvasása közben (vajon egyáltalán olvassa-e valaki?) nem azon fog örvendezni, hogy izzó doronggal kitolták Polyphemos szemét. Talán semmit sem tud majd a rabszolgaság megszüntetése előtti Oroszországról, az achájokról, mégis sokkal többet tud majd, sokkal jobban tud majd, mint előtte bárki. Végzetszerűen.

Ez elkerülhetetlen.

KÉRDJÜK HÁT

Mit tegyünk hát? Mi a fontos számunkra? Az irodalom, mint művészet? Te jószágos isten! Am anélkül, jobb abbahagyni az egészet.

ÉS MÉGIS EGY TANÁCS

Engedjük meg az isten szerelmére, hogy azok, akiket bevezetünk az irodalomba, olvassanak el mindent a maga idejében. Senoáról a felsőbb osztályokban tanulnak, pedig már tizenkét esztendőskorban olvassák. Mint Andersent, mint Winetout, Tom Sawyert. És Janko Veszelinovicot. Csak

A „Opátia bajná”-t is eljátszotta esténként a zágrebi zenekar és dalmát dalokat a külőr lokál népszerűsítésére és a rock and roll semlegesítésére, melynek ágyékcicamító fogásait alighanem könyvből tanulják az öregebb külföldiek is, különben bizonyára össze-vissza ütköznének a pergő, alaposan megráncigált partnernővel. A nevelésben nincs is hiány, annál inkább a költséges raffináltságokban. Itt is felütötték a szabadtéri színpadot, középfinom operaelőadásokat nézhet a külföldi mindössze egyetlen dollárért, de ez inkább a honoráriumért nyaralni szándékozó színháziaknak kedvez, mintsem az állami költségvetésnek. Még egy bizalmas értesülés: az a svájci ott három millió dinárt hozott magával. Amolyan jobbfajta kereskedőségnek taksáltuk. Három hétig marad. Aligha tudja addig elkölteni. Erre rem elegendő a 150 dináros limonádé és a két dolláros pezsgő. Nincs játékbarlang? — tette fel a kérdést. Nincs, ellenben megnézheti a korcsulai kultúregyesület műsorát, vagy elmehet a moziba. Jóval kevesebért, mint amennyit otthon költ el egy este. Még csak el sem borravalózhatja. Ez különben sem lenne fair a többi kisebb autójú külföldivel szemben. A kabinos — civilben szobafestő — vallomása: az idegen lassan smucigabb lesz, mint a hazai. A fogáshoz veri a garast. Megszokta, vagy csak úgy tesz —, hogy a tringeltet másutt hozzáadják a számlához.

Bonjour Catherine — ez is a tengerparti nemzetközi slágerei közé tartozott az idén, amint az is, hogy a noviszádi orvos a szusáki templomban esküdtött örök hűséget az odahaza csak polgárilag elvett tanárnőnek, ki tudja, hátha mégis boldogabb lesz ezzel a házasság, amellet az illetékes feleltesek, alantasok, tanulók és egyebek nyugodtan alhatnak a tudatban: nincs baj a haladó szellemmel. Nyaralási trükk az egész. Flört a túlvilággal, a tengerrel, a szerelemmel, az üzlettel. Nincs semmi baj, legfeljebb nem sikerül a dolog. Aranyos zágrábi kislány: úgy csüngött a hentesképű angliusz nyakán esténként, hogy ez a rijekai professzionista sem tette volna különben. Bezzeg szebbek, szeretnivalóbbak azok az otthoni fiúk, de a mama szeretné és ő is már-már látja magát tánc közben behúnyt szemhéjain át, amint angol nagyságos asszonyként könnyed mozdulattal bevágja maga mögött az autó ajtaját, nem kell visszamenni az egyetemre, ruhák, külföldi nyaralás, barátnök irigykedése. De hazautazott a hentes, anélkül, hogy mondott volna valamit, talán menyasszonya vagy felesége is van odahaza, a nyár meg elmúlt az álmodott boldogság nélkül, ráment a hülye angolra.

Granada, granada — éneklj az énekes, aki véletlenül télen is az, — a zágrebi kislány szeme könnyes, szép ez a dal, elméláz a vendég, ez a nyárszülte furcsa produktum, akinek, ki tudja, mi a foglalkozása, családji állapota, énje, életcélja és felfogása otthon, ha hazamegy, ha lehullanak az opátiai falevelek, kiürül a nagy terasz, ha leáll télire ez a turisztikának nevezett iparág, amelynek zakatolásához oly nehezen szokik hozzá a fülünk.

AZ ÁLOM KERESÉSE

1.

*Most valaki
álmodik helyetted.*

*Fenékig issza az álmod
és lassan elmerül
a feloldott
emberi arcokban.*

*ki az a valaki,
aki még álmodik?
s álmai között
élni tud helyetted*

*arca a tiéd
de szava, az más
hasonlít rád
és mégis oly más*

*ki az a valaki
— tudod-e a nevét
a te kezeiddel
ő szokott ölelni
egy idegen álmot.*

2.

*Te ébren tündööl
ő álmodik helyetted
fenékig issza az álmod
a múlás korszájából*

*s bizakodva nézi
különös ébrenléted
az álom ablakán át*

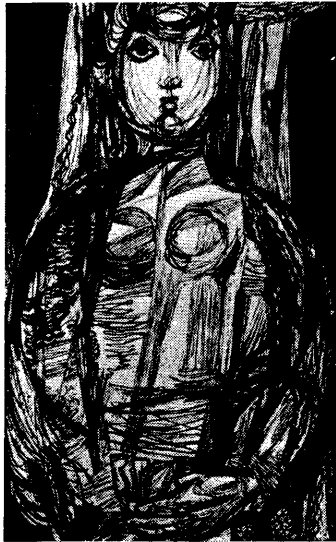
Te azt mondd hogy élsz
 — de hol van az életed?
 azt mondd beszélsz,
 — de hol van a hangod?

3.

Álmodj csak képzelet
 és virrassz öntudat,
 tettévált lényemet
 mielőtt széthullna
 fogjátok egységbe

álmodok, virrasztok
 s valamit keresek
 beszélek, hallgatok
 s nem tudom mit teszek.

beszélek, hallgatok
 mélyítem a magányt
 mely halkán bekopog
 az álom ablakán.

ORLOWSKI Hans
 (Nyugat-Németország):

Jenny (fametszet)

AZ ERDŐ ÉS A MAGÁNYOS FA

Mihelyt megkapta és elolvasta a táviratot — „Délután jövök, fia” — fogta a kapát és a szakajtót, s föllépett a kertbe krumpliért. Két hete, hogy az új krumplit használja főzni. Jó, ha van az embernek kertje, nem kell mindenért a szomszédba vagy a piacra menni. Két hét alatt kilenc krumplibokrot vágott fel; a soron következő bokor szára nagyon satnya volt, meg még az utána következő bokroké is, új sort kezdett hát. Az új sor gazdag, kövérszárú bokrokkal kezdődött, s gondolta, hogy alattuk szép nagy krumplik lesznek, olyanok, amilyeneket erre az alkalomra akar főzni. De mikor felvágta az első bokrot, elcsodálkozott: mint a mogyoró, oly apró gumók gurultak a lába elé. Kíváncsi volt, hogy fizet a következő bokor. Az alatt csak három krumpli volt, de akkorák, hogy alig hitt a szemének. Egy krumplit a kapával véletlenül felébe vágott, s ez most nagyon bántotta... Mikor ezzel kész volt, három fej vereshagymát tett még a szakajtóba a krumpli tetejére. Már indult lefelé, mikor eszébe jutott az uborka. Megnézi van-e már rajta? Negyedóráig kutatott a buja levelek alatt, mire talált egyet. Ez nem elég, mondta. Van itt sok, csak még kicsik, — tette hozzá. Nemsokára talált még két nagyobbát, és azután már hiába keresett, nem akadt többre. Négy-öt nap mulva lesz itt már sok, akár savanyítani is lehet. Kóstolónak ez is jó. Az idén még biztos nem evett a gyerek, — gondolta.

Mikor lejött a kertből, azt gondolta: — Előbb elszívok egy cigarettát, aztán megfogok egy csirkét.

Leült a tuskóra, s cigarettaszívás közben nézte a faltövében fürdő csirkéket.

Hogy kifürdik a falat, mind levagdosom, gondolta. Melyiket fogjam meg? Nyilván majd azt a bodortollút. Nem tudom, sejti-e, hogy félóra mulva a lábasban rotyog? Pedig ott rotyog. Nem szeretem a bodortollú

ennyit. És a többieknek is megvan az idejük. Az iskola által megszabott idő kétségtelenül túl késő. Akkor már — ha lehetünk — mélyen benne vagyunk a művészetben.

És akkor semmi sem segít.

Vagy pedig, ha nem jutottunk el a művészethez és nem jutunk el hozzá, akkor a szórakozás számára is elvesztünk.

Zenta, 1957. augusztusában.

LÉGER Fernand (Párizsi Iskola):

Virágcsokor (színes litográfia)

A fiú szedett. Szedett az apja is. Egy pillanatra se vette le tekintetét a fia arcáról, mintha keresett volna rajta valamit.

A fiú szótlánul, egykedvűen, majdnem étvágytalanul evett.

Apja alig lepezve türelmetlenségét, nyugodt hangon megkérdezte:

— No milyen?

A fiú felnézett a tányérból.

— Hát mint a csirkepaprikás — mosolyodott el.

Apja kicsit elkomorodott.

— Tudom, de milyen? Jó?

— Jó — mondta szárazon a fiú.

A fiúnak most eszébe jutott egy kép, öt vagy hat évvel azelőtt történt. Együtt ültek az asztalnál, ebédeltek. Akkor még élt az anyja. Nema emlékszik már mi volt aznap ebédre. Egyszer váratlanul megkérdezi az anyja az apjától: Ízlik-e? Ízlik! — mordult fel az apja. Mintha csak tegnap történt volna, úgy emlékszik erre a fiú. Az anyja ideges lemondással mondta akkor, de érezni lehetett, hogy hangja valami furcsa fájdalomtól van teli: — Te meg nem dicsérnéd soha a főztemet! Mintha pénzedbe kerülne... Mit dicsérjem? Nem vagy vele gazdagabb! — mordult fel ismét az apja... Nem is esett erről többé szó közöttük soha.

— Na jó? — kérdezte az apja pár perc múlva, mintha megfedekezett volna arról, hogy már kérdezte.

— Mondtam, hogy jó! Mit mondjak még? — rideg hangjától saját maga is megriadt. — Jó, csak egy kicsit erős. — tette hozzá enyhébb hangon.

— De azért jó, mi?

Érezte, hogy apjában több a kétségbeesés, mint az erőszakosság.

Sokára szólalt meg az apja:

— Mielőtt jöttél volna, átvót a szomszédasszony. Azt mondta, kevés asszony főz ilyen jól, mint én.

Érezte, hogy apja inkább saját maga vigasztalására mondja ezt, mint meggyőzésre.

Akkor akaratlanul kiugrott a fiú száján:

— Ugye maga tán negyven év alatt sohase dicsérte meg anyám főztjét?

— Én? — kérdezte.

Kis szünet után megint megkérdezte.

— Én?

De feleletet sem maga, sem más nem adott rá.

3.

Többé az apja sohase várta főtt ebéddel haza. Elejével észre se vette, föl se tűnt a fiúnak.

Egyszer azonban, mikor kéthónapi távollét után szintén táviratban jelezte érkezését, hazaérve váratlanul megkérdezte az apjától:

— Ugye, maga tán sose főz?

— Néha magamnak egy keveset, — mondta az apja csendesen.

Akkor hirtelen eszébe jutott az a másfél év előtti esete az apja főztjével. S mintha érezte volna, hogy akkor jóvátehetetlen vétiket követett el.

De csak akkorácskát, amekkorát mindennap akaratlanul, s tudtán kívül elkövet az ember.

RICHARDS Ceri (Anglia):

Szobrászmütermem (litográfia)

SIMIN-BOSCHAN MAGDA

Simin-Boschan Magda a második világháberűben internált vajdasági nők útjáról írott krónikájából vettük e részletet. A könyv a „Vajdaság a harcokban” című sorozatban kerül kiadásra.

ASSZONYOK ÚTJA

Az illúziók lassan szertefoszlottak. Nem remélhettük többé, hogy így békében eléldgelhetünk tavaszig.

Újvra Bergenben kaptunk először és utóljára három főttkrumplit, elég izletes mártással leöntve. Már a következő napokon rohamosan romlott az élmezés.

A szövetséges hadseregek ellenállhatatlanul nyomultak Berlin felé. Ezért nem tarthatták fenn a sokezres internálótáborokat, lakóit gyalog, vagy vonaton az ország belsejébe szállították, távolabb a frontoktól...

Éjjel-nappal érkeztek Bergenbe kisebb-nagyobb szállítmányok, az élelemtartalékok pedig egyre fogytak. A répa, amely azelőtt némi zsírral és liszttel berántva legalább délben sűrű volt, egészen híg lett és elviselhetetlenül émelyítő. Vacsorához a katonakenyeret hat helyett előbb nyolc, aztán tizenkét részre osztják s a korábbi margarinkocka és a lókolbász elmarad. Híg leves ebédre, még hígabb vacsora, reggelire egy kevés kávészagú meleg, fekete víz, ez a napi élelem.

A tábor utait vad arckifejezésű lények róják, akiknek csak egy a gondolatuk: még valamit szerezni, lopni a hivatalos adag mellé. Megvadult asszonyok rohanják meg a répáskannákat, amikor a szakácsok az ételmet osztják. Itt, a mi barakkosorunk végén mindennaposak a verekedések. A kannák felborulnak és az eszeveszett szerencsétlen asszonyok hasravitik magukat a pocsolya mellett és mohón nyalják a kiömlött levet.

Egy nap ügyeletesink egy kannával kevesebbet hoztak. Útközben megtámadták őket és elvették tőlük a teli kannát: 50—60 személy ebédjét. Ettől kezdve fokoztuk az elővigyázatosságot, ügyeletes kísérőket, testőrséget jelöltünk ki az ételhordók mellé.

A kimerült, kiéhezett asszonyok kókadoztak, betegeskedtek. Közös megegyezés szerint a barakkban tilos volt élelemlről beszélni és ételrecepteket mesélni. A helyzet napról-napra romlott. Mindennek tetejébe az újabb fogolyszállítmányokkal a táborban megjelent a tetű és villámgyorsan elszaporodott. Hihetetlenül szívósak és ellenállóak voltak, a harc egész

reménytelené vált ellenük. Hiába irtottuk őket kétszer is naponta, újra ellepték a tiszta, kimosott inget s egyre szaporodtak.

Január közepén elkezdődött az általános zűrzavar, az amit a vég kezdetének lehetne nevezni: a tábor és a tábori szervezet felbomlása, minden erkölcsi mérték megszűnése...

Egyik nap félholt pesti zsidónőkből álló szállítmány érkezett. A budapesti zsidók jelentős része ugyanis munkás volt s ezeket kivételesen nem internálták a többi magyarországi zsidóval egyidőben, hanem csak az utolsó pillanatban, amikor a szovjet hadsereg már betört a külvárosokba. Ez pedig azt jelenti, hogy kapkodva, kellő előkészületek nélkül vitték el őket, és az út legnagyobb részét gyalog tették meg.

Részükre nem volt se ágy, se barakk. Nem lévén erejük sem a tiltakozáshoz, sem az értelmes emberi beszédhez, testükön nyitott sebekkel és felfakadt kelésekkel, egymás után lefeküdtek a fagyos földre és nem mozdultak többé. Semmi lehetőség sem volt arra, hogy bekössük sebeiket, vagy némi élelemmel magukhoz térítsük őket. Még aznap éjjel meghaltak, Bergen szabad ege alatt fekvve, száz és száz hiába megtett kilométer és rettenetes szenvedések után.

Másnap a kapók berontották barakkunkba és húsz asszonyt kerestek munkára. Künn az úton hullákkal megrakott parasztszekér várakozott.

Mara — aznap kelt fel hosszú betegség után — jelentkezett, hogy kímelje azokat, akik mindennap dolgoztak. Azonnap felismerte az előző nap érkezett asszonyokat.

— Húzzátok! — vezényelték a kapók.

A krematórium nem volt messze. Ahogy közeledtek feléje, az elégett emberi hullák édeskés illata egyre erősebbé és elviselhetetlenebbé vált. Marának hányingere támadt. A szokatlan erőfeszítéstől megfájdult a feje, keze-lába elbágyadt.

A krematórium épületéből emberek kerültek elő, szintén internáltak, és ledobálták a hullákat a földre. Mara látta, mint nyúlik el egy fiatal lány ledobott teste. Még aznap észrevette a jövevények között. Még rosszabul lett, elfordította fejét, hogy ne kelljen odanéznie.

— Vetköztessétek le őket — hangzott a parancs.

Száz és száz merev holttest hevert össze-vissza a földön.

— Vetköztessétek őket — ordították a kapók.

Mara nem mozdult. A többiek is köréje gyűltek: rettegve és iszonyodva nézték a hullákat. Nem, nem fognak halottakat vetköztetni. Nem akarnak résztvenni ebben a hóhérmunkában. Vetköztessék azok, akik megölték őket, vagy égessék el ruhástól. Nem, nem fogják őket levetköztetni.

Korbács csattog a testükön, de a lányok csak összébb húzódnak és egyre határozottabban megtagadják a „munkát”.

Hella is közöttük van. Beteg szervezete csodálatosan reagált a német táborok halálveszélyére. Egész idő alatt nem volt egyetlen eperohama sem, amit jórészt a minden diétánál hatásosabb állandó éhezésnek köszönhetett.

Aznap kelt fel, épp úgy, mint Mara, hogy felváltsa azokat az asszonyokat, akik naponta jelentkeztek és vállalták az ügyeletességet a betegek helyett.

A csoport szélén állt (tapasztalatlanul nem igyekezett a középre furakodni), nem tudta, mit védjen inkább, kezével hol a gyomrát, hol a veséjét, mellét vagy a fejét takarta el. De közben nem tudta szemét levenni egy fiatal kapónőről, aki felhevülten és indulatosan, színet nélküli korbácsolt.

Hella hátával a csoportnak támaszkodva feléje fordult és a felháborodástól, a megalázástól tüzelve felkiáltott:

— Hogy teheti ezt?

Hella kissé selypítő beszédében, a kiejtett német szavak hangzásában szikrája sem volt a rettegésnek, kétségbeesésnek, vagy könyörgésnek. Csak vád és mezítelen emberi kíváncsiság csendült ki belőle, egy ember vágya, hogy megértse a másiknak a tettét.

Az meglepődve megtorpant. Nem hagyta azonnal abba a verést, de ütései egyre lanyhultak. Azután, mintha fontos dolga akadt volna, elment.

A kis kapó váratlan szökése a többi korbácsost is lehűtötte, megenyhültek, ami egyébként nem volt szokásuk. Belefáradva abbahagyták a verést és visszazavarták a lányokat a táborba, a barakkba.

Aznap este a kis kapónő bejött hozzánk. Egyedül, mozdulatlanul és határozatlanul állt az asztalnál, míg Hella (megértve, hogy miatta jött) magához nem hívta. A kis kapó, szemmel látható zavarban, sokáig ült az ágy szélén és nem tudta, hogyan kezdje el a beszélgetést ezzel az asszonnal, aki reggel ilyen súlyos, neki úgy tűnt: sorsdöntő kérdést tett fel neki:

— Hogy teheti ezt?

Hogy teheti? Sokáig nem gondolt erre. Most úgy magán érezte egy nála sokkal idősebb asszony világos, értelmes tekintetét, meg akarta magyarázni önmagának és másoknak, hogy lehet az, hogy ő, a zsidónő, az egyszerű internált, korbácsolni tud másokat, társait a szenvedésben, a bajtársait, a véreit.

— Sajnálom, hogy itt van — kezdte elfordítva tekintetét és a kiálló szálakat tépdésve férfinadrágjából.

— Nem rólam van szó — válaszolt Hella. — Mindegy, hogy kit: engem vagy másokat, teljesen mindegy. Csak hogy teheti?

— Hogy tudok korbácsolni?

— Igen. Hogy tudnak korbácsolni maguk, lengyel nők?

— Lengyel nők! — lobbant fel az váratlanul. — Miért sérteget? Nincs joga sértegetni! Éppen maguknak nincs joguk sértegetni! Könnyű maguknak! — nyelvelt szinte lélegzetvesztve.

Hella várt.

— Tudom, hogy maguk, akik most jöttek a táborba, rossz véleménnyel vannak a lengyel nőkről. Rólunk. De senki sem tudja, nem akarja tudni, hogy mi voltunk az első internáltak! Európában majdnem az elsők! Annyi év előtt!

Arcán könnyek csorogtak alá.

— Ilyen táborban egy, legfeljebb két évet lehet kibírni. Igen! Maguk nem tudják, hogy a mieink ugyanolyan jók és nemeslelkűek voltak, mint maguk. Mint minden ember, egyébként! Ki merné állítani, hogy az én anyám rossz volt? — És meghaltak! Valamennyien elpusztultak. A jók, a becsületesek, a legjobbak, a legbecsületesebbek ezrei és tízezrei! Ki maradt meg? Csak mi! Mi, akik nem voltunk elég bátrak ahhoz, hogy meghaljunk, se ahhoz, hogy ellenálljunk, akik minden áron élni akartunk! És az a munkatáborokból idehurcolt nyomorult tömeg ott künn, arra ítélve, hogy egy-két hónapon belül elpusztuljon, miután már kifacsarták belőlük az utolsó csöpp erőt is...

Hella hallgatott. A beszélgetés kezdett kellemetlenné válni.

— Igen, bűnös vagyok — rikoltotta a kapó és Hellának most úgy tűnt hogy nem is olyan fiatal, mint hitte.

— Igen, bűnös vagyok! Élni akartam! Túlélni mindezt. Engedtem, hogy lépésről lépésre a sárba rántsanak. A felügyelő kapóból korbácsos kapó lett. És most már nincs mentség! Nincs visszatérés!

Sós, meleg könnyek áztatják a göndörhajú kis kapó arcát, álla rángatózik, mintha most is ütemesen csapkodna a korbáccsal.

— Halott szüleimre fogadom, hogy mindent jóváteszek, mindent jóra fordítok a háború után! Jótettekkel, könyörületességgel! Százszorosan, véresen levezeklek mindent!

— Soha! — válaszolta Hella, és maga is elcsodálkozott könyörtelenségén. Az emberi bűnbánat e kitérőse megérintette, de nem lágyította meg. — Ezt sohasem lehet jóvátenni, se levezekelni! Különösen, ha a családja ilyen iszonyatosan pusztult el!

A kis fekete kapó keserű, vígasztalan, kissé hisztérikus zokogása betöltötte a barakkot.

Valamennyi emeletről, valamennyi ágyról feléje meredtek a tekintetek, ő pedig nem állva ki a tekintetek keresztüzét, felugrott és kirohant az éjszakába...

FESTŐK A MŰVÉSZTELEPEKRŐL

Hat éve már, hogy Zentán megnyílt az első művésztelep, az első itt Vajdaságban. A kezdeményezés sikerrel járt, s azóta elszaporodtak a művésztelepek: Zentán kívül Topolya, Becse, Écska is várja mindennyáron a művészeket. Mindig eseményszámba mennek a telepek őszi tárlatai.

Az idei zentai művésztelepen festők és írók együtt serénykedtek. Baráti beszélgetés, eszmecsere során szóba jött, hogy ki hogyan tekint a művésztelepekre, ki mit vár tőlük, és kinek mit nyújtottak. A festők, akiket rövid ott-tartózkodásunkkor a városban találtunk, válaszukat a következőképpen fogalmazták meg:

ÁCS JÓZSEF

Néhány évvel ezelőtt arról beszélgettünk néhányan, festők, hogy szeretnénk mozgalmat indítani itt, tájunkon, azoknak a festőknek az egybefogásával, akik a környezetből merített élményekkel sajátos, hogy úgy mondjam, önmagukra jellemző művészetet ápolnak. Így került szóba a művésztelep, mely egy ilyen mozgalomnak csírája lehetne. Arra gondoltunk, hogy a művésztelep — vagy telepek — talán aktív, életképes művészeti életet teremtenének itt Vajdaságban. Persze, számoltunk azzal, hogy ennek kialakulása lassú folyamat. Tudtuk, hogy ez a folyamat szükségszerűen és feltétlenül kezdetét veszi, eljön, de azt is tudtuk, hogy hosszantartó lesz. (Sőt azt is tudtuk, hogy nem lehet uniformizált, mert — művészetről lévén szó — egyéni módon, különböző utakon próbálják megvalósítani az emberek, még ha hasonló célokról van is szó.) Hogy ez a folyamat kibontakozzék, legalább két évtizedre van szükség, s ma még csak a hatodik művésztelepnél tartunk. A művésztelepek lehetővé teszik a festő számára vidékünk életének megismerését s máris megállapíthattuk, hogy éppen a művésztelepek révén az egyéniségek szabadon s egyre határozottabban kibontakoznak, napról napra gazdagodnak.

A művésztelepek ezenkívül alkalmat adnak a festők találkozására, tehát a kölcsönhatásra is. A fiatalabbaknak a művésztelep valamiféle szabad iskolát is jelent.

Mint ahogy tíz hónapos megszakítással működnek, a világosan megfogalmazott program, célkitűzés és az eszközök ezek megvalósítására annyira feledésbe megy, hogy minden idényben szinte előlről kell kezdeni a munkát. A kezdet nehézségei tehát a tekintélyes hagyomány ellenére is kísérik bennünket. Ez alkalommal is ismételjük, hogy intézményessé kellene tenni a művésztelepeket oly értelemben, hogy legalább egy város terjessze ki a többi tíz hónapra is a telep működését, ossza fel földényre, amikor legtöbbször tevékenykednek, és hosszantartó mellékidényre, amikor tetszés szerint jelentkezhetnek a festők.

KALMÁR FERENC

Az elmúlt években sokat hallottam a művésztelepekről, az ott folyó munkáról, s bevallhatom, régi vágyam részt venni egy ilyen táborozáson. Az idén engem is meghívtak Zentára, s most a többi képzőművésszel együtt járom a vidéket és dolgozgatok.

A telepek jelentőségét a művész egyéni fejlődése szempontjából nehéz felmérni, s jómagam úgy vagyok vele, hogy pillanatnyilag csupán érzem jelentőségét, de csak idővel fogom pontosabban látni, mit is jelentett számomra. Okvetlenül hasznunkra válik, hogy megismerkedünk egymással, találkozunk azokkal, akiknek nevét ismerjük, akiket tisztelünk, besülünk, de akikkel még nem volt alkalmunk találkozni. Minden festőnek egyéni látásmódja van, technikai kivitelezése, transzponáló készsége. Mindezzel munka közben, a helyszínen megismerkedhetik az ember s ez, talán mondani sem kell, milyen tanulságos. És persze gyakran kötetlen vita folyik a művészetről, művészekről, az idén szintén jelenlévő írókkal is sok érdekes vitára nyílik alkalom és ez hozzásegít a nézetek kialakításához, kicsiszolásához.

Zenta rendkívül érdekes a képzőművészeknek. A kisvárosi csend alkotó munkára késztet. Minden mentalitású művész megtalálja a saját egyéniségének megfelelő motívumot. (Ha valaki szereti a tömör felületeket, kis utcákat fest, ha sík tér után vágyik, a szép hajlású „szöke” Tiszát festi vagy a végtelen vajdasági rónát.) A szobrász is megtalálja itt feladatát: érdekes embertípusokat mintázhat meg, számos benyomást szerezhet különböző munkafolyamatokról (halászok, kaszálók, stb.) Ilyenformán kaptam én is inspirációt sok szoborvázlat elkészítéséhez.

Röviden tehát: sokat vártam a művészteleptől, de jóval többet kaptam, mint amennyit reméltem. Úgy érzem, hogy zentai emlékeim tárházából hosszú ideig fogok meríteni.

MILAN KONJOVIĆ

Zenta nekem különösen kedves hatású város, mert itt vettem részt először művésztelepen. Első itt-tartózkodásomkor megszerettem és akár-hányszor jövök ide festeni, — ime már hatodszor, — mindig újból meglep, inspirál, újabb és újabb motívumokat tár fel, s úgy érzem, sohasem fáradok el utcáit, embereit, Tiszáját festeni. De hiszem, hogy ez nemcsak velem van így: a művésztelepen folyó együttes munka különösen elősegíti mindegyikünk fejlődését. Így mélyülünk el szeretett Bácskánk témáiba, közelebb jutunk szívéhez, embereihez, tájához, s ebből az ősforrásból merítve törekedünk megalkotni sajátos festészetünket a huszadik század szellemében. Hisszük, ez a legjobb út, hogy a művészetben is önállók legyünk, saját utunkon haladjunk, hogy sajátos hangukkal gazdagítsuk az emberiség közös kincsét, a művészetet.

STANE KUMAR

Amikor először jöttem a zentai művésztáborba, semmit sem tudtam erről az új mozgalomról. Már a „tábor” elnevezés is bizonyos zavart keltett bennem, és némileg a közelmúlt egyes szervezeti formáira emlékeztetett. A meghívóból csak annyit tudtam, hogy lakást kapok, ellátásban részesülök és megtérítik útiköltségemet. Egyúttal ez volt az első utazásom Vajdaságba.

A Pannon tájon szerzett benyomásaim egyhangúak voltak, és őszintén meg kell mondanom, hogy az első napokban azt sem tudtam, mikor látok munkához. Megszoktam szlovén tájaink domborulatait. Némileg ismertem ugyan a magyar festészetet és valamivel jobban Konjović mester munkáját. Ismertem a Hegedusic és Generalic körül kialakult hlebini iskolát, amelynek tagjai a Drávamenti síkságról merítették anyagot. A szlovénok közül France Mihelić és Karel Jakob használták fel a Drávamenti és a Murán-túli síkságot.

Am a Zentán talált kartársak nyílt szívvel és tárt kebellet befogadtak maguk közé. Kicseréltük véleményünket és nézeteinket, támogattuk egymás munkáját, s néhány nap múlva, amikor naponta kétszer a terepre jártam velük, beilleszkedtem a munka ütemébe. Festés közben és esténként megtekintettük egymás munkáit, tanácsot adtunk egymásnak és baráti támogatásban részesítettük egymást.

Felismertem, hogy a tábor tartalma a művészek kölcsönös viszonyának új formáiban rejlik. A művész új Maecenas számára dolgozik, aki vendégül látja a festőket, hogy az ő táján dolgozzanak, anélkül, hogy engedményt kívánna tőlük egyéni felfogásukból. A vendéglátó megvásárolja

ezeket a műveket képtára és múzeuma részére. Így időközönként összegyűjti különféle festőművészek képeit, akik műveikben azt örökítették meg, amivel a tájon találkoztak, ami élményt jelentett számukra. Igen fontos mozzanat, hogy a művész a Maecenas terepén dolgozik és érintkezik környezetével.

A művésztelep kiállításain azt láttam, hogy az esztendőről-esztendőre új kereséssel-kutatással megihletett művészek igen szép sikereket értek el. A mi valóságunkban ez a munkaforma reális és nagyon jelentős művészi eredménnyel járt.

Ma már az a meggyőződésem, hogy előbb-utóbb a többi köztársaságnak is követnie kell a vajdasági tábort példáját. Ezért fontos, hogy hazánk más vidékeiről is meghívjanak művészeket, hogy otthon, saját környezetükben elterjeszthessék a vajdasági festőtáborokban szerzett tapasztalataikat.

Az idén harmadszor vagyok Zentán, s bizvást mondhatom, hogy a tábor hathatósan elősegítette festőművészi és grafikusj munkámat. Szlovéniában az utóbbi években sokat írtak a vajdasági művészttáborokról, úgyhogy meglehetősen sok ember ismeri a vajdasági képzőművészek körében lejátszódó eseményeket és érdeklődik irántuk.

PETRIK PÁL

Hogy mivel gazdagodtam az idei zentai művésztelepen? Mivel már néhány éve nem vettem részt táborozáson, az idei telep újabb élményekkel gazdagított, s ezeket még kiegészítette az írókkal való találkozás. E találkozás, az írók és festők találkozása felejthetetlen élmény marad számomra.

Mondhatom, fellelkesítettek az újra látott tiszaparti motívumok: a Tiszapart fasorával, a túlsó part nyílt látóhatárával, a komp és környéke a várakozó emberekkel és kocsikkal.

Igazán festőien szépek a tiszaparti kis utcák, színes házaikkal. Nem mindennapos élmény reggel nézgetni a kanyargó Tiszát, a kikötőrudakhoz erősített halászbárkákat, barangolni a fűzesben, mindez újabb s újabb élményekkel gazdagított, s úgy szeretem őket megfesteni, vagy papírra vetni, ahogy láttam és éreztem.

Hogy gazdagodtam-e? Igen, gazdagodtam, s ha most talán nem is tudtam tökéletesen kifejezni, vászonra vagy papírra vetni élményeimet, remélem, hogy az a jövőben sikerülni fog.

SÁFRÁNY IMRE

Majdnem teljes kiúttalanság örvényében vergődtem öt-hat évvel ezelőtt, amikor a művésztelepek megnyitották kapuikat. Kezdő festőnek számítottam annakidején, aki inkább csapongásairól volt ismeretes. Hogy ez ma nem egészen így van, ebben döntő szerepe volt a művésztelepeknek; egyrészt a kiforrottabb alkotói egyéniségek kedvező és kedvezőtlen hatása, másrészt a művésztelepek sajátos légköre és funkciója olyan erkölcsi és anyagi támogatást jelentettek számomra, hogy az évekkel ezelőtti kiúttalanságot sikerült bizonyos mértékben kiküszöbölnöm, sikerült olyan alkotói álláspontot kialakítani magamban, melyet teljesen magaménak érzek.

Hiszem, hogy további fejlődésemben is biztosan támaszkodhatom a művésztelepekre.

Az idei zentai táborban — akárcsak a topolyai művésztelepen, ahol már annyira meghonosodtam, hogy a város állandó lakhelyemmé vált — úgy érzem eredményesen dolgoztam. Véleményem szerint a művésztelepek munkássága csak eredményesebb lehet azáltal, ha a konstruktív hozzászólásokat mind a szervezési, mind az alkotói munkához nem ízléstelen viccelődéssel és személyeskedő vagdalózással fogadják a táborozás egyes résztvevői.

Egyébként Zentán az országúti és folyóparti tövisarabeszkek mellé az idén odasorolhattam a varsa-arabeszkeket is: ez egy új képciklus magvát jelenti.

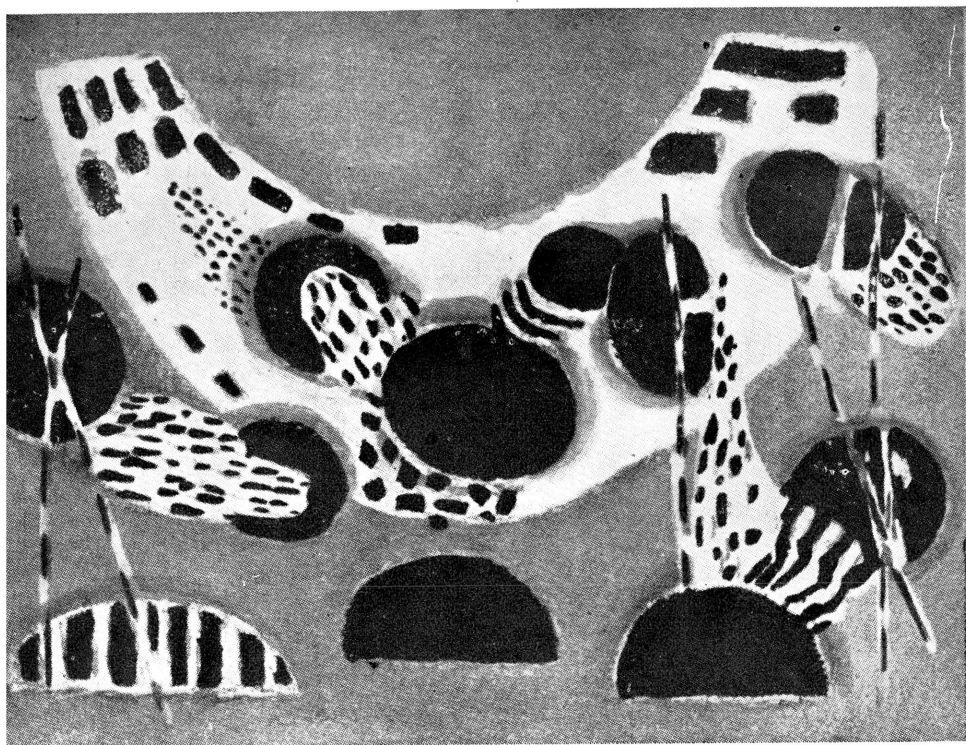
STOJAN TRUMIĆ

Paraszti származású lévén, már húsz esztendeje lelkesen festegetem a bánáti falvakat és lakosait. A művésztáborozások elősegítették, hogy új festőiességet fedezzek fel a vajdasági tájon és hozzájárultak ahhoz is, hogy pszichológiai adatokat szerezzek a vajdasági parasztról.

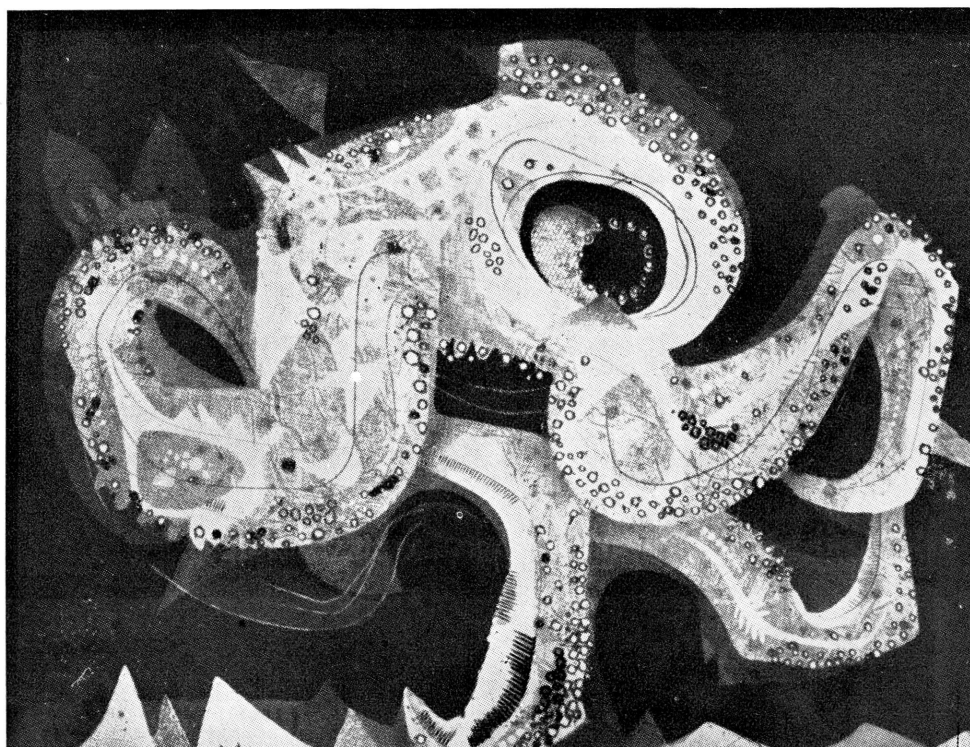
Az idei zentai táborban az eddiginél jobban feldolgoztam egyes motívumokat, amelyeket gyakori zentai látogatásaim alatt megfigyeltem és tanulmányoztam.

A vajdasági festőtáborok szervezői szeretik, ha a résztvevők dicsérik előzőekenységüket. Zentán igazán nyugodtan éltünk, külön szobákban és zavartalanul dolgozhattunk. Szeretem a zentai tábor résztvevőinek, a festőknek és íróknak lendületét is. Ez a lendület páratlan. Nincs az a festő, aki ne járna ki a természetbe, a szobákból pedig vidáman visszhangzik a dolgozó írók írógépeinek kattogása.

A II. NEMZETKOZI GRAFIKAI KIÁLLÍTÁS LJUBLJANÁBAN

MUSIĆ Zoran (Párizsi Iskola):
Hálászhalók (színes akrvatinta)

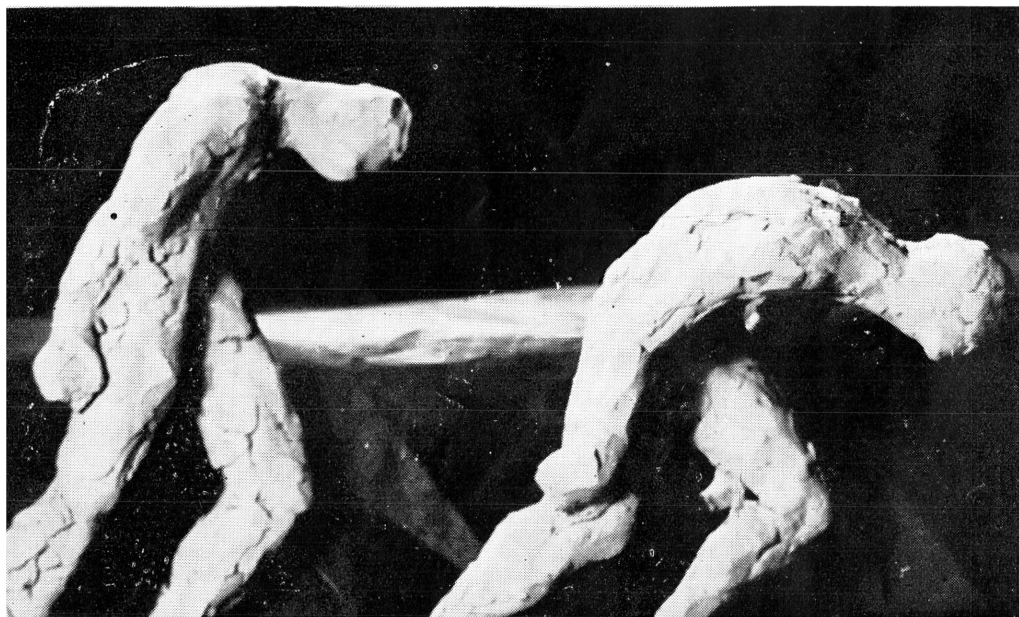
INAGRAFIKA
POLIP (rézkare)

ZENTAI
MŰVÉSZTELEP,
1957

Milan
Konjović:
Arckép

Kalmár
Ferenc:
Halászsok

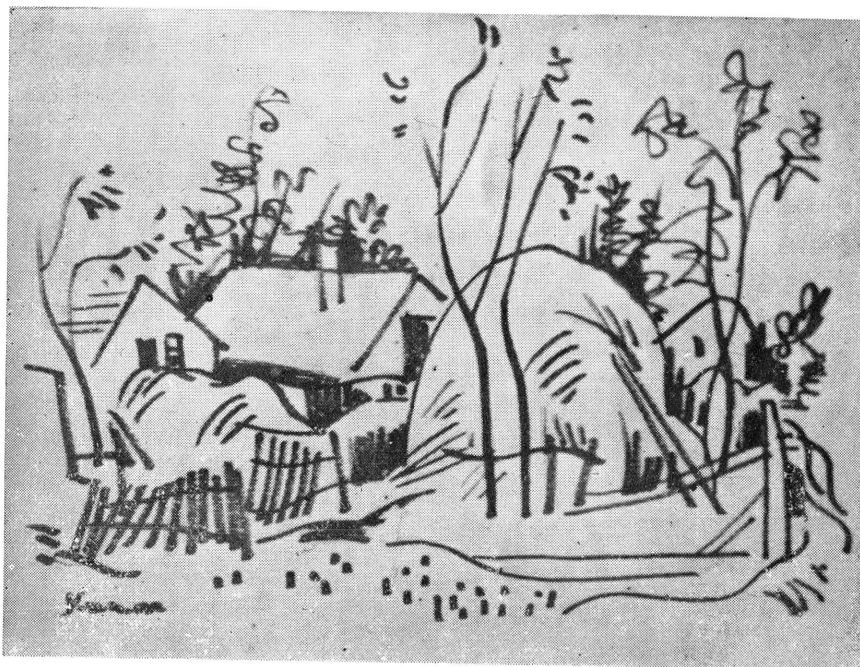
Ács
József:
Utca-részlet

**ZENTAI
MŰVÉSZTELEP,
1957**

Zoran
Petrović:
Kaszás

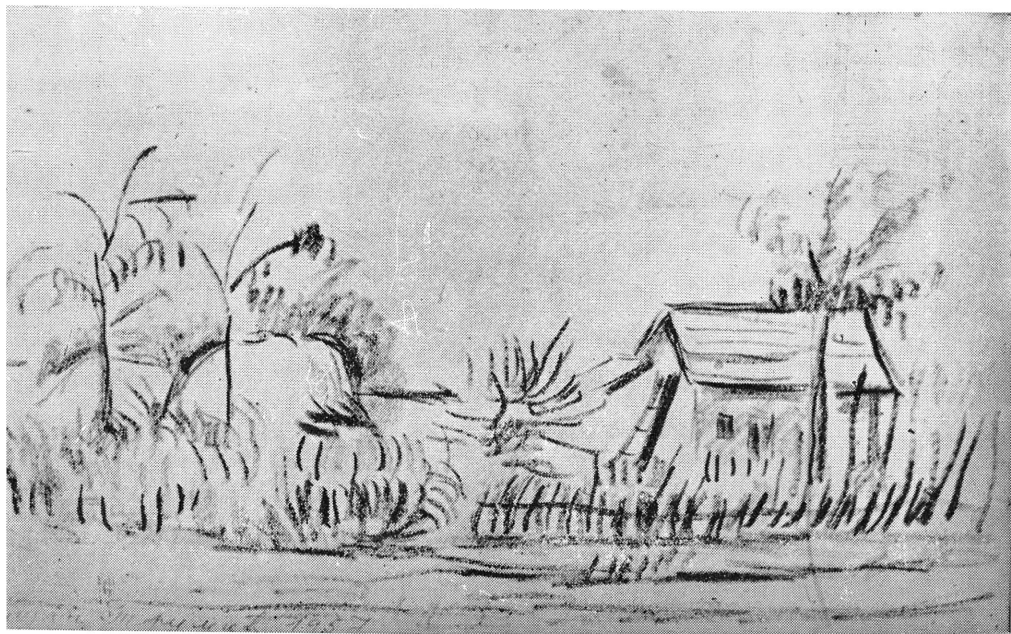

ZENTAI MŰVÉSZTELEP, 1957

Stanko
Kumar:
Tanya

Stojan Trumić: Faluvége

MIRJANA ŠIPOŠ

Véleményem szerint a festőnek időről-időre feltétlenül el kell szakadnia mindennapi problémáitól. A művésztáborok lehetőséget nyújtanak erre, és az új környezet meg a közös, együttes munka légköre felfrissülést jelent a műterem után.

Zentának, e Tisza menti városkának — változatos motívumaival és tipikus vajdasági hangulatával — minden feltétele megvan erre.

Másodszor: jövök ide és bizvást állíthatom, hogy itteni tartózkodásom kelleme: volt és hasznosnak bizonyult munkámban.

PETRIK Pál.

Gólyák

MAJTÉNYI MIHÁLY

HELTAI

Megfáradt öregember hűnyta le szemét örökre egy pesti szanatóriumban, a nyolcvanhatéves Heltai Jenő. Aki ittmaradt túlélőnek két írónemzedékből (a harmadik is deresfejú már) s legalább száz esztendő eszmeáramlásait szolgálta... ha ugyan létezik ilyen szolgálat a költészet végtelen birodalmában. Ha egyszer szobrot állítanak majd neki, ez érdekes erőpróba lesz egy művész számára. Talán formás női lábakon tovaszökkenő rímek és ritmusok után bámul szoboralakja, szivarfüstbe burkolózva és mentesen minden márványpóztól, ahogy csak éppen kiült egy kávéházi teraszra, hogy meséljen...

Darabos volt és pátosszal teli a magyar költészet, a költői nyelv — vállszalagos önképzőkörj szavalások hangja csengett ki belőle, kevés kivétellel, a századforduló előtt. Nem volt — főleg — hangja benne annak a városi fiatalnak, aki pedig ott élt és ott seregett a nagyon megváltozott életben. Furcsa nyelvi forradalom viharzott el akkor és benne a nyugatról jött városi szabadszájúság játszi könnyedséggel ölelkezni kezdett a magyar mesenyelv elemeivel, — nagyon hasonlatosan ahhoz, amit Heine felépése jelentett a maga idejében a németeknél, — és ez a nyelvi forradalom készítette elő végül is a talajt a nyugatosok számára, Ady nagy nemzedéke számára. A HÉT gárdájából éppen a fiatal Heltai volt nagymestere a nyelv hatalmas hangszerének.

Persze a poézis maga nem sokat jelentett. De ott volt a színpad! A hatalmas szószerk. Francia vígjátékok tucatjai — átköltött nyelvvel, csattanó és frappáns fordulatokkal — jelentették a századeleji új élet igazi bevonulását a magyar fővárosba és a jelentősebb vidéki városokba. S hallatlan merészséggel Petőfit idézték erre a szószerkekre ezek a lázadó fiatalok (János vitéz) megzenésítették, sőt „megverselték”. Romantika volt persze mindez, lobogó romantika, de valami korszerű (akkor korszerű) városi változatban. Akadt persze selejt is bőven. Dörögtek az akadémia nagyágyúi — a harc másik felét a magyar sajtó vívta meg, amely majdnem „unisono” az újak, a bátrak, a fiatalok bevonulását készítette elő. Változott a nyelv,

az ortográfia, új kifejezések, új fogalmak nyertek polgárjogot. Ez volt a **háttere**, melegágya Heltai egész költői oeuvre-jének, ebből kelt ki az a **fanyar új hang**, amely későbbi kiteljesedésében **sosem álmodott szépségeit érlelte meg a magyar nyelv sokoldalú kifejezőmódjának.**

Az általános irodalmi értékelés Heltairól ebben a korszakban az, hogy „könnyed, ötletes és jókedvű író”. Ez a kétesértékű epítheton aztán öngúnyal nagyon is keserű sorokat mondhat el vele:

Én istenem, mit nem adnék ma érte,
— Hisz szentesíti még a cél az eszközt —,
Ha járhatnék megint a fellegek közt
S míg bennem a csalódás dühe reszket,
Nem kéne írnom vidám humoreszket
Terólad aktuális marhasó
Hogy te derülj rajt', nyájas olvasó. (1897)

Az irodalom megvértett arcú clownjának hangja ez, viszont egy kis nyelvészkedés könnyen meggyőz, hogy ezek a szavak ősforrásai Karinthy későbbi szótárának, meg a kabaréirodalomnak és mindannak, amit „könnyű műfaj” címén a későbbi írógeneráció énekelt és verselt.

A századforduló idején Heltai Jenő már harmincéves. A diadalmas legújabbat pár év múlva már a Nyugat-gárda jelentette: hatalmas felkészültséggel és sodró erővel megvívta csatájukat, évtizedes harcukat a nyugatosok. Az akkori irodalmi élet zászlóján Ady, Babits, Kosztolányi és Karinthy neve ragyogott magasan, mint ahogyan később József Attila és a többieké. A „hatalmas irodalmi mindtaképek” forralták fel az új nemzedék költőszívét — ki is nevelték volna azt a fiatait, aki, mondjuk, Heltait írta volna zászlójára; penetráns íze volt annak, amit azidőtájt csinált (éppen mint Gábor Andor kabaréirodalmának). Heltai bizonyára maga is kinevette volna saját nevét egy ilyen irodalmi zászlón. Am a későbbi irodalomtörténet kevésbé volt finnyás, Heltai alakja magasan túlnőtt minden: lenézett műfajon, erőtlen nagyképeken — elámitó termékenysége újból elkápráztatott hallgatót, olvasót. Az egyszerű emberi dolgoknak volt énekese — prózában pedig megteremtette azt a különös bohémvilágot, amely voltaképpen lázadás volt a társadalmi nagyképűség ellen. Heltai mesélni akart és szórakoztatni regényeiben, s mint kényelmes ember, saját környezetének adta rajzát. Ez viszont furcsa és fintoros valóság volt egy olyan világban, ahol mindenki a pénz után rohant és a pénzért lihegett... a „vér és arany” utáni rohamban ez a kivetett bohémnépség volt a tagadás, a normák megdöntője, a logika felbillentője. S mikor mindenki görcsösen, a látszatot imádván — hogy csak egy példát mondjak — főlvirágzott gumirádlereken robogott esküvőjére, melynek befejezése bőséges lakoma volt és a hozomány ünnepélyes átadása, Heltai bohémjei villamoson, átszállójegygyel utaztak az anyakönyvezetőhöz és az esküvői ebédet az a kis zacskó

pattogatott kukorica jelképezte, amelyet aztán menyasszony és vőlegény padon ülve — útban hónaposzobája felé — sírva és csokolózva elfogyasztott.

Nagyon érdekes, amit Ady írt 1914 újesztendején a Nyugatban Heltairól (Könyvek és jóslások)

„Nem csodálom, hogy az en nagyon kitűnő barátom Schöpflin Aladár észrevette, hogy Heltai Jenő és Krudy Gyula nagyon olvastatnak ma s szinte egészen igaza van az olvasóközönségnek. Két kedves író, akik közül — nem tudom miért — én Krudyt taksálom többre, amely itéletemben nyilván tévedhetek is. Kabos Ede egyszer pár év előtt azt írta nekem Párisba: maradj és írj, most írj sokat, most tart a te világod. Azóta sok minden változott látásólag, írókban, ízésekben s olvasókban (csak jófajta, litterális olvasókról beszélek persze), de az én fogadott apámnak, Kabos Edének igazsága nem múlt el. Lírai bizony a Heltai Jenő újságíró-detektív, csúfondároskodó, szép mulatságos, érdekes regénye is s minden novellája is egy kicsit, de Krudy szemérmetlenül és egészen lírikus s Heltaival együtt pompásan. Néhány komoly színpadi bukás, lelki válság s miegymás s a mai regénydilettánsok és nagyregénybe, novellába kényszerült, tehát még nem tökéletes regényírók helyébe talán az ő személyükben jönnek majd el az igazi regényírók. Igaz, hogy egy francia megállapítás szerint a regény a középszerűség búvóhelye, de éppen francia példák szemléltetik, hogy teljes, igaz és megszenvedett regényből dalol és sikolt ki a legfenségesebb líra”.

Ady érdekes jóslása Krudyra valamennyire bekövetkezett, viszont Heltai sohasem ért el igazán mélyen a regényhez, bár vagy két tucatot megírt: Ami ebben a jóslásban a legérdekesebb, hogy Ady — tudat alatt is — megálmodta, hogy az igazi magyar regényt a „teljes, igaz és megszenvedett regényt” csakugyan lírikus írja meg — Babits Mihály (Halálfiái).

Heltait az első világháború idején s később is a két háború közötti időszakban a legsikeresebb írók csoportjában elsősorban színpadi szerzőnek tartják, quasi nagykövete volt ekkor a színpadi irodalomnak (furcsa versenyben Molnár Ferencsel, aki inkább exportált, míg Heltai az átültetések és fordítások terén remekelt, tehát behozott) 1931-ből származik a kabátjáról szóló, Heltainak talán legérettebb, legtisztább verse:

De rajta van sok szörnyű év
Pora, peçsétje szennye
Oly színehagyott, oly fakó
A moly dözsol csak benne

A gomblyuka nem ünnepezt
 Sem ordót, sem virágot
 Ahol a moly kirágta őt
 Ott engem is kirágott

Pedig a goethei „Dichtunk und Wahrheit” szelíd elentmondása figyelmezteti a költőt, hogy bizony jutott ordó abba a gomblyukba már addig is.

Harminchat eredeti kötet (egyrésze színmű) a második világháború kitöréséig, százötvennél több fordított színdarab franciából, angolból, olaszból, németből s szinte ellenőrizhetetlen számú újságcikk a lapokban. Lapszerkesztés és színházigazgatás — ez lett volna a hetvenedik életévét jubiláló Heltai Jenő életművének mennyiségi mérlege. Azonban van itt egy állomás, amelynél időznünk kell: 1936-ban született meg a „Néma levente”. hatvanhatéves volt a költő, amikor ezt a már teljesen elfelejtett műfajt, a magyar újromantikus drámát diadalútjára elindította. Egy Boccaccio hangulatú anekdótából alkotott élvezetes mesejátékot — „a magyar renaissance vonzó köntösét kerítette a történeti vigjáték köré Heltai”. Pedig ekkor már ott ólalkodtak íróasztala körül bikacsökökkel a zsebükben az első nyilas fajvédők. A második világháború hozta meg ezeknek az eldorádót: kiséprűzni az irodalomból a bélyegeseket. A János vitéz és Néma levente szerzőjét persze nehéz volt leradírozni a műsorról, így csak a színlapokról maradt le akkortájt Heltai neve...

És Heltai Jenő ott volt a harmadik írónemzedék nagy sereglésénél is a háború után, mint ámuló, csodálkozó szemtanúja a múltnak, állandóan végrendeletre készülődve, könyveinek mégis új kiadásai születtek meg, a színpadokon újra játszották, bár egy kései tavaszi bolyongásában felteszi a kérdést:

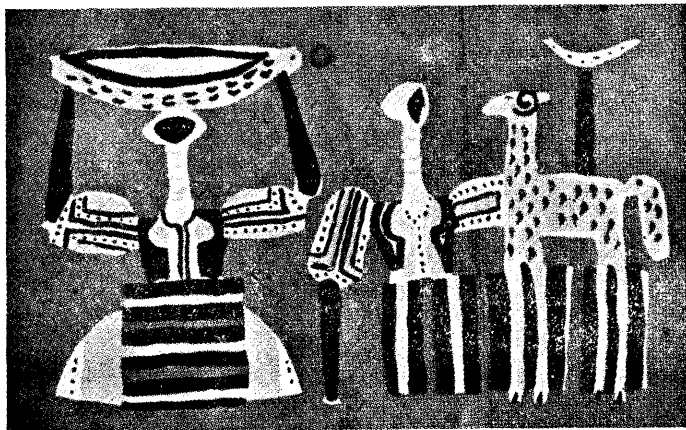
Tudod-e még, ki voltam egyszer?
 Emlékszel rám, kikelet?

S mint számunkra érdekes közjáték adódik itt, hogy nekünk vajdaságiaknak alkalmunk volt 76 éves korában szemtől-szembe találkozni vele. 1947 végén (ha nem tévedek az időpontban) részt vett a magyar írók egy csoportjának jugoszláviai felolvasó körútján. Szomjasan vettük körül sokan, hiszen valaki elélnklépett régi irodalomtörténetek lapjairól, olyan betűtengerből, amelynek egy részét egerek rágták szét, vagy amelyek könyvmáglyák rőt fényét idézték... E sorok írója pipadohánnyal segítette ki, (mert azt nagyon nélkülözte), s cserébe néhány cseppjét remélte megkapni egy ősforrásnak: vallomást magáról és az irodalomról. Mi tudtuk, hogy „ki volt egyszer”, nyelvünk egyik atyja, mesék írója és izgalmas irodalmi történetek szemtanúja, fölényes öreg bölcs. De nem volt sok szava — érdeklődött mosolygott, buzdított, csodálkozott; azon az irodalmi estén önmagát

adta, a lírikust, finoman és utolérhetetlenül — az irodalmi estet követő órákban néhány óvatos vallomást és kesernyős meséket élete utolsó szakaszából, a második világháború szörnyű végakkordjaiból Pesten, osztott lakásáról — magyarázgatva a „háromszor csöngetni” riadójeleit — s egyikét kedves bonhómiát („Akik velem indultak, sőt később utánam jöttek, azok jórészeről levette már kezét a szerzői jogvédelem is — hiszen harminc évnél több, hogy meghaltak”). A kilencszáznegyvennyolcat követő események végleg elsodorták szemünk előtt alakját, csodálkozva kérdegettük néha: él-e még, ha gyéren jött egy-egy híradás felőle. S ha versben üzent a tavasz útján, azok olyan aggodalmas sorok voltak:

Es vidd magaddal ezt a sóhajt,
Fájó szerelmes levelet,
Ki tudja, hogyha újra eljössz
Találkozok még teveled?

S most eltemették koraőszi aranyos napfényben. Az utolsó magyar író, aki láthatta és látta is Arany Jánost a margitszigeti platánok alatt.

SELJAK-COPIĆ Ivan (Jugoszlávia): Piaci nap (színes litográfia)

BOŠKO PETROVIĆ

ELŐJÁRÓ BESZÉD AZ IRODALOMRÓL ÉS A KÖZÖNSÉGRŐL VALÓ VITÁHOZ

BEVEZETÉS

Megszoktuk, hogy az irodalmat (szépirodalmat, belletrisztikát) minden meg gondolás nélkül a művészetek közé soroljuk. Pedig az irodalom fogalmában elegendő elem van, amely ezt az osztályozást kérdésessé teheti. Az ezzel foglalkozó értekezések, Arisztotelesztől Zsdanovig és legújabban Hruscsovig is, nemkülönben a katolikus és nemkatolikus egyházi írók, püspökök és más propagandafőnökök szüntelen elmélkedései és irányzásai elég világosan azt mutatják, hogy az irodalomban — sokkal inkább, mint a festészetben vagy a zenében — van valami, ami — sokkal inkább mint a zenében vagy a festészetben — közvetlenül a gyakorlati igazgatásba, a gyakorlati életbe nyúlik, vagy talán belőle is fakad.

Végül ezt bizonyítja az a tény is, hogy az irodalmat az egész világon tanítják, mint feltétlenül szükséges tantárgyat, s a műveltség elmaradhatatlan elemének tekintik — viszont a festészetrel vagy a zenével semmi képpen sem ez a helyzet.

KÉRDÉS

Ha művészet az irodalom, miért olyan sok a hűhó körülötte és miért tulajdonítanak neki akkora jelentőséget? Ha művészet — miért tanítják az iskolában és miért nem tanítanak festészetet vagy zenét is?

Ha nem művészet az irodalom, miért olyan sok a hűhó körülötte és miért tulajdonítanak neki akkora jelentőséget? Miért tanítják az iskolában?

Mi az irodalom?

* Elhangzott Zentán, az írók nyilvános vitáján, bevezetőül.

A MŰVÉSZET FELTÉTELES JELLEGZETESSÉGEI

Művészet alatt ebben az esetben és erre az esetre az alkotást = az ember szellemi alkotóképességeinek termékét értem. Azt hiszem, hogy itt az érzelmi és az értelmi összetevők valami sajátos szervezeteről és különleges kapcsolatáról van szó (alkotórészei: a plaszticitás — tehát az egész és részei arányának, viszonyának megérzése, a részek és az egész hitelességének és mozgásuk hitelességének megérzése e mozgás értelméhez képest; a részek és az egész következetes és megalkuvás nélküli figyelemmel kísérésének és regisztrálásának erkölcsi és kritikai megérzése, kritikai az iránt, aki regisztrálja és figyelemmel kíséri őket és az iránt, amit regisztrálnak és figyelemmel kísérnek; végül egy — mindig tisztán emberi, tehát nem önálló és természetszerűen feltétlen — kijelentésre, megállapításra, normára, törvényre = kategóriára való egyszerűsítés, ami csak a szellem, tehát az ember világában létezik), ám pillanatanatnyilag nem tartom fontosnak, hogy mélyebben foglalkozzam ezzel. A művészet az a szükséglet, hogy a körülöttünk lévő tárgyakat, mindegyiket a maga mozgásában és valamennyit együttes mozgásukban, a világot rajtunk kívül és bennünk való mozgásában bemutassa és megteremtse szellemünk formuláiban, megteremtse, ne pedig újrateremtse, a humanizálás igen kemény követelményeivel összhangban, tehát az ember hatalmának, abszolút hatalmának alávetve. Szeszélyei — a természet szeszélyeihez viszonyított szeszélyei — hatalmának alávetve, annak a szeszélynek, hogy játsszon, alkosson vagyis végtelenül tartson.

A művészi alkotás végső következményében csak játék, cifraság, szeszély, ha nagyon feltételes is. A kéz mozdulata, a hang színe, a kő formája, a színek játéka, a mese lehelete hallhatatlan érzés.

HÁT AZ IRODALOM

Az irodalmi alkotásba — sokkal inkább, mint a festészetbe vagy a zeneibe — olyan elemek keverednek, amelyek fellelhetők más szellemi ágazatokban: a történelemtudományban, az építészetben, a matematikában, a politikában, a publicisztikában a teológiában, stb. és más művészetekben is. Az irodalom arra törekszik, hogy a maga teljességében adja az életet, abban a pillanatban, amikor áll és amikor mozog, az egyes dolgok anyagában és viszonyaik geometriájában, közvetlenül gondolati — nem pedig alaki és hangbeli — jelentőségében és értelmében. Ezt olyan eszközökkel éri el, amelyekkel az irodalmon kívül is — a tudományokban vagy a filozófiában — általában kifejezik a jelentést és az értelmet: a nyelvvel, szavakkal, amelyeknek — a hangtól vagy a színektől eltérően — értelemben fűzés nélkül is megvan az értelmük.

Az irodalomnak hordalékot kell eltisztítania, de ez nem minden esetben sikerül. Az irodalmi mű szervezete olyan, hogy a művészi alkotás felé vezető útjában meg is torpanhat, mégis elolvassák, elfogadják, és népszerű lehet. Lehet csupán szórakoztatás és semmi több.

Igaz ugyan, hogy ugyanez a helyzet a zenével és kisebb mértékben a festészettel is, de az irodalomnak ebből a szempontból különleges és sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítanak: az irodalom szüntelenül kifejez, szüntelenül mond valamit.

TEHÁT

Az irodalomnak tehát nem kell művészetnek lennie. Bármilyen más hibrid is lehet. Ám lehet művészet is.

BEVEZETÉS AZ IRODALOMBA

Az irodalomba való bevezetés nem múlthatatlanul bevezetés a művészetbe is. Az úgynevezett közönség találkozása a zeneművel vagy festménnyel (ha standard művekről van szó), majdnem minden esetben találkozás a művészettel (Velasquez, Beethoven); az irodalmi művekkel nem ez a helyzet (még az Odisseával sem). Amit az irodalom az emberben ébreszt, (és amihez gyakran szól), az nem csupán művészi érdeklődés, hanem nagyon sok mellékes, alapjában véve terhes, ha nem is éppen haszontalan tudás is. A „Háború és béke” olvasóját a történelem, a civilizáció története, a haditudomány, a tánc, a divat, a konyhaművészet területéről vett legváratlanabb dolgok bőséges élvezetben részesítik.

Irodalmi művek olvasása a legritkább esetekben vezet a művészet megértésére, főleg szép szavakkal nyújt élvezetet, fejleszti a kifejezésbeli készséget, a jó modort és szokásokat; nevel. Állásfoglalásra készítet több-kevesebb szellemességgel, kisebb-nagyobb meggyőző erővel, meggyőzéssel vagy erőszakkal.

MOST PEDIG

Az irodalomba való bevezetés vagy az irodalom iskolai tanítása alkalmával figyelembe kellene venni ezeket a feltételeket. Tudni kell, mit tanítunk. Semmiesetre sem művészetet tanítunk. Ez lehetetlen. Például az, hogy zenét és festészetet nem tanítanak, mert senki sem tudja, mit mond-

jon róla, véleményem szerint elég hatásos érv. Művészetet nem lehet tanítani. A művészethez csak eljutni lehet, azt hiszem, mindenekelőtt szenvedéssel.

HANEM

Mindenfélét tanítanak, ami az irodalmat köríti. Írók nevét és korát, a társadalmi helyzetet, háborúkat és más érdekes eseményeket.

Ezt azonban tudni kell és eszerint kell okosan megszervezni a munkát.

ÉS MÉGIS

Am valahol felhangzik majd egy hang. Senki sem tudja, hogy hol. Valahol az első vagy az utolsó padban. A gyakorlati és pragmatikus munkával elfoglalt katedra bizonyára nem veszi észre, semmiképpen sem veszi észre. Egészen bizonyos, hogy tehetetlen lesz.

Akad valaki, aki a „Háború és béke” olvasása közben nemcsak a hercegek, a bálak és a hadjáratok festői látványosságából fog élni az „Odisea” olvasása közben (vajon egyáltalán olvassa-e valaki?) nem azon fog örvendezni, hogy izzó doronggal kitolták Polyphemos szemét. Talán semmit sem tud majd a rabszolgaság megszüntetése előtti Oroszországról, az achájokról, mégis sokkal többet tud majd, sokkal jobban tud majd, mint előtte bárki. Végzetszerűen.

Ez elkerülhetetlen.

KÉRDJÜK HÁT

Mit tegyünk hát? Mi a fontos számunkra? Az irodalom, mint művészet? Te jószagos isten! Am anélkül, jobb abbahagyni az egészet.

ÉS MÉGIS EGY TANÁCS

Engedjük meg az isten szerelmére, hogy azok, akiket bevezetünk az irodalomba, olvassanak el mindent a maga idejében. Senoáról a felsőbb osztályokban tanulnak, pedig már tizenkét esztendőskorban olvassák. Mint Andersent, mint Winetout, Tom Sawyert. És Janko Veszelinovicsot. Csak

ennyit. És a többieknek is megvan az idejük. Az iskola által megszabott idő kétségtelenül túl késő. Akkor már — ha lehetünk — mélyen benne vagyunk a művészetben.

És akkor semmi sem segít.

Vagy pedig, ha nem jutottunk el a művészethez és nem jutunk el hozzá, akkor a szórakozás számára is elvesztünk.

Zenta, 1957. augusztusában.

LÉGER Fernand (Párizsi Iskola):

Virágcsokor (színes litográfia)

DUBROVNIKI UTÓHANGOK

Augusztus 31-én véget értek a dubrovniki Nyári Játékok. A lovrjenáci és nevelini bástyákon kihúnytak a reflektorfények és az évszázados városfalakról bevonták a fesztivál zászlait. És Dubrovnik, a múzeum-város és mondén világfürdő e furcsa keveréke, visszasüllyedt mindennapi életmódjába, szegényebb lett néhány forrólégkörű színházi és hangversenyesttel, elköltöztek belőle a művészet vándormadarai és ottmaradtak a Baedekkert és fényképezőgépeket szorongató, képeslapokat írogató prózai turisták temérdek málháikkal és pénzüikkel. Dubrovnik újra azzá lett ami: egy letűnt nagy kultúra temetőjévé, amelyben a zajos idegenek épp úgy szentségtörői a múltat konzerváló csendnek, mint minden más temetőben...

Últünk Bojan Stupicával a Városi Kávéház belső teraszán és figyeltük ezt a takarodást, néztük, hogyan hervad le a propaganda-mosoly e klasz-szikus szépségű város arcáról, mint költözik be észrevétlen-didergőn a hallgatag ősz ez ősi falak közé. És arról beszélgettünk, vajon csakugyan Dubrovnik-e a legideálisabb hely az ilyen rendezmények számára, amilyenek a Nyári játékok is voltak... Fesztivált, ünnepi játékokat csak ott lehet rendezni, — mondta ki fennhangon Stupica —, ahova az emberek nem szórakozni és tivornyázni járnak, hanem ahova úgy járnak, mint a művészet felszentelt templomába. — Eltolta maga elől a feketekávés csészét, rövid, ideges mozdulattal végigsímított őszbecsavarodott szakállú borostás állán, aztán továbbfűzte gondolatát: — „Látja ott azt a pirosposzsgás nyárs-polvár-házaspárt? Mit tudnak ők a művészetről? Eljöttek rákvörösrre sülni, mert odafenn a Baltíkon nincs ilyen nap, majonézos rákot zabálnak és prosekot vedelnek, aztán este — mert úgy illik — beülnek Hamletet nézni... Miattuk?! Nem, nem barátom... — én évek óta foglalkozom azzal a tervvel, hogy a revelini bástyán megrendezem Shaw Szent Johannáját, s hiszem is, hogy az előadásnak európai nívója lenne... de amikor meglátom ezeket a sáskákat, akik csak azért jönnek ide, hogy magukkal vi- gyenek valami népies műtyűrt és hogy otthon egy korsó sör mellett mesélhessék, hogy „und dann, mein Lieber...” anélkül, hogy akár csak meg-

is érintené őket a művészet szellője, — ah, nem érdemes! Mindig eszembe jut egy régi prágai emlékem, amikor egy zajos vásáron valami toprongyos alak felkapaszkodott egy hordóra és Heinét kezdte szavalni. Kiröhögték, nyakon öntötték sörrel!”

Az óra-torony patinás harangverő-vitézei fölött sirályok rikoltoztak. Lassan csend borult Dubrovnikra. A fejedelem reneszánsz-palotája felől most mintha felhangzott volna a régi urak csatos topánjainak kopogása, amott a Stradun fényesrekopott kőcsockáin pedig nagy kacagással végigviharzott egy Držić-korabeli karnevál buja körmenete... Lehetetlen, hogy ebben a csodás városban, amelyet a természet és ihletett mesterkezdek egy jókedvű pillanatukban teremtettek, ne lehessen európai nivójú ünnepi játékokat rendezni!

Kezetszorítottam Stupicával és elindultam a sikátorok útvesztőjében. Fenn, a Gradac-park fenyőillatában még néhány nappal ezelőtt Goethe Iphigéniájának klasszikus szabatosságba fogott szenvedélyes sorai visszhangoztak, amott a kisöbölbe szelídített tengerhajlat felett hallgatagon áll a lovrjénáci bástya, amelynek teraszán tegnap még Hamlet tépelődött időtlen emberi problémákon... hát csakugyan fontos az, hogy egy müncheni kispolgár mit érez és mit gondol minderről? Ez a mi Salzburgunk, a mi Bayreuthunk. És olyan csodálatosan szép, hogy a legbújább képzeletű díszlet-tervező se álmodhatna szebbet!

És másnap felkerestem mindazokat, akik e rendezmény sorsa körül szorgoskodnak. Nyugodtságuk lehiggasztotta nyugtalanságomat. Doktor Marko Fotez, aki kezdeményezője volt e Játékoknak, így nyilatkozott: — „Nem vagyok híve a „fesztivál” szónak. Mi itt csak azt adhatunk elő, amit bele lehet komponálni e sajátos, természetadta dekorba. Emiatt a Játékok elsődrendű problémája a repertoár. A második számú probléma az előadások előkészítése. A Nyári Játékok akkor kezdődnek, amikor a városi színházak már zárják kapuikat, akkorára már kész, kiforrottságú előadással kell előállnunk. De hogyan? Amikor a színházak féltékeny kicsinyességgel az utolsó percig maguknál tartják élszínészeiket, s mi itt csak igen kevésszámú próbával tudunk készülni olyan előadásokra, mint a Hamlet, a Cid vagy Iphigénia...”

Fotez, habár Hamletjét rengeteg komoly bírálat érte, s tavalyi Szent Iván-éji álmát, amelyet a Gradac-park olajfái alatt rendezett meg, levetétek a műsorról, ma is szívügyének tekinti a Nyári játékok sorsát. — „Emlékszem, mikor nyolc évvel ezelőtt a lovrjénáci bástya komor szépségétől megihletve a Játékok megrendezését javasoltam az illetékeseknek. Hogy csóválták a fejüket!... Nem utasítottak vissza, csak vállukat vonogatták és azt mondták: „csináld, testvér!” Jómagam meg a színészeim hordtuk fel a székeket a Hamlet első előadásához a bástya 217 lépcsőjén... Régen volt ez. Ma már egész Európa tud a lovrjénáci bástyáról, sőt: Ausztráliából rezerválnak jegyeket az előadásra! Európai nivójú fesztivál? Istenem,

ehhez sok minden kellene. Elsősorban is az egész ország érdeklődése, támogatása. Nem tudok tízedmagammal ilyen csodákat teremteni!”

Tomislav Tanhofert kávéházi törzsasztala mellett találtam. Szép, markáns ősz fejét már messziről megismertem. Ült és nézte a tengert, a kéklő-cavtati távlatokat. Most ő lett a dubrovniki színház intendánsa, az ő vállaira nehezedett a legfogasabb kérdés megoldása: olyan együttest teremteni, amely magva lehet a Játékok szezon-együttesének. Szelíd kék szemét rámemelve, csendes mosollyal magyarázta: — „Fiatalember, színházat csinálni roppant nehéz. Pénz kell hozzá és megértés. Mindkettőből sok. Jó színházat még nehezebb csinálni, de fesztivált, salzburgi ranggal — ehhez még több kell. Emberek. Ragyogó tehetségű, lelkes művészek, akik nem nyári mellékkeresetnek tekintik ezt itt, hanem magasabbrendű művészi küldetésnek! Maga rendező, tudja mit jelent nívós, komoly Hamlet-előadást rendezni... Lehet ezt, amikor a címszereplő két filmfelvétel között, a szezontól holtfáradtan iderepülözik, hogy 6—8 hevenyészett próbával kiálljon egy nemzetközi közönség elé?! Nincs igaza Stupicának, mert sokan már azért járnak ide, hogy a Játékokat lássák. Ezeknek nyújtani kell valamit, mert ezeket a klasszikusokat másutt is játsszák. Nekünk, ha renomé akarnak szerezni magunknak, jobban kell játszanunk! Kivel? Ki jön ide, ebbe az én színházamba a fővárosból tíz hónapot vidéken parlagosodni, hogy két hónapig ragyoghasson a Játékok színpadán? Nehéz, nehéz ez barátom...”

Másról kezdtünk beszélgetni. A régi nyugtalanság újra felütötte benem a fejét. Csakugyan nincs kiút? Örökké csak improvizálni fogunk itt, valóban csak az attrakció-éhes turisták varietészórakozása lesznek a Játékok? Tanhofer régi szerelmese a tengernek és ennek a egyszerű kultúrával átitatott városnak. Olyan rajongással és tüzzel is beszél róla, mint egy szerelmes diák. Élvezet őt hallgatni, a színpadi szó jugoszláv nagymesterét. Oly gyönyörűen beszél, hogy szavai gyógyító írként hullanak a szív nyugtalanságára. Mégis elbucsúszom tőle, mert amott, piaci kosárral karján, feltűnik Marija Crnobori, ez a művészek legfegyelmesebbje, a Jugoszláv Drámai színház nagy tragikája, aki példás anya és háziasszony is. Megállítom és megkérem, üljön le velem egy pohárka beszédre. Ferde-vágású, tüzes szeme mosolyog. A szeme tizenhatéves, az arca egy fáradt munkásasszonyé. Ő nem lát problémákat. Hivatása annyira eltölti, annyira kiegyensúlyozottá teszi, mint egy asszonyt a rendes szerepeli élet. Minden este játszik: Iphigéniát, a Cid infánsnőjét és Hamlet tragikus sorstírálynőjét. — „Harminc nap alatt tanultam meg az Iphigénia 1100 verssorát. Persze, emellett végeztem rendes színházbeli munkámat is. A színész nem a próbákon készül szerepére. Mindenütt: a villomosban, burgonyavásárlás közben, otthon és az emberek között. Én teljesen feloldódom a szerepben, úrrá lesz rajtam és szüntelenül a hatása alatt vagyok. Ezért nekem elegendő az a néhány próba is, amit itt kapunk. Persze, jobb lenne

ha színházaink többet is lehetővé tennének számunkra. Mert ez a szabad-
téri munka roppant nehéz. Sűgő nincs a Gradac-parkban, a díszlet nem
énmiattam van ott, nekem kell hozzáidomulnom ahhoz, amit a természet
odaültetett. De megy. Látom az emberek szeme csillogását esténként az
első sorokban, érzem a balsamos nagy csendben, hogy összeforrok velük,
hogy szeretnek azért, amit adok nekik. Problémák? Nem tudnék velük
megbirkózni, nem is az én dolgom.”

Es elmegy. Főzni, a kisfiának, gyorsforralón. Iphigénia...

Én is szedelőzködöm. Én is itthagynom ezt a szívfájdítóan szép várost,
ahol legszívesebben egész életemet leélném. Igen, odafenn a lovrjénáci
bástyán majd csak egy év múlva gyúlnak ki újra a jupiter-lámpák. Újra
masztix-szag és festékillat terjeng majd odafenn, izgatott emberek sürög-
nek a boltívek alatt és amikor lecsendesedik minden, az adriai szélben,
túlvilágian zöldes fényben újra végigsétál majd Hamlet atyjának szelleme
a bástyafokon...

A játék újra kezdődik majd. Két hónapig megfiatalodott szépségben
ragyog majd a város és ha elmentek a komédiások, újra kezdődnek a tü-
zelő- és kenyérgondok, maguk lesznek a dubrovnikiak.

Milyen prózai az élet!

Lassan szemeregni kezd az eső. A bronzvitézek fölött sötétszürke fel-
hők gomolyognak. Menjünk, menjünk gyorsan innen...

ARP Jean (Párizsi Iskola):
Kompozíció (színes litográfia)

B. SZABÓ GYÖRGY

A LJUBLJANAI II. NEMZETKÖZI GRAFIKAI KIÁLLÍTÁS

NÉHÁNY GONDOLAT A GRAFIKÁRÓL ÉS GRAFIKÁNKRÓL

MONDJUK KI már a bevezetőben: a ljubljana II. Grafikai Biennále képzőművészeti életünk egyik legjelentősebb eseménye volt.

Nem a kiállítás impozáns és első pillanatra meghökkentő arányai mondatják velünk elsősorban ezt a megállapítást, hanem az a teljes, kiegészítésre alig szoruló kép, amelyet ez a tárlat a modern grafika jelen törekvéseiről és eredményeiről, kísérleteiről és realizációiról — nemzetközi viszonylatban is nyújtott a szemlélőnek.

29 ország 243 művésze 640 grafikai lappal szerepelt ezen a tárlaton s ezek a számok talán megközelítőleg érzékeltetik a kiállítás arányait.

A ljubljana Modern Képtár valamennyi termékét beltöltő anyag értékét, súlyát, jelentőségét és a modern grafika fejlődéstendenciáit felmérni — noha az anyag valósággal szuggerralja ezt a műveletet — lehetetlen egy informatív cikk keretében.

A GRAFIKA — a sokszorosítási eljárással készült és meghatározott példányszámban forgalomba hozott eredeti művészi alkotások kiadása

— jellegzetesen az újkor, pontosabban a renaissance terméke.

Kezdeitét nem választhatjuk el a nyomda feltalálásától, illetve a könyvnyomtatás megindulásától.

A műfaj törvényei és kötöttségei — a mindmáig tiszteletben tartott hagyományai — ekkor alakulnak ki.

Alkalmazott művészi megnyilatkozásnak tekintette ez a kor a grafikát és nem önálló művészi diszciplínának. Művelői — a festők — másodsorban, majdnem mellékesen foglalkoztak vele.

A fametszet és a rézkarc — a kor igényeinek és az adott társadalmi követelményeknek megfelelően — elsősorban a könyv dízesebb külső kivitelezését szolgálta (illusztrációk, könyvdíszek, iniciálék, záródíszek stb.) és a szöveg képzőművészeti „megjelenítését” volt hivatott biztosítani.

A szöveghez tartozás — a grafika „eredendően” illusztratív jellege — évszázadokon át érvényesülő megkötöttséget jelentett.

A könyvtől és a szövegtől való függetlenedés egy hosszú és összetett folyamat eredményeként egészen a 19. század második feléig tart, amikor az emancipálódás már

egész sor új minőségi változást is magában hord — elsősorban az önállóság, más képzőművészeti eljárástól független, kifejezési eszközeiben is sajátos képzőművészeti ág megteremtésének az igényét.

Martin Schongauer, Albrecht Dürer, Andrea Mantegna, Agostino Carracci, Rembrandt, Francisco Goya — a rézkarcban és a fametszet terén — előkészítői és végrehajtói lettek az új, forradalmi jellegű változásoknak, akárcsak később a litográfiában Eugène Delacroix, Honoré Daumier, vagy a modern fametszet és litográfia megteremtésében egyaránt jelentős Gustave Doré, Adolph Menzel és a századvég legnagyobb forradalmára a litográfiában, Henri de Toulouse-Lautrec.

Ezek a nevek nemcsak az anyag megmunkálásában és a sokszorosító eljárások tökéletesítésében jelentenek fontos fejlődési szakaszokat, hanem a grafika teljes polgárjogainak a kiharcolásában és érvényesítésében is.

Nem felesleges itt újra emlékeztetni: a grafika a polgári forradalmak korának képzőművészeti megnyilatkozása. Már indulásakor egész sor új elemet tartalmaz. Elég talán a művészet és a közönség új érintkezési formáira utalnunk, amelyet a nyomtatott szöveg illusztrált kiadása biztosított a könyvnyomtatás hajnalán — gondoljunk például a reformáció idején a nemzeti nyelven kiadott bibliaszövegek képanyagára! — s talán akkor nem lesz nehéz megértenünk, hogy a kezdetleges nyomdagépeken sokszorosított és sok ezer olvasóhoz eljuttatott kiadványok — ideértve a 16. század legnépszerűbb kiadványait a népkönyveket is — illusztrációs anyagukkal az új olvasó és a képzőművészet első, közvetlen és meghitt találkozását jelentik. A képanyag nemcsak magyarázta a szöveget, hanem ízlést fejlesztett és a műélvezet új formáit teremtette és alakította.

Érdeemes lenne egyszer talán azt is megvizsgálni, hogyan hatott az

új közönség jelenléte a grafika tartalmi és formai sajátosságaira. Egy felületes áttekintés már utal a változásokra: a bibliai szövegek és a népkönyvek illusztrációiban mind több a valóság-elem, a záródíszek, és iniciálék egyre gyakrabban nélkülözik a mitológiai és a középkori egyházi művészet elemeit, hogy egy-egy munkafolyamat mozzanatait — elsősorban a földművelés, állattenyésztés és a háziipar köréből — vagy a növény- és állatvilág formagazdagságát örökítsék meg.

Ilyen apró, látszólag jelentéktelen változások készítik elő az elnyomott osztályok küzdelmével azonosságot vállaló, a társadalmi igazságtalanságok ellen harcoló grafikai lapok megjelenését — Francisco Goya „Desastres de la Guerre” sorozatától kezdve, Daumier litográfiáiban kifejezésre jutott forradalmi állásfoglalásán át, Käthe Kollwitz proletár-anyákat megörökítő, vagy a parasztháború embertelenségeit megmutató ciklusáig és George Grosz a tőkéstársadalom elmentmondásait szatirikus élességgel kigúnyoló lapjaiig. Vagy utaljunk a nálunk megjelent korábbi mappákra — a grafikai lapokból álló sorozatokra: Krsto Hegedušić „Podravski motivi”, Djordje Andrijević-Kun a spanyol nép szabadságharcát megörökítő fametszet-sorozatára, s említsük meg végül a nálunk is elterjedt és közismert „1514”-et, Derkovics Gyula fametszeit a Dózsa-féle parasztfelkelésről — s akkor körülbelül megközelítő képet alkothatunk magunknak, hogyan szolgálta és szolgálhatta ez az alapjában és lényegében demokratikus képzőművészeti ág, későbbi fejlődése során is, a társadalmi haladás és a forradalom ügyét.

Természetesen ezzel a grafika egyik, de nem egyetlen fejlődési tendenciáját ragadtuk ki.

A kivitelezés és a terjesztés lehetőségei — egy-egy grafika elkészí-

tése sokszor nem követel több időt, mint egy ceruza-, vagy tollrajz kivitelezése, másrészt a terjesztés és a szállítás egyszerűsége (lapokról, esetleg mappákról van szó), az eredeti alkotásokhoz viszonyítva a lapok olcsósága — hozzájárult a grafika népszerűségéhez.

SZÓLJUNK MÉG NÉHÁNY SZÓT a grafikai eljárásokról, a technikáról.

A grafika minden esetben valamilyen alapanyagot használ, amely döntő érvényességgel kijelöli a megmunkálás módját, eszközeit és a sokszorosítás folyamatát.

Igy a rézkarc, a hideg-tű, az akvatinta — réz-, cink-, sőt újabban az alumíniumlemezt használja — ez képezi az alapanyagot —, s ezeket a fémfelületeket karcolás, illetve vésés, majd különböző vegyi savak erősebb vagy gyengébb oldatával, maratás útján képezi ki.

A litográfia puha, homokszemcsés összetételű köre készül, ugyancsak maróeszközök felhasználásával. A színes litográfia, amelyet Toulouse-Lautrec honosított meg, ugyanezzel az eljárással készül, de minden szín új körfelület megmunkálását feltételezi, és a színes felületek egymást követő nyomása teremti meg a műalkotás végső képét.

A fa- és linoleummetszet alapanyaga a fa, illetve a linoleum. A művész különböző alakú és vastagságú vésők és kések segítségével végzi a felületek megmunkálását. A színes fa- és linoleummetszethez minden szín külön dúcának az elkészítése szükséges és a grafikai lap a színek egymást követő nyomásával alakul ki.

Az alapanyag kiképzése és a különböző vegyi szerek reakciója után kerül sor a levonatok készítésére. Az elkészített felület alapanyagát festékréteggel vonjuk be, így helyezzük a kézírésbe, ahol az egyes eljárásnak — technikának legjobban megfelelő minőségű papírra nyomva, megkezdődik a nyomás, illetve a

sokszorosítás. Ez a sokszorosítás mindig kézi erővel történik és nem gépi erővel működő nyomógépek segítségével.

TÉRJUNK KI ITT RÖVIDEN a grafika néhány, Dührer óta érvényes hagyományára.

A sokszorosítás útján készült lapon semmiféle utólagos, kézzel történő javítás meg nem engedett.

A sokszorosított lapok száma a szerzőtől függ, de rendszerint a levonatok száma nem haladja meg a százat. Minél kisebb a levonatok száma — minél ritkább tehát egy-egy grafikai lap — annál nagyobb értéket képvisel. A legértékesebb az első, az úgynevezett szerzői-levonat vagy „elsőlevonat”. A szerző köteles minden levonatot ellátni kézjeggyel és ugyanakkor feltüntetni azt is, hogy hanyadik levonatról van szó és hány levonat készült összesen. Rendszerint ezt tört szám jelzi a lap valamelyik sarkában ilyenformán 4/12 — ami annyit jelent, hogy egy tizenkét példányban készült grafikának a negyedik levonatát látjuk magunk előtt. A levonatok meghatározott számának elkészítése után — a szerző a dűcot vagy a lemezt megsemmisíti. Ezt a hagyományt a szerző abban az esetben is köteles tiszteletben tartani, ha grafikai lapokból álló sorozatot — mappát ad ki; a számozás és jelzés természetesen itt sem maradhat el.

A GRAFIKAI LAPOK GYŰJTÉSE a grafika jelentkezésével egykorú.

Ennek a képzőművészeti ágának voltak a múltban és akadnak ma is mecénásai, megrendelői és szennvedélyes gyűjtői. A sok világhírű közgyűjtemény mellett, egész sor jelentős magángyűjteményről is tudunk.

A grafikai lapoknak — a piac törvényeinek megfelelően — megvan az árfolyamuk: a ritkább, értékesebb lapok sokszor csak igen magas összegért szerezhetőek meg.

A gyűjtemények és gyűjtők a legkülönbözőbb szempontok alapján válogatják össze és rendezik anyagukat: a szerzők, korszakok, a tematika és technika alapján rendezett gyűjteményeken kívül, vannak „őslevonat” gyűjtők, ritkaságokból álló gyűjtemények, ex-libris gyűjtemények, sőt olyan kollekciók is, amelyek csak a grafika valamelyik műfajának egyetlen korszakát tartalmazzák, mint például 17. századi japán színes fametszeteket, térképeket, erődtítményeket megőrkítő metszeteket a 16. századból, sőt ismerünk olyan gyűjteményeket is, amelyek a 15. századi japán fametsző mesterek eredeti rajzaiból állnak.

HAZÁNKBAN az egyik legjelentősebb grafikai gyűjtemény a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia Grafikai Gyűjteménye Zágrebben, amely elsősorban a régi grafika anyagát foglalja magában, (többek között Dührer rézkarcainak és fametszeteinek jelentős részét), valamint a ljubljanai Modern Képtár kezelésében lévő Grafikai Gyűjtemény, amely a modern grafika legjelentősebb hazai és külföldi képviselőinek a lapjait tartalmazza.

A FELSZABADULÁS ÓTA nemcsak a grafika mutatott fel kiváló eredményeket hazánkban. Fokozatosan hódítani kezdett a grafikai lapok gyűjtése is. Ma már a grafika barátai, szervezetük, az ARTA útján, amely közvetlen kapcsolatot tart fenn a grafikusok nemzetközi szervezeteivel, gyorsan és kedvezményes áron hozzájuthatnak a nemzetközi grafika legkiemelkedőbb képviselőinek legszebb grafikai lapjaihoz.

*

A LJUBLJANAI II. GRAFIKAI BIENNÁLE, amelyet először 1955-ben rendeztek meg ugyancsak Ljubljanában, az ideig, a második tárlattól kezdve állandósul: kétévenként

hazánk és a világ legjelentősebb grafikusainak részvételével sor kerül a nemzetközi grafikának erre a világviszonylatban is jelentős szeregszemléjére.

Ez a II. kiállítás mindenben igazolta azokat az elveket, amelyeket a rendezőbizottság a két tárlat közötti időszakban állapított meg.

Az alapelvek közül néhány a ljubljanai Grafikai Biennále mai és eljövendő fizionomiáját is meghatározza, így például: a ljubljanai Biennále a grafika valamennyi művelője részt vehet, nemcsak a meghívott művészek; a grafika minden műfaja szerepelhet a tárlaton (az egyik legjelentősebb hasonló jellegű kiállításon, a Cincinnatiában rendezett Biennále csak a színes litográfia szerepelt); a hazai grafikai anyag ezen a kiállításon fejezze ki és reprezentálja a jugoszláv grafika általános törekvéseit és eredményeit.

Nem nehéz felmérni ezeknek az alapelveknek a jelentőségét.

Ez a kiállítás tehát nemcsak elismert művészek grafikai lapjait mutatja be, hanem lehetővé teszi fiatal és eddig ismeretlen tehetségek bemutatkozását és érvényesülését is, mintahogyan a különböző grafikai eljárással készült lapok szerepeltetésével a nemzetközi grafikában megnyilatkozó törekvésekről — egy-egy grafikai technikában kifejezésre jutott változásokról és újításokról — kétévenként igen alapos, megbízható és közvetlen formában tájékoztat. S végül a jugoszláv grafika lassan megszilárduló nemzetközi tekintélye és elismerése szempontjából is elsőrendű érdekünk, hogy grafikánk legjavát, művészi minőség tekintetében a legérettebb alkotásokat, a hazai képzőművészeti törekvéseket magukban foglaló és megőrkítő műveket állítsuk ki.

Ezeknek az alapelveknek az érvényesítése — a kiállítás jelentősége és minőségi színvonala javára — valóban képzőművészeti életünk kimagasló eseményévé avatta a ljubljanai II. Nemzetközi Grafikai Ki-

JIMÉNEZ Sarah (Mexiko):
Két kislány (linoleummetszet)

állítást. S kiválóan alkalmas rendezménynek arra, hogy grafikánk eredményeit — a nemzetközi grafika legjelentősebb teljesítményeinek és fejlődési mozzanatainak a figyelembevételével — áttekintsük és felmérjük.

A KIÁLLÍTÁS KÖZPONTI ANYAGÁT a Párizsi Iskola (École de Paris) negyvennégy művészének közel százhusz lapból álló kollekcója jelenti. Korunk képzőművészetének néhány súlyos egyénisége mellett (Picasso, Chagall, Max Ernst, Hayter Léger, Miró Joan, Severini, Terechkovitch, Villon Zadkine Ossip), akik között nem kis számban találunk Franciaországban letelepedett és meghonosodott idegeneket, szembe-tűnő a tekintélyes számú — ma még előttünk kevésbé ismert — kiváló grafikus felvonulása, akik műveikben egyesíteni tudták a Párizsi Iskola hagyományait és hatalmas örökségét az egyéni kifejezési lehetőségek keresésének alkotói bátorságával és a kísérletezés merészségével.

Az ellentétekből eredő feszültség itt a legnagyobb, de az ellenállás is itt a legérezhetőbb: inventív művészi kreáció és rutinná minősült alkotói készség; új szintézisek keresése a meglévő grafikai elemek felbontásával és újrafogalmazásával és tartalmatlanná váló képalkotó tényezők játékos egymás mellé rakása; a grafika tartalmának és eszközeinek a legszélesebb értelmezése és alkalmazása a plakáttól a színpadig, a fényképtől a filmig és a grafika leszűkítése kontemplatív meditatálássá.

Ellentétek, amelyek egy Picasso két fehér-fekete litográfiájában új harmóniává oldódnak fel és Chagall három művén keresztül az emlék és a valóság egységére és azonosságára utalnak; minden műalkotás a valóság-elemek bennünk élő emlékeinek a feldolgozása.

Ilyen összefüggésben Adam Henri Georges három rézkarca, amelyekkel

mintha a rézkarc minden fogását ellenőrizni és végigpróbálni kívánná, mennyire alkalmas új tartalma kifejezésére, és ebben a szigorú, dísztelen és szükséztől jelentésében sehol sem válik embertelenné, rideggé és konfuzussá, vagy abban, ahogyan a jugoszláv származású Mušič Zorán fekete-fehér-barna felületekből összeállít két színes akvatintájával — haláleszközöket örökít meg — a zárt egységek artisztikus, puritán és meghökkentően egyszerű kifejezését megvalósította — így, ebben a szomszédságban — az inventív alkotók és rutinos leckefelmondók között — valóban több, mint felfedezés: bátor, előremutató kísérleti kísérlet egy új valóságítás megteremtése és eddig ki nem fejezett harmóniák megvalósítása irányában: példájuk nemcsak a kiállítás keretében képvisel újat, hanem a nemzetközi grafika jelen fejlődésében is.

S ahogyan a Párizsi Iskola művészeinek lapjain a formai elemek felülkerekedése a technikai eljárások bonyolításában is kifejezésre jutott — legjellegzetesebben a színes litográfiában, amelynek az elkészítése egyre bonyolultabbá vált a színes felületek mind raffináltabb kiképzésével — úgy kényszerült fokozatosan háttérbe a fekete-fehér művészet egyik legősibb erőnye: az őszinteséggel párosuló spontán egyszerűség; a tónomatok súlyosságát az alárendelő szerkezetek szeszélyes fásasztó, bonyolult és mesterkéltnek ható lebegése váltotta fel.

Clavé Antoni, Dubuffet Jean, Friedlaender Johnny — lapjai meggyőzően igazolják a színes litográfiának ezt a metamorfózisát: bonyolult eljárással készült és teljesen a festmény hatását keltő grafikai lapokkal találkozunk. De hogy a grafika azzá lehessen, ami nem, hátat kell fordítania a hagyományoknak és meg kell tagadnia önmagát.

AZ ELLENTÉTEK HARCA és a formai elemek domináns szerepe, a

technikai eljárások bonyolítása és a festői elemekkel való kacérkodás — nemcsak a Párizsi Iskola százhusz lapján tapasztalható sajáttság. A többi kiállító nemzet grafikusaival is ez az ellentmondás valamilyen formában — sokszor a grafika nemzeti hagyományainak hangsúlyozása és a befeléfordulás ellenére is — kifejezésre jut. Jellemzően a skandináv népeknél, amelyek mindmáig nem tudták levetkőzni a fiatal Edward Munch szecessziós érzelmességét, az olaszoknál, ahol a formabontás szeszélye sohasem vált geometrizálássá, s a grafikában a festői elemek fennmaradását, sőt a rajz törvényeinek bizonyos respektálását tapasztalhatjuk (*Viviani, Mosca, Marini, Gentilini, Fazzini*) és a németeknél, akik mintha nem is törekednének többre, mint az első világháború előtti német expresszionisták (Ernst Ludwig Kirchner, Erich Heckel, Max Pechstein, Karl Schmidt-Rottluff, Ernst Barlach, Franz Marc, Max Beckmann, Rudolf Grossmann) nem jelentéktelen eredményeinek a továbbvariálására (*Bergmann, Diekmann Heinz, Ober Hermann*). Új művészi kvalitások a német postexpresszionizmus egyik legnagyobb alakjának, *Dix Ottónak*, valamint *Orlowski Hansnak* a grafikai mutatnak: az előbbinek azonos témát variáló két színes litográfiája a kivitelezés egyszerűségével ragad meg bennünket, míg az utóbbinak fekete-fehér fametszeteiben mintha a német fametszet legjelentősebb hagyományai elevednének fel — korszerű és a mai igényeknek legjobban megfelelő változatukban.

Egészen külön helyet foglal el az Egyesült Államok és a Kelet-Európa népeinek grafikája a nemzetközi grafika mai fejlődésében.

Az eredetiséget és a fametszet klasszikus hagyományait, sőt motívumait a művészetében kiválóan egyesítő *Amen Irving* mellett, két nevet kell megjegyeznünk: a nagyvárost kifejező *Frasconi Antonio* és a Goya-rézkarcok minden szépségét

mélyen érző és újrafogalmazó *Lasansky* Mauricio nevét, akinek egyetlen lapja a „Spanyolország” művészi erőiben és mondanivalójában mélységében is jelentős teljesítmény.

A kelet-európai grafika — Lengyelországot kivéve — visszafejlődést mutat. Az elzárkozás, a befeléfordulás és a szocialista realizmus egyetlen helyes és követendő művészi irányú való deklarációja inkább visszavetette, semmint elősegítette a grafika egészséges kibontakozását Bulgáriában, Csehszlovákiában, Romániában. A lengyel grafika Hiszpaniskával, Malinával, Rudzinskivel, Dominik Tadeuszszal méltóan képviselte nemcsak a lengyel fametszet többévszázados hagyományát, hanem a lengyel képzőművészet mai — az önálló és korszerű kifejezés megteremtéséért folytatott küzdelem — erőfeszítéseit is.

GRAFIKÁNK — a nemzetközi grafika egy ilyen impozáns felvonulásában olyan eredményeket és kvalitásokat tudott felmutatni, amelyek már első látásra szembetűnő módon igazolják és bizonyítják a jugoszláv grafika művészi törekvéseit és felfelé ívelő fejlődését.

Grafikánk kibontakozása a felszabadulás utáni évekre esik: a hagyományokban gazdag és a jelentős művészeinket felmutató szlovén grafika (Jakac, Mihelič, Debenjak, Kralj Tone, Maleš) jugoszláv affirmálódása ekkor következik be. Ljubljana a felszabadulás óta a fiatal grafikusok egész sorát nevelte és ma is ennek a képzőművészeti ágának legfontosabb hazai központját jelenti, noha Zágreb és Beograd feltörése — főleg 1950-től kezdve — egyre érezhetőbbé válik.

A felszabadulás óta eltelt időszakban a jugoszláv grafika fokozatosan tett szert nemzetközi tekintélyre, és éppen a nagyvilággal és a nemzet-

közi grafikával való állandó kapcsolata eredményezte, hogy gyorsan megszabadult a provincializmus és a regionalizmus minden kötöttségétől: európaivá lett anélkül, hogy sajátos jugoszláv jellegét egyetlen pillanatra is feladta volna.

A kiállított anyag meggyőzően érzékelteti grafikánk más eredményein túl a jugoszláv grafika nemzetközi helyzetét és szerepét.

EZ A NYOLCVANEGY KIÁLLÍTOTT LAP — huszonkilenc grafikus műve — nemcsak arról tájékoztatja a szemlélőt, hogy a jugoszláv grafika tartalmában és anyagban, formában és a technikai eljárások gazdag változatainak sokféle alkalmazásában kiállja az értékérés és összevetés legszigorúbb próbáját, hanem arról is, hogy a kvalitásbeli értékek állandó gyarapodásának és a jugoszláv grafika gyors fellendülésének vannak objektív — szellemi és művészeti életünk egész fejlődését meghatározó — társadalmi okai. A tőkés társadalmi rendszerek művészeti termelésében jelentkező törvényszerűségek, amelyek a legkülönbözőbb megnyilatkozási formákban hatnak és érvényesülnek a grafikában is — utaljunk itt a képzőművészeti „divat” a kereslethez való alkalmazkodás, az eredetieskedés, a művészi „sznobizmus”, a gyűjtők szeszélye és a merkantilizmus művészeti következményeire — hazánkban és képzőművészetünkben már nem hatnak többé.

Másrészt: senki alkotóinktól nem követeli, hogy minden művükkel deklaratív „hűségnyilatkozat”-ot tegyenek a szocialista eszmék mellett, leszűkítsék művészetük tematikáját, óvatosan elkerüljék bizonyos tartalmak kifejezését és feladják a kísérletezés szabadságát a művészi alkotó munkában.

Ez a tény egész sor új minőségi érték felszabadulását eredményezte művészetünkben.

Így válhatott grafikánk is — a világban eluralkodó dehumanizálódási tendenciák ellenére — az emberi értékek és tartalmak kifejezőjévé.

S a művészi alkotószabadságnak ez a legszélesebb értelmezése és a művészeti élet kibontakozásának alapvető társadalmi feltételei — s ebben bennefoglaltatik az érintkezés és a kapcsolat a világgal képzőművészeti síkon is — teljes egészében érvényesülnek művészeink alkotásaiban. *Debenjak* Riko akvaintái — elsősorban a „*Karsztvidéki Caryatida*” című lapja — felfogásban és megmunkálásban is szemlélteti ennek az új minőségnek a fel-tűnését, de ennek a jelenlétét nemcsak a valóság-elemek egy ilyen fajta feldolgozásában konstatálhatjuk. *Celić Stojan* három rézkarcában, *Hegedušić Željko* három litográfiájában (amelyek közül az egyikben az atomkor képzőművészeti megfogalmazását kísérli meg), *Kralj Tone* három fametszetében, amelyek a szlovén grafikai hagyomány minden érvényeit szemléltetik, s elsősorban

és különösen *Mihelić Franc* valóságot és fantasztkumot egyesítő és összebékítő színes fametszeteiben — a jugoszláv grafika új értékeit és mai törekvéseit szemlélhetjük. S hogy valóban időtálló és fejleszthető grafikai kvalitásokkal állunk szemben, azt a most fellépő fiatal jugoszláv grafikusok lapjai mutatják — elsősorban *Kinert Albert*, *Pintarić Vladimir*, *Pogačnik Marijan*, *Seljak-Čopič Ivan* és *Šivert Aleksander* művei.

Ez a kiállítás is, akár a két év előtti, a jugoszláv grafika újabb nemzetközi érvényesülését és elismertetését siettetni és készíti elő.

Nem kétséges, hogy grafikánk — a nemzetközi grafika mai fejlődésében — figyelmet érdemlő, érdeklődést kiváltó, jelentős eredményeket mutathat fel.

Ezeket az eredményeket nem lehet többé letagadni és nem tudomásul venni!

TÜRELMETLEN ÉRDEKLÖDÉSSEL várjuk a ljubljana-i III. Grafikai Biennálét!

KEDVETLEN ÍRÓ KEDVES KÖNYVE

MOLNÁR FERENC: ZÖLD HUSZÁR, TESTVÉRISÉG-EGYSÉG
KÖNYVKIADÓ, NOVISZÁD, 1957

Operetthuszár ez a „Zöld Huszár”, ott sorakozik a színpad szélén, a többi görlice között és csatadal helyett kuplét énekel. Annak a stilizált világnak a csokoládékatonája, amelyben annyira otthon volt Molnár Ferenc. Ellentmondás-e, hogy ebből a mesterkéltn világból való egyik legmesterkéletlenebb írása? Érthetetlen-e, hogy a kimondott szó e gépbiztos labdaművésze, a cinizmus mártirja, a kedvetlen író innen datálja egyik legkedvesebb könyvét?

Azt hiszem nem az. A művészi igazság lényeges eleme a környezet, s a művésznek, tulajdonképpen, mindig azt kellene ábrázolás tárgyává választania, amibe beleszületett, vagy belenőtt. Molnár Ferenc valójában a világsiker aranyhegyein is újságíró maradt; úgynevezett színházi ember, öltözők intimusa. Lavalliere-nyakkendő láthatatlankodott érdemrendekkel borított frakkján is, mert legtítkoltabb bensejében halálig a „Zöld Huszár” lapjain festett világhoz tartozott.

Ebben az egyszerű könyvben azért férnek el legszebb értékei s talán azért rekednek nagyrészt kívül mű-

vészi és emberi fogatkozásai, mert otthon dolgozik. Mert ismerte ezt a „Zöld huszárt”. ellentétben a sikerdarabok nagyhercegnőivel, ördögeivel és magisztereivel, akiket nem ismert. Szembeötlően erős élménytartalom hevíti e könyvben az élő lélek hőmérsékletére Molnár hangját s ez éppen az ő esetében, sokat, talán a legtöbbet jelenti. Hányszor s mily jogosan vetették szemére, hogy az igazságot alárendeli a hatásnak, ötletek és elmésségek papíralarca alatt, visszájára fordítja a valóság logikáját, nem teremt embereket, hanem bábokat mozgat. Ráolvasták, hogy a színházi ember knockautolja benne a költőt, hogy nincsenek szenvedélyei, irodalmi nagyiparos, aki kívül és felül áll marionettjein, vezérelve a meghökentés, mottója az aforizma.

Csakugyan: neve elsősorban elegáns szindarabok nyomán futott végig a világon s ezek a milliós „exportdarabok” több devizát hoztak, mint amennyi irodalmat adtak. A varázsos hangszer, az emberi szív alig néhány munkájában zendül meg. A „Pál utcai fiúk”, a „Lili’om”, a „Szentolvajok” s még egy-két ki-

sebb elbeszélés árulkodik csupán, hogy mégis több volt virtuóznál; néha költő volt.

A „Zöld Huszár” feltétlenül e kevés közé tartozik. Nincsenek itt molnári helyzetek, de kapunk valamit, ami egészen szokatlan: molnári közvetlenséget. Érettségkorában írta, sikerrel, ünnepléssel, vagyonnal a háta mögött. Élménymagjára jellemző, hogy ugyanezt a témát egy másik munkájában, a „Rabok” című kisregényben is feldolgozta. A „Rabok” meséje, bonyodalma és kifejlése feltűnően egyezik a „Zöld huszár”-ral. Ifjúkori élmény lehet, és tudjuk, hogy az ifjúság némely emlékképe mily mélyre ágyazódik.

Maga a történet igénytelen. Érdekessé, művészileg és emberileg érdekessé a szokatlanul nyugodt előadás s az eleven háttér teszi. És, természetesen, az alakok, akik egy-két kivétellel, egyenesen, ismerősen állnak a lábukon. Ez egyszer igazi sorsok kibontakozásának vagyunk tanúi, valószínű bonyodalom zsarnokánál melegsünk, testvéreink tragédiáját betűzzük. S az egészen mint különös csillogás ömlik végig az emlékezés kedves melankóliája.

Az író ifjúkorában, a század első évtizedében játszódik a „Zöld huszár” regéje. Egy fiatal budapesti újságíró és egy vidéki bodegáslány végzetes szerelmének története. A bodega — ezt el kell magyarázni 1957-ben, — a maj bárók őse, de valamivel több is. A képmutató századforduló számkivetettjeinek, az úgynevezett lumpoknak és bohémeknek tanyája, ahol olcsó fröccs és olcsó szerelem várta az éjszaka vándorait. Ilyen bodega alkalmazottja a hősnő. Az újságíró valami vidéki küldetés alkalmával, véletlenül botlik beléje. Az ifjúra szép jövő vár, máris neves hírlapíró, ezen felül boldog vőlegény. Menyasszonya gazdag család gyermeke, tiszta, józan, illatos neばántsvirág. Szeretik egymást és nemsokára egybekelnek.

A vidéki bodegában töltött véletlen éjszaka azután fenekestől forgat fel gonddal cirkalmazott, nyugalmas sorsokat. A bodegáslány mohó szerelemmel, félresiklott élete minden elfojtott szenvedélyével szeret a fiatalemberbe, utána szökik a nagyvárosba, árnyékként követi mindenüvé. A férfit eleinte dühbe gurítja, majd gondolkozóba ejti, végül meghatja a kitarító, néma szerelem, melv pillantások alamizsnájával is megelégszik. Mire azonban a lány kétségbeesett üldözése mögött felfedezi a viszonzásirelmes odaadást, mire ráébred, hogy voltaképpen ő se a menyasszonyát szereti, hanem ezt a prostituáltat, a végzet már át is gázolt a lányon. Öngyilkos lesz, meghal, az újságíró pedig követni akarja a halálba. Az ő öngyilkossága azonban nem sikerül. Életben marad és megtépzott lélekkel tér vissza menyasszonyához.

Enyit mond a mese, amelynek fordulataiban jellemzetes mellékfigurák galériája vonul fel. Molnár amúgy is mestere a művészi ökonomiának, egy jelzővel oldalakat tud előadni, itt pedig, személyes közösséget vállalván embereivel, a szokottnál is tömörebb. S ami a legfontosabb: éltek ezek az emberek, sőt a mi körünkben éltek. Az öregedő vidéki szerkesztő olyan életűen rumszagú, hogy szinte kibukik a könyv lapjaiból. Az újságíróvilág névtelenjei, a színház rabszolgái, a mágnáskaszinó léhűtői: megannyi, szinte anatómiai ábrázolás. Mögöttük pedig a századeleji, liberális-nagypolgári Magyarország korrumpált, álszent világa, a mocsárvilág tesped, melynek gyalázatos erkölcs-kodexéből elkerülhetetlenül következik a szegény bodegáslány halála.

Jól esik érezni, mennyire szabadjára engedi líráját ebben a kis szívhistóriában Molnár s mennyi mindent elárul közben. Mennyi realizmus a „Vörös malom” irreális színpadi mágusában! S lám, társadalom-

szemlélete se feneklik meg szűkségszerűen fényűző kulisszák közt lebegő álomfigurák erotikus komplexuszmainak elemzésén! Ahogy ebben a kis könyvben a láncszemeket egybefonja, ahogy egy leányszíven s egy osztályának előítélet-béklyóiban vergődő férfilelken át, szinte lombikban bemutatja, hogy az adott társadalomban a hősnőnek menthetetlenül pusztulnia kell, — ebben már ott a kritika, a félszázad előtti városi polgárság lesújtó kritikája.

Molnár Ferenc 1878-ban született és 1953-ban halt meg. Magas kort ért el, sok siker ízét izelte, nevét öt világrész színpadai és könyvkiakatai harsogják ma is. Fáradt, kihamvadt aggként múlt ki New Yorkban, ahol utolsó éveit töltötte. Magányos ember volt és bravúros író; mestere a tömegszórakoztatásnak, az

elegáns szkepszisnek, a könnyed, vállvonogató szellemességnek, mely nem kíváncsiskodik s nem ítél. A „Liliom” olvatag aszfaltlírájával, a „Pál utcai fiúk” forró emberiségével s ezzel a „Zöld huszárral” önmaga hangfalát törte át. Megmutatta, hogy több a sikeres írónál; jó író, aki osztályának hiteles ábrázolására is képes.

A „Testvériség-Egység” könyvkiadó” ezúttal jól választott, mert a másik, a darab-gyáros Molnárt sokan ismerik, de ezt az egyiket nagyon kevesen. Nekünk pedig csupán ehhez az elvétve előforduló, igazabb Molnárhoz lehet valamelyes közünk. Még csak annyit, hogy a cetinjei Narodna Knjiga már 1954-ben lefordította és kiadta a Zöld huszárt, megérdemelt irodalmi és közönségsikert aratva vele.

MASEREEL Frans (Belgium):

Az optimista (fametszet)

REALISTA MODERNIZMUS — MODERNISTA REALIZMUS

A belgrádi fiatal írók nemrégiben új programmal álltak elő a lapok hasábjain. A meghirdetett újdonságnak rögtön nevet is adtak: neoszimbolizmusnak keresztelték el.

Belgrád zajos irodalmi életében ez az új irodalmi irányzat természetesen nem váltott ki sem megdöbbenést, sem csodálatot. A lényegében két táborra szakadt irodalmi közvélemény egyelőre a maga kérdéseivel van elfoglalva, bár a neoszimbolisták elvei igen alkalmasnak mutatkoznak a ma még fennálló ellentétek hallgatóságos tudomásul nem vételére, a fegyverszünet megkötésére a „realizmus” és a „modernizmus” harcában, amely látható formában a Savremenik és a Delo című folyóiratok csatározásaiban nyilvánult meg. Ez a megalkuvás annál szembetűnőbb a neoszimbolisták programjában, mivel a vezér, a programmegfogalmazó Dragan Jeremić a Savremenik egyik szerkesztője.

A „neoszimbolizmus” (Jeremić is állandóan idézőjelekkel használja ezt a szót) megalkuvó jellege szembetűnő. Jeremić egyik cikkében, melyt e problémának szentelt, éppen erről beszél:

„... így a modernizmus elemző értékei nagy, mindent átfogó művészi szintézissé olvadnak. Eddig nemlétező új minőség keletkezik, mert

ezelőtt egyfelől egy elemző mélység nélküli szintetikus művészet létezett, másfelől pedig egy sor elemzés, amely a szintézist kis világa egyoldalú víziójával próbálta helyettesíteni. Ez a módja (t. i. az integrális realizmus, amely a neoszimbolisták módszere, B. I.), annak, hogy ez a két szerencsétlenül elválasztott irányzat egységes mederbe jusson. Az elkülönülés tehát időleges. Az írók ezeken az ellentéteken előbb, vagy utóbb, de túljutnak. Az áthidalás szükségének tudatában és ismerve az utat, melyen haladni kell, el lehet kerülni a szükségtelen idővesztéseket és halogatást. A fiatal írók, akik a „neoszimbolizmusnak” nevezett mozgalom köré csoportosultak, hiszik, hogy az integrális realizmus az az út, amelyen a jövő művészete halad majd, és arra törekcszenek, hogy már ma is ennek a szellemében alkossanak” (NIN, 1957. január 13).

Kétségtelenül ügyes, diplomatikus módon kísérrelte meg az író az irodalom harmadik útjának megteremtését. Olyan irányzatról beszél, amely elég tágas lévén, magába tudja olvasztani a legellentétecsőbb irodalmi áramlatokat, törekvécsket is, feloldani a „realizmus” és a „modernizmus” ma még létező ellentétecsit azzal, hogy mind az egyik, mind

a másik irányzat pozitívumait átveszi, egyesíti magában.

Nem véletlen, hogy a megalkuvás gondolata a legfiatalabb nemzedék íróinak agyában született meg. Irodalomba lépésüket rögtön a „realizmus” — „modernizmus” problémái fogadta. Színt kellett vallaniok, választaniok kellett nemcsak elvek, hanem emberek között is. Most, elméleti megfogalmazásukból kicseng az a gondolat is, hogy keresik saját magukat, a testükhöz szabott irodalmat: formát és érzést egyaránt, vagy ahogy ők mondják: a legmodernebb modernizmust, a ma és főleg a jövő modernizmusát. Érdekes, és jellemző, hogy ezt eklekticizmus-sal akarják megvalósítani: az ellentétek feloldásával. A gyakorlatban ez így fest: A vezér Dragan Jeremić, a Savremenik, tehát a „realisták” táborának egyik vezetője, míg a csoport tagjainak legtehetségebbjei — Dragan Kolundžija és Milovan Danajlović Davičo — védenek és a Delo felfedeztetji.

Dragan Jeremić a neoszimbolisták programját a következőkben foglalta össze a Polja című folyóiratban:

1. Irodalmunknak nincsenek esztétikai elveken nyugvó csoportjai. Modernistáink kissé megváltozott szürrealisták, a realisták pedig nem dolgozták ki az új realizmus elméletét, bár emellett tesznek hitet.

2. A mai csoportok még akkor keletkeztek, amikor a mai legfiatalabb frónemzedék tagjai kezdő írásaikat sem írták meg. Mit találhatnak tehát ott a fiatalok? Nekik a saját igazságuk és saját zászlajuk kell. Nem idegen kezdéseket folytatni, hanem önmaguk új kezdeteit akarják megteremtteni.

3. Nem akarják felmelegíteni a szimbolizmust, hanem új szimbólumokat keresnek, olyan szimbólumokat, amelyek lényegükben fejezik ki égaljunkat és korunkat.

4. A marxizmus-leninizmus talaján állnak.

5. A „neoszimbolizmus” modernebb minden modernizmusnál, ez a mi

pillanatunk modernizmusa. Mellette a szürrealizmus is ódság már. Tanult a modernizmus rövid életéből. Az integrális realizmust vallja, szintézist hirdet, minden idők művészetének legjava értékeit akarja szintetizálni.

6. Zászlójára a szocialista irodalmat jellemző jegyek vannak írva. Mindenki velük együtt dolgoznak, akiknek van mondanivalója, keresik a tartalomnak megfelelő formát. Olyan irodalmat akarnak, amely tartalmában a mi talajunkba kapaszkodik és olyan egyetemességet, amely minden embert érdekel, ideszámítva Atlantiszt és Utópiát is.

7. Egyensúlyba akarja hozni a valóság realizmusát az emberi szellem realizmusával, amelyek állandó harcot vívnak a faktografia és az illuzionizmus határán és amelyek csak ideiglenesen békülnek meg a legmélyebb alkotásokban az altamirai rajzoktól Matisse-ig és Lubardáig, a bizon jó húsáról szóló daltól Proust és Man_n időkereséséig.

8. Minden kornak megvan a maga szimbóluma. Szimbólumokkal nélyed bele a múlt sötétségébe és emelkedik a jövő magasságába. Velük kapja meg sajátosságait. A „neoszimbolizmus” egy csoport fiatal ember vágya és törekvése, hogy lényegbevágóan kifejezhesse a kort, amelynek egére a legdöntőbb és legemberibb szimbólumok vannak felírva: szocializmus, szabad ember, a népek testvérisége, béke az emberek között. Egyetlen irodalmi irányzathoz sem ragaszkodva, a neoszimbolisták tudják, hogy annak a kifejezésnek, amelyet ők keresnek, elemeit megtaláljuk Neruda és Eluard költészetében, Andrić és Mailer regényében, Orff és Sostaković zenéjében, Le Corbusier és Wright építészetében.

9. Nem fogadják el az elméletileg fenn nem tartható ellentéteket, melyek abból élnek, hogy a másik fél létezik. Szerintük a „realizmus” örök lesz, ha mindig modernizálódik, és

a „modernizmus” csak akkor létezhet, ha mindig realista lesz és nem illuzionista.

Ezek a pontokba foglalt elvek természetesen csak kivonatai az említett tételeknek és a gondolatok lényegét adják. Így is azonban jellemző módon mutatják nemcsak a csoport elvi álláspontját, eklekticizmusát, megalkuvó magatartását, hanem kritikájukkal kimondják az irodalmi életünk zavarait feloldó varázsigéiket is. Nehéz volna ezen a helyen mélyen és teljes dokumentációval elemezni a „neoszimbolizmus” elvi kérdéseit és szintézist keresni. Annál kevésbé tehetjük ezt, mert maguk a neoszimbolisták sem foglalták össze alapos, átfogó, minden kérdésre kiterjedő módon elveiket. Csak tételeket vetettek föl, problémákat dobtak a köztudatba, és a jelek szerint inkább művekkel akarnak létjogosultságot szerezni elveiknek, mint elméleti vitákban. De már így is elemezhetjük néhány fő gondolatukat.

Kiélvezve tételüket azt mondhatjuk, hogy modernista realizmust és realista modernizmust akarnak. Helyes az a megállapításuk, hogy realizmus és modernizmus nem egymással ellentétes fogalmak, hanem egymást feltételezők. Egyik a másik nélkül nagy, értékes alkotásokban el sem képzelhető. A XX. század világirodalma a példák garmadáját szolgáltatja ezen a téren. Proustól, Gidetől Mailerig hosszú sora a regény-íróknak, realista regényeket írtak, de realizmusuk nem hasonlítható össze a XIX. század klasszikusainak módszerével. Nagy kár, hogy még senki sem tisztázta a realizmus problematikáját a maga valóságában, s a fogalomzavar könnyen téves utakra csalhatja a problémákon elmélkedőt. Mert nincs realizmus, nem létezik a *realizmus*, hanem mindig konkrét korok konkrét alkotóira kell gondolnunk. Jellemző Balzac, Stendhal, Tolsztoj nagyságára, hogy módszerük még mindig súlyos

teherként ül a ma íróin is. És éppen ez az, ami zavaró és amit a neoszimbolisták ki akarnak küszöbölni végre. A mai kor realizmusa csakis modern realizmus lehet. Jeremić két nevet említ tételeiben: Andrićét és Norman Mailerét. Leegyszerűsítve: mint ahogy a realitás, az ember társadalmi, szellemi, gazdasági valósága gyökeresen megváltozott az utóbbi ötven évben, tehát más, mint a múlt században volt, erről másképpen is kell írni. Itt a világlátás modernségén, a valódi jellegzetességek megglátásán, a kor sodrában élésen kívül egy sor technikai kérdést vet fel a neoszimbolizmus: újfajta szerkesztési módot, a cselekmény vezetését, helyzetek, állapotok, képek megszervezését, nyelvet stb. Ugyanakkor a modernizmust is a földre akarja hozni az álmok fellegeiből. A modernista, ha nincsenek meg nála a realitás elemei, elveszti létjogosultságát.

Ezek a fenn taglalt elvek azonban már megvalósultak. Vannak alkotások, amelyekben a modernizmus és realizmus elvei szerencsésen párosultak. Nem véletlenül hivatkozik Jeremić Andrićra és Mailer-re. Mi kiegészíthetnénk ezt a névsort, — amely természetesen nem teljes, csak jelző a szerepe —, a költészet síkján József Attilával. Véleményem szerint József Attila sokkal jobban kifejezi azt a törekvést, melynek elméleti megfogalmazását az előbb ismertettük. Ugyanis József Attila költészetében nemcsak a legnagyobb fokú realizmust találjuk meg, hanem ennek a realitásnak a legmodernebb költői eszközökkel való kivételését is egyfelől, míg másfelől ehhez kapcsolódik, pontosabban ez tételezi fel az első kettőt, a költő szocialista világnézete is.

Mert mindaddig polgári marad, pusztá átvétel mind a realizmus, mind a modernizmus, amíg nem szocialista világnézetű ember él velük. Átlényegítésük teremtő módon való alkalmazásuk a mi körülmé-

nyeink közepette csakis szilárd szocialista világnézettel lehetséges. Ekkor pedig már megszűnnek a Jeremić hangsúlyozta hiányosságok és korlátok az irodalmi módszer tekintetében is. Ekkor már nem létezik modernizmus és realizmus dilemmája. Csakis ez lehet majd az a „legmodernebb modernizmus”, amit a neoszimbolisták is oly hévvel emlegetnek. Ez persze nem pusztán eklekticizmus és nem diplomáciai kompromisszum, amint Jeremićnek és társainak kísérlete ebben a pillanatban még látszik elméleti fejtegetéseik csonkassága, tételszerűsége miatt. Nem a két módszer közönosság házasságáról van szó, hanem a valóság átszűréséről, művészetté emeléséről a szocialista író világlátásának segítségével. Az így meglátott és szavakkal rögzített valóság több lesz majd a polgári realizmus és polgári modernizmus összekapcsolásánál. Nem formáról van szó, hanem a tartalomról, még közelebről: milyen tartalmi elemeket tart fontosnak és milyen jegyeket tud meglátni és átélni a művész a valóságból.

Hogy éppen ezek az elemek sikerkadtak el Jeremić elméleti fejtegetéseiben is, a csoport gyakorlati ténykedésén is meglátszik. Ebben kell keresnünk a „neoszimbolizmus” mai formájának hiányosságait. A csoport két tagjának, Milovan Danojličnak és Dragan Kolundžijának éppen most jelent meg verseskönyve. Ha röviden is, érdemes meg-

vizsgálni a neoszimbolizmus gyakorlati eredményeit, lemérni ott, ahol a legerősebb, a megvalósított műben.

Az első megállapítás: a neoszimbolizmus még csak elméleti síkon létezik. Inkább jószándék és helyesen tájékozódni akarás az izmusok dzsungelében, mint gyakorlati eredmény. Ugyanis a két fiatal költő módszerében a Davičo-féle költészetet folytatja, mondanivalóban pedig a nem konkrét valóságba kapaszkodva, a metaforák görgőjén a végtelenbe akar rohanni. Annyira általános és „megfoghatatlan” lírát adnak, annyira nem érzéseket, csak hangulat-szilánkokat közvetítenek, hogy nem lehetséges a neoszimbolizmus elméletét és a neoszimbolisták gyakorlati megvalósításait összhangba hozni.

Mindenesetre a neoszimbolizmus érdekes és rokonszenves kísérlet, hogy a megrekedt irodalmi szerkezet a valóság társadalmilag konkretizált és ennek következtében szilárd és biztos útjára emelje föl. Ebben a pillanatban még csak várjuk, hogy az elmélet gyakorlattá váljék, hogy ott mérhessük fel erejét és gyöngeségeit. Ma még nem gyakorlat.

Végezetül pedig írjuk ide a neoszimbolista kör tagjainak névsorát, hogy tájékozódhassunk: Dragan M. Jeremić, Zina Lazić, Branko Miljković, Božidar Timotijević, Milovan Danojlič, Dragan Kolundžija, Petar Pajić, Vera Srbinović, Kosta Dimitrijević és Zvezdan Jović.

KÉT VILÁG ÉS MÉGIS EGY

Hemingway és Saroyan. Két fogalom, két nagy név a világirodalomban. Véletlenül kerültek így egymás mellé, történetesen mindkettőnek most jelent meg szerb nyelven elbeszéléskötete, az egyiknek Novellák, a másiknak Öt érett körte címen. De e két író egyébként is egymás mellé állítható, mert habár két külön világ, mégis egy, noha mindkettő más, mégis rokon. Mindkettő másképp modern. Különböző utakon haladnak, érdeklődési körük is más. Hemingwaynél a sajátos típusú hemingwayi hősök állnak előtérben, Saroyannál pedig a világ. Az egyik azt mutatja meg, hogy mennyi tragédia szorul az emberekbe, a másik azt, hogy mennyi tragédia van a világon, mennyire ráfekszik a világ az emberekre.

Hemingway annak az amerikai írógenerációnak a tagja, amelyet az első világháború, az Európával való találkozás kizökkentett a kerékvágásból és többé nem tudta megtalálni önmagát és helyét a világban. Egy nagy lendületben, erejének, demokratizmusának teljében lévő országból jöttek, tele illúzióval, naivitással. És egyenesen a világháborúba csöppentek. Rá kellett jönniök, hogy a világ más, mint ahogy elgondolták, hogy pusztítás, embertelenség, szörnyűségek vannak benne, hogy a világ az embe-

rektől függetlenül halad, átgázol az embereken. Az illúziók egyszerre összeomlottak, köztük a cipőtisztítóból lett milliomosok hazájának az az illúziója is, hogy az ember maga formálja a sorsát. Egyszerre jött a hideg zuhany, és nem volt meg, mint Európában a romantika, kiábrándulás és realizmus lassú átmenete. Idegen világba kerültek, nem tudtak beleilleszkedni, kívülállók maradtak, akik nem örülnek, nem lelkesednek, de nem is fájlalják azt, ami környezetüknek fáj. Hogy tragédiájuk még teljesebb legyen, amikor visszakerültek Amerikába, az otthon hagyott hazát sem találták meg. Nemcsak azért, mert közben megváltozott, hanem azért is, mert most már másképp látták a világot, a naív gyermekkor világát soha többé nem találták meg. Így rekedtek két világ közé, sehova sem tartozva, mindenből kirekesztve, sehol örömet, fájdalomat, tennivalót nem találva. Cél, eszmény, tevékenység nélkül csak egy maradt szá mukra: az új világ pénzével minden munkától felmentve valahogy leélni életüket, elverni az időt. Ezért üresek, fásultak, mindenbe belefáradtak. És belőlük lesznek a Hemingway-hősök, Emberek, akik csak úgy lézengenek a világban, hiába hajszolják az élvezeteket, hiába vetik magukat italba, szerelembe, hiá-

ba utaznak, keresik az izgalmakat, mindenütt rosszul érzik magukat. Emberek, akik veszekednek egymással, kínozzák egymást mert elégedetlenek önmagukkal, és eltűrik egymást, mert úgymint mindegy. Ez a kettő együtt adja, hogy szinte fájón közömbösek, minden szinte bánatón hidegen hagyja őket.

Nincs is más a Hemingway-novellákban, mint ezeknek a hősöknek felvillantása. Megrájolásuk a lényeg. Legfeljebb ebben a keretben még egy-egy sajátos probléma. Például azé az asszonyé, akinek a jövedelme biztosítja a gondtalan életet, utazgatást, csak hazát, ott-hont nem adhat neki, valamit, ahová tartozzék, s mivel a meghitt otthoni zúgából, a családi életből semmi sem lehet, legalább egy macskát akar; vagy azé a férfié, aki kiszakadt az emberi közösségből, nagyon egyedül van s hogy ettől az egyedülléttől szabaduljon, levelet ír első szerelmének, azután az első prostituált miatt összevevőzik egy katonával; vagy azoké a prostituáltaké, akik a valóság elől az emlékek, az álmok, vágyak külön világába menekülnek. A probléma, a tragédia azonban mindig a hősökben él, beléjük zárva, úgyhogy a világ csak keret. Mert ezek a Hemingway-hősök annyira el vannak foglalva önmagukkal, hogy alig látnak a világból valamit, annyira ki vannak rekesztve mindenből, hogy tátong körülöttük a semmi, amelynek még a miatyánkját is meg tudta alkotni Hemingway. Csak fejlődésének utolsó szakaszában alakulnak ki a Hemingway-szimbólumok, kinyilatkoztatva: mégis csak a világban élő emberek ezek. A szimbólumok kibontakozása a matador novellákban, indul meg: az élet állandóan megismétlődő küzdelem, amely előbb-utóbb vereséggel végződik, hogy aztán „Az öregember és a tenger” című elbeszélésben kristály tisztán álljon előtűnk a világ és az ember egész viszonyát felölelő szimbólum: az ember küzd, harcol

minden erejével, és amikor győz, akkor verik le, sőt ami még tragikusabb, akkor jön rá, hogy nem is volt érdemes küzdeni és akkor már nem is bánja, mert a küzdelemben úgy belefáradt, hogy csak egy vágya van: megpihenni.

Saroyan egész más úton halad. Nála nem a hősök, hanem a világ van az előtérben, nem abból ered minden, hogy a hősök fáradtak, fásultak, sehol sem találják helyüket, hanem maga a világ a szörnyű és unalmas; nem abból erednek a problémák, hogy az emberek teljesen önmagukba zárkóztak a világ elől, hanem abból, hogy a világ mindenhova betör, szétrombolja az illúziókat. Ebben a világban az emberek nem közömbösek, nem az a tragédiájuk, hogy egykedvűen fogadnak mindent. Saroyan világában az emberek szenvednek. Vagy azért, mert nem értik a világ jelenségeit, mint az a kis tanítónő, aki sehogyszem tudja megérteni miért kell az olasz és néger gyerekeknek összevevőkedniük, mert Mussolini megtámadta Abesszíniát, miért kell annak a kis olasz fiúnak népe egész kismimizettségéért, élete és szülei minden bajáért kárpótlást találnia abban, hogy az olaszok elfoglalták Addisz Abebát, és miért kell annak a néger kisgyerekek faja egész tragédiája beteljesülését látni benne, miért nem tudnak szépen együttélni az emberek és a gyerekek? Vagy azért, mert úgy érzik, az egész világ ellenük van, mert olyan, hogy az ember állandóan a tigris torkába dugja a fejét és soha sem tudja, mikor csukódik össze a tigris szája, mert az élet olyan, hogy legszívesebben elmennének, nekivágnának mást, jobbat keresni, mert az apró gondok, bajok, a hétköznapiak megmérgezik az életüket, mint azt a fiatalemberét, aki hosszas távollét után hazatér, örül az ismerős utcáknak, még a hazai víz is külön öröm, minden régi ismerős valóságos lelkesedést vált ki és már előre örül a családjával való találkozásnak,

mégis, amikor megtalálja házukat, nem tud bemenni, hanem visszafordul, mert eszébe jut az az élet, amit itt élt, ami elkergette innen. Vagy azért, mert világok omlanak össze bennük, mint abban a kisfiúban, aki azt hitte, elég csak valamit kívánni, valamire nagyon vágyjni és máris joga van rá, aki azt hitte, joga van a körtékre, mert az ő szeme érlelte meg őket, mert olyan izések, zamatosak.

Saroyannak más a viszonya is hőseihez. Nem kívülről nézi őket, nem hagyja őket magukra, mint Hemingway, hanem együtt érez velük. Elsősorban a szenvedő embereket látja bennük, embereket, akik nevetnek, amikor sírniok kellene és nevetnek, hogy ne kelljen sírniok. Saroyan megérti szenvedésüket, de bámulja is az embert, aki még ilyen körülmények között is csodákat tud csinálni. Legerősebb mégis az együtt érzés benne, a megértés: az élet legapróbb mozzanata sem kerüli el figyelmét, apróságokból egész embert, egész világot tud formálni, két fiatal szerelmében az egész életet tükrözi minden tragédiájával és örömével, úgy, ahogy senki más.

Ezek a tartalmi elemek hozzák magukkal, hogy a két író formája is szinte ellentétes. Hemingway mindig kívül áll elbeszélésein, Saroyan sohasem. Hemingwaynél az a fontos, amit közvetlen mond, ami a „keményre főtt próza” hidegsége alatt van, Saroyan pedig mindig közvetlenül kimondja, amit akar, a történet, a közvetlen mondanivaló is csak alkalom arra, hogy közbe-

szúrhasa véleményét a világról, az emberekről. Hemingwaynél még a szimbólumok is hidegek, kökeményre formáltak, végig megvan a kettős ábrázolás a felső: hétköznapi, igénytelen, látszólag semmitmondó történet és az alsó: az emberek nagy problémái, a felső: hideg közőmbösség, és az alsó: élő emberi tragédiák. Saroyán szakít a „keményre főtt” prózával, közvetlenül mesél, szabadon csatangol, elmélkedik, filozofál, véleményt mond, el-elkalandozik, nem ismer semmilyen szabályt, csak egy célt: minél közvetlenebbül, az irodalmi ábrázolás béklyóitól minél mentesebben elmondani, amit akar.

Mégis rokon két világ, rokon két író ez. Van valami, ami minden ellentét, különbözőség ellenére egymás mellé állítja őket. És így derül ki, hogy mennyire tévednek azok, akik pusztán a formában látják a „modern”-t. Itt van két író, aki gyökerében ellentétes módon formálja meg mondanivalóját, el sem lehet képzelni ellenkezőbb formaelemeket, stílust, mégis mind a kettő egyformán „modern”. Közel hozza őket egymáshoz, hogy mindkét író modern, gondolkodó, problémás ember, aki nem a múlt naív, kiegyensúlyozott, nyugodt életszemléletével látja a világot. Ezért rokon az a világ, amelyet látnak, a világ, amelyben az ember mind nehezebben találja meg helyét, amelyben szenved az ember s amely mindjobban megéri a megváltoztatásra. Az teszi őket „modernné”, ahogy a világot látják és magyarázzák.

SZÍNHÁZ — ÜVEG ALATT

Miloje Božićnak hívták azt a gazdag marhakereskedőt, akinek Gospodar Jevremova utcai hajlékában, csaknem száz-húsz évvel a csinos, családi ház épülte után, megnyílt a szerb színpadkultúra emléktára: a beográdi színházi múzeum. Ez a Božić, egykorú feljegyzések szerint, nemcsak vagyonos kalmár, de iskolázott fő is volt. Cégének Miloš fejedelem volt a „csendestársa”, ami mutatja, hogy nem lehetett valami kis üzlet. Foglalkozása gyakran szólította külföldre, tehát alkalma nyílt műveltsége gyarapítására. A kor legmagasabb fokú tanintézetét, a Velika Škola-t elvégezte. Több művelődési alapítvány maradt utána. Ennyit arról az emberről, akinek műemlékké nyilvánított otthona ma a színpadmúzeumnak nyújt hajlékot.

Előre elgondolt céllal látogattam a múzeumba. Egy rég érdeklő kérdésre kerestem feleletet az öt szoba és okmánytár ereklyéi között. A szerb-magyar színházi kölcsönhatásokról mindig tudtam, hogy jelentékenyek; tudtam, hogy a noviszádi Matica például adatok és dokumentumok sokaságát őrzi a művészi csereforgalomról. Engem azonban ennél több érdekelt. Arra voltam kíváncsi, volt-e jelentősebb színházi kapcsolat egyenesen a régi Beográddal, tehát a hajdani „szerb Athén” közvetítése nélkül?

Színlapok, fényképek, levelek, sűgópéldányok halmazát teríték elém, kedvemre böngészhetek. Meg is teszem, s nem is hasztalan. Néhány érdekesség mindenesetre kibontakozik a porlandó papírok talánosságából. Tények, amelyek arról vallanak, hogy szerb színészek és színművek Pesten, magyar darabok Beográdban, szélmentes és viharos időkben egyaránt, meg nem szakadó sorban követték egymást. Laza Kostić pesti diákoskodásának idején már szerbiai, tehát nem vajdasági truppok vendégeskedtek a magyar fővárosban, és 1868-ban már magyar darabot találunk a Beográdi Nemzeti Színház játérendjén. Ez év december 22-én L. Ilić és J. Djordjević fordításában „A vén bakancsos és fia a huszár” bemutatóját hirdeti az egykori színlap. Nevezetes dolog ez, ha meggondoljuk, hogy ebben az évben még állandó épülete se volt a Beográdi Nemzeti Színháznak. A társulat alkalmi termekben lépett fel egészen a következő év: 1869 október 30-ig, amikor ünnepélyesen átadták rendeltetésének a ma is álló házat a Köztársaság terén.

1868-tól őrzi a múzeum a nemzet színházának játérendjét. Kevés évad telt el azóta magyar darab nélkül. Szígligeti „Fegyence”, Tóth „Nők az alkotmányban” című vígjátéka s persze az örök „Falurossza” esztendőkön sze-

repeltek a repertoáron. Szigligetitől Lengyel Menyhértig és Molnárig sokfelé tévelygett a színház is, az élet is, s ezért jelentős talán Thálián túl is, hogy Tóth Edének, Szigligetinek és társainak Beográdban, Vojnovićnak, Veselinovićnak, Nušićnak Pesten, minden konstellációban akadt közönsége.

Egy érdekes színészportré is fejlődik a miniatúr, de tartalmas múzeum ereklye-pantheonjából, Sokañ, főleg szakemberek, talán jól ismerik, én most ismerkedtem meg vele. Mondhatom rokonszenves ismeretség. Kétnyelvű színész volt; pályája kezdetén Várhidi művésznéven magyar deszkákon játszott, majd a Bačvanski nevet vette fel s szerb színésszé, és rendezővé lett. Mint ilyen vált úttörő alakjává a szerb színpad küzdelmes hőskorának. Feljegyezték róla, hogy sokat fáradozott a két Thália egymásra találásán is.

Stojanović-féle szobra a múzeumban szikrázóan értelmes művészfejet örökít meg. Levelei is arról beszélnek, hogy nagyon tehetséges és nagyon önzetlen ember volt, igazi hisztrió az elhivatottak fajtájából. Egy hálás pillantást tölünk is érdemel a szoborfej

DEBRECZENI JÓZSEF

INDUL A SZEZÓN

Beográđ a felszabadulásig nem volt igazi színházi város. Lélekszámahoz viszonyítva kevés volt az a két színpad melynek egyikén különben is nagyrészt a pehelysúlyú műfajok lenge kultuszát ápták. Mozi se működött illendő számban, igaz, hogy a meglévőket se igen rohamozta a közönség. Másra kellett a mozijegy ára.

Ma, nem egészen másfél évtizeddel a nagy fordulat után színházi vonatkozásban is egészen más képet mutat a főváros. Van olyan este, hogy hét színházban libben szét a függöny, ami már megfelel a mai félmillió keretnek. Sőt, ha meggondoljuk, hogy a színházak Mekkájában, a Thália-hagyományokkal túlsúlyolt, két milliós Bécsben, húsz színház előtt gyúlnak ki esténként a lámpák, a hét beográđi rivalda mennyiségben is biztató fényt áraszt. Ami pedig a mozi illeti, ebből soha sincs elég.

Sok látványosságnak sok az alja, még sincsen hónap említésre méltó bemutató nélkül. Ez persze inkább a színpadi bemutatókra vonatkozik, a moziműsorokat irányító behozatali tényezők ellen állandó a panasz. Való, hogy sok a selejtes import, de való az is, hogy a pénztárt még mindig a giccs tartja karban, nem a gondolatébresztő alkotás. Roszszul van, de így van, s ezen a legtanulságosabb elméleti tanulmányok se változtathatnak. A színházi és filmizlés fejlődése, úgy látszik nem annyira kritika, mint — idő kérdése. Olyan kérdés, amelyre a fizikai és szellemi szabadságban felnövekvő, új réteg, a színházak és mozik jövődő közön-

sége adja meg a választ. Ez a válasz nem a vadnyugati szemeteknek, nem a kispolgári ábrándokat kiszolgáló színpadi fércélményeknek kedvez majd, annyi biztos. Addig azonban, azt hisszük, hasztalan a tetemrehívás. A fejlődést lehet siettetni, de nem lehet megfosztani lényeges elemétől: a fokozatosságtól.

Hét színpad és húsz-egynéhány mozi önmagában elég egy fejlődésszakasznak, mert bizonyítja, hogy igazi szabadságban a játék szükségletté válik.

Sokszor hallani a gáncsoskodó megjegyzést: „Konnyú a színházaknak, állami támogatást képnak”. Aki így beszél, — mellébeszél. A dotáció nem érinti a színházkultúra gyökereit. A telt nézőtér, telt nézőtér, és ha színházaink az üzemenköltséggel arányos belépődíjat szedhetnének, nem szorulósnának senkire. Gazdasági adottságaink jelen, sajátos alkata teszi, hogy a jegyet önköltségi áron alul adjuk; így hozván összhangba a meglévő s még inkább a megnyerendő réteg lehetőségeivel. A néző így is, úgy is, jövedelmének bizonyos hányadát költi, vagy, nem költi színházra, s szubvencióval lehet tisztességesen fizetni a művészt, de nem lehet megtölteni a nézőteret.

Kétségtelen viszont, hogy a művészet természetes eltartója a közönség és nem a község, a gazdasági konszolidáció bizonyos nem is oly távoli fokán, át is veszi majd a szerepet.

DEBRECZENI JÓZSEF

INTERKONT

Egymásután robbannak a hírek az úgynevezett kontinentális rakétáról, amellyel a Szovjetunió lepte meg a világot. Amerika se akar lemaradni; alig néhány órával a hivatalos szovjet bejelentés után, Washingtonból adta hírül a Reuter, hogy 1120 kilométer magasban száguldó, harmadfélezer kilométeres hatósugarú és nyolcezer kilométer sebességű USA-rakétalöveg száguldotta be kielégítő műszaki sikerrel a próbatávot. Átkozottul licitálás-jellege van a dolognak, ezt a vak is látja. Akinek pedig szeme van, a borulóban levő látóhatár nagyobb karéját is áttekintheti. A suhanó rakéták lidércfényé felhőképződéseket világít be a nemzetközi diplomácia égboltján Londonban a leszerelési albizottság tárgyalótermébe hideg széláram tört be, megfagyasztotta a hangulatot és megmerevítette az álláspontokat. Bonnban a birodalmi gyűlés kézlegyintéssel vetette el az atomfegyver-tilalmat követelő javaslatot; a képviselő urak ironikusan mosolyogják meg ugyanazt az indítványt, amelyet tegnap még, lelkes békeszpiccsekkal körítve, egyhangyal, szívvel és lélekkel szavaztak meg. Nagybritannia foly-

tatja a nukleáris kísérleteket, s így folytathatók mi is az ismét felkísértő világfeszültség interkontinentális tüneteit, melyek a rakéta pályáját kísérik.

Keserves dolgok ezek. Keserves az enyhülés, reménykedés, derűlátás közjátéka után ez a kontinensközi visszazuhanás az aggodalom és félelem nagyhatalmi farkasvermébe. Kiábrándító, hogy a világlapok ismét e baljós szóval tüzködik tele kommentárjaikkal: „hidegháború”. Még nem az, de már fenyeget, nem az arca még, csak a maszkja, de e maszk — félelmetes. Azt vigyorogja szemedbe, hogy a téboly Damokles-kardját ismét fejed fölé akarják villantani, idegeidbe akarják dikálni a rémületet, elgondoltatni akarják a kibírhatalan gondolatot: az új háborút.

Mit csináljon ilyenkor az ember? Hova nézzen? Elsősorban önmagába. Mert a felelet, a ripozt, a védelem ügyis az irtózó emberlélekből fog előtörni. A kisember rakétája, atomágyuja, H-bombája, melyet a fegyverkezési verseny örülete ellen szegezhet: a belső ellenállás. Az ösztön vétője, mely minden borulás és borulátás ellenére meg fogja akadályozni az interkontinentális katasztrófát.

A bomba és az elv idegháborújában a jóakarát se fegyvertelen. Neki is van stratégiai fegyvere. a belátás anyag-részecskéiből szerkesztve. Koegzisztenciának hívják. Majdnem olyan ismert fegyver, mint a H-bomba. A hidrogén fojtógáza helyett az élet oxigénjével töltötték s úgy konstruálták, hogy végeredményben nem tévesztheti el a célt.

Ne feledjük, hogy a világ e boruló őszén megint ebben és csakis ebben bízhatik két és félmilliárd „in contumaciam” halálraítélt, akit összefoglaló szóval úgy hívnak: emberiség.

DEBRECZENI JÓZSEF

KÉT ÚJ KÖNYV PETŐFIRŐL

Nemrégiben két új könyvvel gyarapodott a Petőfi-irodalom. Dienes András „A legendák Petőfije” címmel kötetbe foglalta a népi emlékezetben élő és alakuló Petőfi-történetet, amelyeket már több évtizede gyűjt. Nagybárá a harmadik és a negyedik nemzedék emlékeit, hallomásait jegyezte föl, azokét, akiknek nagyapja vagy dédapja még a költő kortársa volt. A nép által költött Petőfi-legendák érdekes és értékes képet adnak arról, hogyan él tovább a nép képzeletében a költő, s milyen méreteket öltött egykor a nép Petőfi-rajongása.

A Petőfiről szóló másik könyv Várkonyi Nándortól származik, címe „Az üstökös csóvája”. Petőfi-dokumentumok földolgozását tartalmazza. A könyvbe foglalt tanulmányok hangsúlya a dokumentáláson van. Hasznos és fontos tudnivalókat közöl a költőről, igényes összefoglalásban. Legérdekeesebb fejezete a „Petőfi arca” című tanulmány, amely Petőfi képzőművészeti ábrázolásának adatait ismerteti, képszerűen is, a daguerrotiptől kezdve a centenáris évre készült Petőfi-szobrokig. A „Rostra” című fejezete Petőfi március 15-i tevékenységét mutatja be, s alapos elemzés alapján legendának nyilvánítja azt a közhiedelmet, hogy Petőfi ezen a napon a Múzeum lépcsőjén elszavalta a „Nemzeti dal”-t. Várkonyi a költő halálának kérdésével is behatóan foglalkozik tanulmányaiban. Mind a két könyv Magyarországon jelent meg.

JUGOSZLÁV ÍRÓK MŰVEI MAGYARORSZÁGON

Az őszi-téli hónapokban számos érdekes művet jelentet meg a budapesti Zrinyi Kiadó. Köztük a jugoszláv irodalmat Branko Ćopić elbeszéléskötete, a „Harmat a szuronyok hegyén” képviseli. Rádiószínház címmel a budapesti Tánccsis Könyvkiadó új sorozatot indít a rádióban elhangzott legjobb színdarabok közlésére. Az első két kötetben egyebek közt megjelenik Branislav Nušić „Doktor Pepike” című színműve is.

THOMAS MANN ISMERETLEN LEVELEI

Agnes E. Meyer amerikai újságíró- és író 300 Thomas Mann-dokumentumot ajándékozott a newhaveni (Connecticut) Yale-egyetem könyvtárának. Az átadott írások között több érdekes följegyzés van Thomas Mann-nal való beszélgetéseiről, és a nagy német írónak egy egész sor eddig ismeretlen levele, melyet az íróhoz intézett. Thomas Mann 1938-ban kezdett levelezni A. E. Meyerrel, amikor a hitleri üldözés elől az USA-ba menekült. Egészen a haláláig (1955) minden hónapban legalább egyszer fölkereste soraival, tájékoztatva őt irodalmi munkásságáról, filozófiai és politikai nézeteiről, sőt magánügyeiről is.

A Yale-egyetem könyvtára, amelynek már eddig is volt néhány Thomas Mann-kézirata az újabb dokumentumokkal gazdag kútfő lett a Thomas Mann-kutatók számára.

EZ AZTÁN PÁLYÁZATI TÉMA!

Az augusztus 3-i Le Monde nemzetközi pályázatot hirdett publicisztikai írásra, regényre vagy novellakötetre, mely az Atlanti Szövetséget dicsőíti.

Minden kommentár fölösleges.

EREDETI BALETT-TÉMA

A Kopenhágai Királyi Balett Színház három dán balettmű eredeti bemutatójával nyitja meg az évadot. Az egyik kompozíció címe Láz. Témája egészen különleges. Meséjét a Királyi Balettiskola orvosa, H. R. Krogsgaard írta, s a koreográfia is tőle ered. A Láz egy emberi szervezet baktériumokkal vívott harcáról szól. Az ember vörös véresejtjeit baktériumok támadják meg. Ádáz viaskodás alakul ki a véresejték a baktériumok között. A válságos pillanatban azonban beugrik a penicillin és elpusztítja a támadókat.

A Láz zenéjét Ole Schmidt írta.

MEGHALT

Shalom Asch

1881-ben született Lengyelországban. Élete nagy részét Amerikában töltötte el. Cionista volt, s 1956 februárjában Izraelben telepedett le. Londonban halt meg, július 10-én.

Könyvei milliós példányban jelentek meg, és sok nyelvre lefordították. Egyik legismertebb alkotása a Pétervár, Varsó, Moszkva regénytrilogia.

Curzio Malaparte

C. Malaparte (valódi neve: Kurt Erich Suckert) 1898-ban született Olaszországban. Diplomáciai pályán indult, majd újságíró lett, később író. A fasiszta uralom idején hosszabb ideig be volt zárva. Július 19-én halt meg egy római klinikán agytumorban. Irodalmi pályafutását 1921-ben kezdte az „Átkozott szentek lázadása” című regényével. Legnevezetesebb műve a „Kaputt” (1948) és „A bőr” (1950) című regénye, világhírnevet szerzett velük. Műveiben jellegzetes a borzalmak és a morbidságok hangsúlyozása.

Már halálos beteg volt, amikor a katolikus egyház meszterkedni kezdett, hogy magához hódítsa és megtagadtassa vele életszemléletét, alkotásait. Halála után nagy politikai vita folyt az olasz sajtóban hovatarozásáról, mivel több párt is ki akarta sajátítani magának.

Curzio Malaparte életével és munkásságával mondta meg, hogy mely tábornak volt a harcosa.

Emil S. Petrović

Az Okučane melletti Lađevac faluban született 1896-ban. Már korán megmutatkozott tehetsége. Első könyve (humoros elbeszélések) 19 éves korában jelent meg. 1926-ban közre adta első verseskötetét is, a „Nyugtalan álmok lírájá”-t. „Az ismeretlen hős” című regénye (1934), amelyben háborús élményeit jegyezte föl, díjat kapott a Szerb Tudományos Akadémiától és a Hét Művészet Akadémiájától. A második világháború előtt jelent meg a „Körök a vízen”, a „Tetten” és „A harmadik kategória” című regénye. Kiadott több elbeszéléskötetet is. A szarajevói Szvjetoszki Könyvkiadó nemrégiben adta ki utolsó regényét, a „Lassú da-gály”-t.

Emil S. Petrović az irodalom mellett tevékenyen kivette részét a társadalmi munkában is.

Főszerkesztője volt a „Život” című irodalmi folyóiratnak.

TARTALOMMUTATÓ

Majtényi Mihály / Találkozás a régi várossal — — —	685
Németh P. István / Janika mosolyog — — — —	689
Fehér Ferenc / Tiszaparti vallomások — — — —	693
Major Nándor / Az almafa — — — — —	700
Saffer Pál / Emlék — — — — —	703
Laták István / Éjjel a Tiszán — — — — —	708
Stevan Raičković / Két folyó — — — — —	715
Bogdánfi Sándor / Az író t lelőtték — — — — —	717
Vébel Lajos / Nyári dalfoszlányok — — — — —	721
Dési Ábel / Az álom keresése — — — — —	724
Németh István / Az erdő és a magányos fa — — —	726
Simin-Boschan Magda / Asszonyok útja — — — —	730
Festők a művésztelepekről — — — — —	734
Majtényi Mihály / Heltai — — — — —	740
Boško Petrović / Előljáró beszéd az irodalomról és a közönségről való vitához — — — — —	745
Lányi István / Dubrovnikai utóhangok — — — —	750
B. Szabó György / A ljubljanaí nemzetközi grafikai kiállítás — — — — —	754
Debreczeni József / Kedvetlen író kedves könyve — —	762
Bori Imre / Realista modernizmus — modernista realiz- mus — — — — —	765
Bálint István / Két világ és mégis egy — — — —	769
FÉNYSZÓRÓ — — — — —	772
KRÓNKA — — — — —	776

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TARSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT, 1957 SZEPTEMBER KIADJA A MAGYAR SZÓ LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MIŠIĆA 1. — CSEKKSZÁMLA: 300-T-255. — ELŐFIZETÉSI DÍJ: EGY ÉVRE 500, FÉLÉVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 50 DINÁR. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ES NEM ADUNK VISSZA. — KÉSZÜLT A SZUBOTICAI MINERVA NYOMDÁBAN

MI

t társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtud